

Et liberalistisk parti?

Fremskrittspartiets politiske profil fra 1989 til 2005

Masteroppgave i historie av Anna Skjørestad
Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap
Universitetet i Bergen
Våren 2008

Forord

Jeg vil først takke mine to veiledere Øyvind Bjørnson og Tore Grønlie. Øyvind var en sterkt engasjert veileder som alltid hadde tid til en prat. Tore satte seg raskt inn i prosjektet mitt, etter Øyvinds tragiske bortgang i desember 2007. De har begge bidratt med kyndig veiledning, verdifulle innspill og oppmuntrende kommentarer til oppgaven. Videre vil jeg takke studenter og veiledere på seminar for politikk, forvaltning og arbeidsliv for gode kommentarer. Jeg vil også takke min storesøster for korrekturlesing og samfunnsvitenskapelig ekspertise. Studentene på lesesalen fortjener også stor takk for et godt sosialt miljø i disse to årene!

Bergen, 15.05.08, Anna Skjørestad

Innhold

1. Innledning	1
Problemstillinger og operasjonalisering	3
Operasjonalisering av synspunkter i litteraturen.....	6
Kilder	19
2. Partiprogrammene	23
Innledning	23
Prinsippene.....	25
Det konstitusjonelle	25
Lokalt selvstyre.....	27
Økonomi, samferdsel og miljø.....	29
Bruk av offentlige midler.....	29
Skatt	30
Statlig eierskap.....	32
Arbeidsliv.....	33
Miljø.....	34
Kriminal-, forvars- og utenrikspolitikk.....	35
Kriminalitet og politiets virkemidler	35
Allianser.....	37
U-hjelp	39
Innvandrere og flyktninger	40
Europa	43
Boikott.....	43
Familie og skolepolitikk	44
Familien	44
Grunnskolen.....	46
Høyere utdanning og forskning	48
Helse- og sosialpolitikk.....	49
Helsevesenet	49
Folketrygden	51
De eldre.....	51
Kulturpolitikk.....	52
Konklusjon.....	54
3. Partilederdebattene	59
Innledning	59
Partilederdebatten 1989	61
Partilederdebatten 1993	64
Partilederdebatten 1997	66
Partilederdebatten 2001	70

Partilederdebatten 2005	74
Konklusjon.....	77
4. Konklusjon.....	83
Fremskrittspartiets politiske profil.....	83
Diskusjon av synspunkter i litteraturen.....	85
Økt oppslutning og politikk	89
Politikk på alvor	92
Litteratur	93
Kilder	95

1. Innledning

Temaet for denne oppgaven er Fremskrittspartiets politiske utvikling fra 1989 til 2005. Litteraturen om Fremskrittspartiet er i hovedsak statsvitenskapelig, få – om noen – historikere har beskjeftiget seg med temaet. Tekstene som finnes har også i liten grad til formål å analysere partiets politikk. For noen av dem har formålet vært å forklare partiets økte oppslutning, andre forfattere har sett på enkelte felt i politikken, eller partiets nedslagsfelt. Når disse tekstene beskriver endring i politikken er det gjennomgående at det vises til uklare begreper som populisme og høyre-radikalisme.¹ Disse karakteriseringene er i liten grad basert på forfatterens egne analyser, i det den politiske utviklingen ikke er forfatterens egentlige tema. En beskrivelse som opptrer hyppig er at Fremskrittspartiet går fra å være et anti-skatteparti til å bli et populistisk og/eller høyre-radikalt parti.² Flere av forfatterne mener at Fremskrittspartiet i løpet av 1980-tallet ble mindre populistisk og mer liberalistisk.³ Noen mener at denne tendensen snur på 1990-tallet, og at partiet igjen blir mer populistisk. Denne konklusjonen er basert på at flere av de mest profilerte liberalistene i Fremskrittspartiet gikk ut av partiet rundt landsmøtet i 1994, ikke analyser av partiets politikk.⁴

Populisme er et begrep som har uklart innhold. Forfatterne opererer med ulike definisjoner av dette, mange unnlater til og med å gi noen som helst forklaring på begrepet. De fleste beskrivelser av populisme, både i tekster om Fremskrittspartiet, og i tekster som omhandler populisme, er vanskelige å operasjonalisere til å anvendes i en politisk analyse. De kjennetegnene som blir benyttet på populisme er ofte meget vage, og omhandler lederskap, politisk klima og velgerskare mer enn politisk innhold. Det finnes imidlertid to idealtyper for populisme i litteraturen om Fremskrittspartiet, som er beregnet på å studere politikk. Jeg vil komme tilbake til disse i gjennomgangen av litteraturen.

¹ Bjørklund (2004), Svåsand (1998) m.fl.

² Kestilä og Söderlund (2007) s 549, Marsdal (2006) s 68 m.fl.

³ Hjelseth (1992) s 96 m.fl.

⁴ Kleven (1998) s 28, Iversen (1998) s 188 m.fl.

De fleste tekster som søker å forklare partiets vekst fokuserer på nye skillelinjer i politikken, andre partiers ideologiske endringer, sosiale forhold i valgkretsene, Carl I. Hagens lederskap og mediatekke og andre forhold som ikke omhandler partiets politikk. Enkelte av forfatterne mener tilsynelatende at Fremskrittspartiet får oppslutning i noen grupper *på tross av sin politikk*, ikke på grunn av den.⁵ De få tekstene som foretar en noenlunde helhetlig analyse av partiets politikk er utgitt tidlig på 1990-tallet og omhandler ikke perioden etter 1980-tallet. Andre tekster omhandler kun ett – eller få – felt av politikken, eller er ute etter et spesielt trekk ved Fremskrittspartiets profil. Disse tekstene er nesten utelukkende statsvitenskapelige. Selv om litteraturen ikke har det samme formål som min oppgave, har flere av forfatterne synspunkter på Fremskrittspartiets politikk. Disse synspunktene kan på ulikt vis, og i ulik grad testes i denne analysen. I den grundigere gjennomgangen av litteraturen vil jeg operasjonalisere noen av disse synspunktene og knytte dem til problemstillingene for min oppgave.

Jeg vil se på partiets programmer og NRKs partilederdebatteer, og fokusere på endring og kontinuitet i partiets politiske profil. Jeg vil begynne med en gjennomgang av partiets prinsipp- og valgprogrammer for alle Stortingsvalg fra 1989 til 2005. Ut i fra disse vil jeg forsøke å beskrive Fremskrittspartiets offisielle politikk. I det neste kapittelet vil jeg analysere NRKs partilederdebatteer for de samme valgårene. Debattene kan gi et bilde av hvilke saker Fremskrittspartiet - representert ved Carl I. Hagen - ønsker å fremheve i valgkampen, og hvilke standpunkter han kommuniserer til velgerne. Bakgrunnen for at jeg har strukturert oppgaven etter kildematerialet er for å beholde fokus på utviklingen over tid. En kronologisk struktur, hvor de to ulike kildematerialene ble behandlet sammen, ville først og fremst ha tydeliggjort forholdet mellom Fremskrittspartiets politikk i ulike medier. Dette er kun et underordnet tema for min analyse.

⁵ Marsdal (2007) s 267, Kleven (1998) s 90

Problemstillinger og operasjonalisering

Hensikten med denne oppgaven er altså å beskrive Fremskrittspartiets politiske profil, og eventuelle endringer i denne. Mine hovedproblemstillinger er: *Hva er de viktigste elementene i Fremskrittspartiets politiske profil i perioden fra 1989 til 2005? Endrer profilen seg over tid?* Jeg vil i det følgende forsøke å utdype hva jeg legger i *politisk profil* og hvordan jeg vil operasjonalisere begrepet slik at det lar seg analysere i programmene og partilederdebuttene.

Det finnes flere partitypologier som blir brukt til å analysere politisk innhold. Blant annet har Bernt Aardal identifisert seks ideologiske dimensjoner.⁶ Stein Rokkan og Henry Valen har også laget en modell med seks skillelinjer i norsk politikk.⁷ Eksempler på slike skillelinjer eller dimensjoner er sentrum-periferi og vern-vekst. Disse typologiene har til hensikt å forklare hvordan partier får sitt innhold fra skillelinjer i velgermassen. Kaare Strøm og Jørn Y. Leipart anvender syv kategorier på norske partiprogrammer i perioden fra 1945 til 1985.⁸ De analyserer altså standpunktene til partiene, ikke blant velgerne. De fleste av disse kategoriene sammenfaller med skillelinjene i de to andre modellene, og Strøm og Leipart viser til Rokkan og Valen. Etter min mening vil det å anvende så mange ulike dimensjoner og skillelinjer føre til et noe fragmentert bilde av et partis politikk. Denne typen modeller er også tilsynelatende best egnet til kvantitative analyser av politikk, hvor ulike standpunkt blir gitt en verdi. Denne verdien føres så opp i en tabell, for å sammenligne ulike partier, eller et partis utvikling over tid. Dette er en statsvitenskapelig metode, og er ikke egnet for min analyse. Jeg er ute etter et mer helhetlig bilde av Fremskrittspartiet politiske profil, også nyanser som ikke kan fanges opp ved en slik analyse.

Jeg vil derfor anvende kun to akser – eller dimensjoner – i politikken. Den ene er den tradisjonelle økonomiske høyre-venstreaksen som de norske politiske partiene vanligvis blir plassert i forhold til. Det å være for en stor offentlig sektor og fordeling av goder vil

⁶ Aardal (2007)

⁷ Heidar og Berntzen (1993) s 52

⁸ Strøm og Leipart (1989) s 269

ligge til venstre på denne skalaen. Ytterst til høyre vil en finne neoliberalisme, som beskrevet i Arve Hjelseths magisteravhandling, som vil bli behandlet i gjennomgangen av litteraturen. Nettopp fordi Fremskrittspartiet – spesielt på 1980-tallet – blir kalt et liberalistisk parti er denne aksene interessant. Den andre er en verdipolitisk akse, som Magnus Marsdal benytter for å beskrive Fremskrittspartiets politikk. Denne aksene blir ikke operasjonalisert av Marsdal, men ord som ”verdikonservativ” og ”verdiliberal” blir brukt i mange sammenhenger, og har et relativt klart meningsinnhold. Eksempelvis vil det å ønske strengere straffereaksjoner være på høyresiden på denne aksene, mens rettigheter for homofile vil ligge på venstresiden. Jeg har valgt å benytte disse aksene både fordi de blir benyttet i dagligtale, og fordi de favner såpass vidt at de fleste politiske standpunkter og skifter kan beskrives ved hjelp av disse aksene. Det at disse aksene også er benyttet av andre som har analysert Fremskrittspartiet gjør dem enda mer interessante for min analyse. Dette vil bli beskrevet mer utførlig i litteraturgjennomgangen. De fleste av aksene i typologiene jeg presenterte ovenfor kan også knyttes til en av de to aksene jeg vil anvende. For eksempel kan forholdet mellom marked og stat plasseres på den økonomiske aksene, mens religiøse spørsmål kan plasseres på den verdikonservative aksene. Noen spørsmål kan knyttes til begge aksene, som konflikten mellom vekst og vern og synet på u-hjelp. Det vil i slike saker være Fremskrittspartiets argumentasjon som blir avgjørende for hvilken akse jeg vil plassere dem på.

Det er enkelte saker som er særskilt viktige for å bestemme et partis profil. Alle partier vil i sine programmer nevne et bredt spekter av politiske saker, men det betyr ikke at de alle er like viktige for å si noe om partiets profil. Jeg vil derfor forsøke å komme nærmere hvilke saker som er Fremskrittspartiets *kjernesaker*. En kjernesak kan ikke være noe flyktig. I en kjernesak vil det samme standpunktet forbli uendret i perioden, og gjerne bli forsterket. Det vil også være naturlig at kjernesakene blir behandlet særlig grundig i programmene, at Hagen fokuserer på dem i partilederdebatene, og at det er formulert klare standpunkter i disse sakene. Det at programmene eller Hagen selv hevder at noe er en særlig viktig sak for partiet vil også kunne peke på at dette er en kjernesak. Kriteriene jeg skisserer her vil imidlertid ikke være absolutte, en sak kan synes å være en kjernesak ut i fra en helhetsvurdering – selv om den ikke oppfyller alle disse kriteriene. Jeg vil

underveis diskutere hvilke saker jeg anser som Fremskrittspartiets kjernesaker og hvorfor. Jeg vil også plassere Fremskrittspartiets kjernesaker i forhold til de to aksene beskrevet ovenfor.

Ved å se på kun kjernesakene ville jeg imidlertid tegne et bilde av en for stabil og konsistent politisk profil. Det er derfor viktig å også analysere sakene hvor Fremskrittspartiet endrer standpunkt i perioden. Jeg vil i disse sakene undersøke om endringen er permanent, altså om det endrede standpunktet føres videre i de senere programmene og debattene. Det vil da kunne kalles et skifte i politikken. Videre vil jeg diskutere hvilken retning dette skiftet går langs de to aksene. Dersom Fremskrittspartiet argumentasjon på et saksfelt skifter fra å være verdipolitisk til å bli økonomisk, eller omvendt, vil det si at standpunktet skifter *fra en akse til en annen*.

Hvordan standpunktene i partiets kjernesaker plasserer seg på den økonomiske eller verdipolitiske akse vil gi et bilde av hva som er de viktigste elementene i Fremskrittspartiet politiske profil. Dersom skifter på flere felt i politikken går i samme retning på en av de to aksene, eller mellom de to aksene, tyder det på en endring i partiets politiske profil.

Også endringer som ikke er permanente kan være med på å gi et bilde av Fremskrittspartiets profil. Det at standpunkter varierer kan indikere at ulike krefter i partiet trekker i ulike retninger, at partiet ikke har noen fastlagt politikk på dette feltet, eller at det "vingler". Det samme kan sies om inkonsistens innad i ett og samme program, eller mellom program og debatt. Også "helgarderinger" hvor partiet tar flere standpunkter samtidig, eller unnlater å ta et klart standpunkt kan tyde på at ulike grupper "får sitt", eller at partiet prøver å tekke alle potensielle velgere.

I tilknytning til denne operasjonaliseringen av politisk profil kan problemstillingene mine tilspisses ytterligere: *Hva er Fremskrittspartiets kjernesaker i perioden mellom 1989 og 2005, og hvor plasserer disse seg på en høyre-venstreakse eller en verdipolitisk akse? Hvilke grunnleggende skifter skjer i Fremskrittspartiet politikk, og hvilken retning har*

disse skiftene? Flere forfattere hevder at Fremskrittspartiet ble mer liberalistisk i løpet av 1980-tallet. Det blir også hevdet at populistene seiret over liberalistene ved Bolkesjø i 1994. Ingen har imidlertid studert hvorvidt dette viser igjen i Fremskrittspartiets politikk på 1990-tallet. Blir Fremskrittspartiet mindre liberalistisk på 1990-tallet? Jeg ønsker også å se på om det er forskjeller mellom Fremskrittspartiets politikk slik den blir uttrykt i partiprogrammene, og i valgkampssammenheng. Hvilke saker ønsker Hagen å fremheve i en valgkampssituasjon? Er dette saker som fremstår som kjernesaker i partiprogrammene?

Mitt primære mål er ikke å forklare Fremskrittspartiets økte oppslutning. Jeg håper imidlertid at en analyse av Fremskrittspartiets politikk kan være en byggestein for videre hypoteser om Fremskrittspartiets oppslutning. Fremskrittspartiet har vært svært synlig i norsk politikk i snart 35 år. De har også klart å bli et av de største partiene i landet, målt i velgeroppslutning. Jeg mener på den bakgrunn at en ikke lenger kan forklare Fremskrittspartiet ved å kalle det et protestparti, eller populistisk, eller ved å vise til endringer i det politiske klima og i andre partier. For å komme videre i et slikt arbeid er det kanskje nødvendig å ta Fremskrittspartiet på alvor og studere partiets egen politikk. Jeg vil avslutningsvis forsøke å kommentere noen av hypotesene om partiets oppslutning. Jeg vil da konsentrere meg om hva som er tema i valgkampen de ulike årene, ut i fra partiledersdebattene. Jeg har valgt dette fokuset fordi flere forfattere hevder at det er en sammenheng mellom hvilke saker som er fokus i valgkampen og partiets oppslutning.

Operasjonalisering av synspunkter i litteraturen

Som nevnt ovenfor er det få av tekstene om Fremskrittspartiet som primært omhandler partiets politikk. Jeg vil nedenfor forsøke å gjøre mer grundig rede for noe av det som er skrevet om Fremskrittspartiet. Jeg vil forsøke å beskrive hva som er tekstenes tema og formål, og hvilken plass politikk har i teksten. Underveis vil jeg forsøke å presisere mine problemstillinger knyttet opp til synspunkter hos de ulike forfatterne.

Flere forfattere beskriver Fremskrittspartiets politiske profil i forhold til begreper som liberalisme og populisme. Arve Hjelseth har skrevet en magisteravhandling i sosiologi kalt *En seiglivet døgnflue. FrP's vekst i 80-årene: Noen mulige årsaker*. Avhandlingen er utgitt allerede i 1992, og omhandler ikke perioden etter 1989. Hans formål er å finne årsakene til Fremskrittspartiet økte oppslutning på 1980-tallet. Han fokuserer i hovedsak på velgerne, ut i fra valgundersøkelser for stortingsvalgene i 1981, 1985 og 1989. Han studerer imidlertid også partiprogrammene for disse årene, da med vekt på ideologisk endring. Hans skisserer idealtyper for liberalisme og populisme, og hans hypotese er at Fremskrittspartiets politiske program beveger seg fra populisme til liberalisme på 1980-tallet.⁹ Som idealtipe for liberalisme benytter han nyliberalismen, som beskrevet i Øystein Sørensens *Ideer om frihet*, da denne er den mest ytterliggående formen for liberalisme.¹⁰ Denne idealtypen kan kort oppsummeres slik: Liberalisme er en ideologi som understreker enkeltmenneskets rettigheter, i ytterste forstand, på alle felt av politikken. Så lenge en ikke skader andres liv eller eiendom, står en fritt til å gjøre hva en vil. Staten skal opprettholde lov og orden, alt annet skal markedet ta seg av.¹¹ Populisme har Hjelseth større problemer med å beskrive entydig. Han trekker frem følgende kjennetegn: nostalgi/reaksjonisme, småborgerskapelig protest mot polariseringen mellom arbeid og kapital og folk mot eliten - gjerne i form av politikere, byråkrater og intellektuelle.¹² Selv om dette er en idealtipe som Hjelseth selv anvender på partiprogrammene, mener jeg at den ikke er ideell for dette formålet. En kan til en viss grad studere holdningen til konflikten mellom arbeid og kapital, blant annet ved å se på synet på fagforeninger. Også byråkratiforakt kan en muligens finne spor av i en analyse av programmene, men å finne et motsetningsforhold mellom folk og byråkrati lar seg vanskelig gjøre. Jeg vil imidlertid komme tilbake til denne idealtypen i konklusjonen. Hjelseth fokuserer på prinsippene, velferd, narkotika, innvandring og kultur i programmene i sin analyse. Han konkluderer med at programmene blir mer liberalistiske, ikke i det standpunktene skifter, men fordi det argumenteres ut i fra et mer helhetlig

⁹ Hjelseth (1992) s 78

¹⁰ Hjelseth (1992) s 82-83

¹¹ Hjelseth (1992) s 83

¹² Hjelseth (1992) s 85-86

samfunnssyn.¹³ Til å bygge oppunder sin konklusjon trekker han også frem at partiprogrammene blir lengre og mer fullstendige.¹⁴ At dette kan peke mot at programmene blir mindre populistiske kan jeg, ut i fra beskrivelser av populisme, til en viss grad forstå. At det peker i retning av nyliberalisme stiller jeg meg imidlertid uforstående til.

Berge Furre skriver i sitt bind 6 av Norsk historie 1914 – 2000 om dannelsen av ALP, og dets suksess, som en del av den såkalte høyrebølgen. Han beskriver også hvordan tradisjonelle bånd mellom yrke, klasse og stemmegivning svekkes.¹⁵ Fremskrittspartiets politiske utvikling på 1970-tallet beskriver Furre på følgende måte: ”*Skattelette og eit enklare samfunn var framleis fanesakene, men no vart dei underbygde med liberalistisk ideologi, program og kalkylar som skulle visa at politikken let seg gjennomføra.*”¹⁶ Dette kan sies å minne om den samme overgangen fra populisme til liberalisme, som Hjelseth beskriver for 1980-tallet.

Edgar Benum beskriver kort Fremskrittspartiet politiske profil i sitt bind av Aschehougs Norgeshistorie (1970-1997). I følge Benum ligger Fremskrittspartiets program klart til høyre for Høyre, mens flesteparten av velgerne ligger nærmere sentrum. I tillegg mener han at det er en god del høyrepopulisme i Fremskrittspartiet, noe han beskriver som folkelig konservatisme og fremmedfrykt.¹⁷ Denne beskrivelsen egner seg dårlig til en politisk analyse.

Sven Olav Wolds hovedoppgave i statsvitenskap *Folk mot elite* forsøker å sammenligne Dansk Folkeparti og Fremskrittspartiet, med utgangspunkt i populistisk diskurs. Han ser på partiets politikk for å besvare disse spørsmålene, blant annet partiprogrammet fra 2001, men han beskriver ikke endring over tid, annet enn i en setning i sitt metodekapittel, hvor han gjengir andre forfatters syn på partiets politiske utvikling. Forfatterne han viser til er Svåsand, Hjelseth og Bjørklund, som tilsynelatende får

¹³ Hjelseth (1992) s 96

¹⁴ Hjelseth (1992) s 100

¹⁵ Furre (1999) s 364-365

¹⁶ Furre (1999) s 371

¹⁷ Benum (1996) s 66

beskrive ca et tiår hver i følgende utvikling: fra utenforbevegelse, til liberalistisk parti, til høyrepopulister.¹⁸

Flere nevner landsmøtet på Bolkesjø i 1994 som et politisk vendepunkt for Fremskrittspartiet. Laila Th. Kleven har skrevet en hovedoppgave i statsvitenskap kalt *En studie av oppslutningen om Fremskrittspartiet i lys av sosiale og politiske endringer*. I denne forsøker hun å finne sammenhenger mellom sak og appell til ulike grupper. Hun bruker altså delvis Fremskrittspartiets politikk som en forklaring på partiets oppslutning, men hun er mest opptatt av kontekstuelle årsaker, som nye skillelinjer i politikken og lignende. Hun ser ikke på endringer i tid, men ser på to valg hvor Fremskrittspartiet gjorde det bra, nemlig 1987 og 1995, som to ”øyeblikksbilder”.¹⁹ Kleven refererer til Hjelseths konklusjon om at Fremskrittspartiet blir mer liberalistisk i løpet av 1980-tallet, men stiller seg noe kritisk til denne, og mener at populistene igjen seirer på begynnelsen av 1990-tallet.²⁰ Hun ser imidlertid ikke på om dette fører til endringer i partiets politikk.

Jan Martin Iversen har skrevet boka *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen. 25 år med Fremskrittspartiet* utgitt i 1998. Boka er basert på hans masteroppgave i historie fra 1994, og utgitt i samarbeid med Fremskrittspartiet. Iversen er til tider svært vennlig ovenfor Fremskrittspartiet, og særskilt Carl I. Hagen, i sine formuleringer. Iversen hevder at ”*Det formelle ideologiske grunnlaget [for Fremskrittspartiet] var, og er, liberalismen.*”²¹ Han hevder samtidig at Fremskrittspartiet ble stadig mer liberalistisk utover 1980-tallet, frem til liberalistene forsvant på begynnelsen av 1990-tallet.²² Han studerer imidlertid ikke hvordan dette har preget politikken.

Trond Johansen har skrevet en masteroppgave statsvitenskap kalt *Et populistisk manifest?* Johansen analyser Fremskrittspartiets partiprogram for 2005, og ser dermed ikke på utvikling over tid. Han er også spesifikt ute etter å finne spor av populisme i Fremskrittspartiet programmer. Hans operasjonalisering av populismebegrepet er en

¹⁸ Wold (2005) s 15

¹⁹ Kleven (1998) s 33

²⁰ Kleven (1998) s 28

²¹ Iversen (1998) s 188

²² Iversen (1998) s 188

idealtipe med tre aspekter: anti-hegemoni, appell til folket og et ønske om mer direkte demokrati. Dette studerer han kvantitativt i sammenligning med partiprogrammene til andre norske partier, og kvalitativt i sammenligning med Dansk Folkeparti og Sverigedemokraterna. I den kvantitative undersøkelsen, som består av å telle utvalgte nøkkelord som *folk*, *byråkati*, *folkeavstemning* osv., finner han at Fremskrittspartiet har merkbart større henvisninger til anti-hegemoni og direkte demokrati enn de andre partiene, men *under* gjennomsnittlig antall referanser til folket.²³ I den kvalitative analysen fokuserer Johansen eksplisitt på retorikk, ikke politikk, og finner at Fremskrittspartiet er mer forsiktige i språket og bruker *folk* i en mindre nasjonalistisk forstand en Dansk Folkeparti og Sverigedemokraterna.²⁴ Han konkluderer med at det definitivt er populistiske trekk i Fremskrittspartiet program fra 2005. Johansens idealtipe kan altså anvendes til å studere elementer av populisme i Fremskrittspartiet partiprogram. Den omhandler imidlertid retorikk mer enn politikk, med unntak av holdningen til direkte demokrati. Jeg vil derfor hevde at den ikke er særlig egnet til mitt formål. Holdningen til folkeavstemninger er imidlertid det mest konkrete og anvendbare kriteriet for populisme jeg har funnet i litteraturen. Jeg vil derfor komme tilbake til denne idealtypen i min konklusjon. Johansen beskriver også tilstedeværelsen av både liberalisme og populisme i Fremskrittspartiets program, noe han mener kan trekke både i samme og i ulik retning. Han mener at populismen viser til folket som en homogen enhet, mens liberalismen vektlegger enkeltmenneskets frihet.²⁵ Slik jeg tolker hans funn, blir imidlertid *enkeltmennesket* i Fremskrittspartiets programmer i stor grad brukt som et substitutt for *folket*.²⁶ Det er altså en sammenblanding av liberalistisk og populistisk diskurs i Fremskrittspartiets program, i følge Johansen.

Tor Espen Simonsen er en av de få som har skrevet om Fremskrittspartiet innenfor historiefaget. Han har skrevet en masteroppgave kalt *Høyrepopulismens politiske metamorfose på 1990-tallet*. Denne oppgaven har til formål å beskrive Fremskrittspartiet politiske metamorfose, som Simonsen kaller det, i perioden 1989-2001. Simonsen starter

²³ Johansen (2007) s 74-79

²⁴ Johansen (2007) s 124-126

²⁵ Johansen (2007) s 85-86

²⁶ Johansen (2007) s 96

med det utgangspunktet at Fremskrittspartiet er et høyrepopulistisk parti. Han beskriver hvordan de skandinaviske populistiske partiene skiller seg fra sine europeiske motstykker, og hverandre. Oppgaven fokuserer også på kontekst, media, velgerbasis, retorikk og endrede skillelinjer i politikken, som flere andre tekster om Fremskrittspartiet. I ett kapittel beskriver Simonsen endring i Fremskrittspartiets politikk og retorikk. Han hevder at Fremskrittspartiet mellom 1989 og 1993 var kjennetegnet av mistro til korporatisme, representativt demokrati og offentlig sektor. Mellom 1993 og 1997 mener Simonsen at Fremskrittspartiet ble tilhengere av New Public Management, og at det igjen fokuserte på innvandring.²⁷ I følge Simonsen ble også Fremskrittspartiet mer positive til økonomisk fordeling, i sammenheng med holdningen til New Public Management.²⁸ I perioden mellom 1997 og 2001 mener Simonsen at *"mistroen til staten og offentlig sektor ble ytterligere vannet ut"*.²⁹ I samme perioden mener Simonsen at partiet gikk inn for en mer aktiv statlig næringspolitikk og ønsket å bruke mer oljepenger.³⁰ Simonsen kildemateriale består av partiets partiprogram samt andre partipublikasjoner, og uttalelser til media. Når han beskriver disse politiske endringene er det imidlertid uklart hvilke kilder han baserer seg på, og jeg har kun funnet en referanse til partiprogrammene. Han foretar altså ikke en systematisk analyse av partiets politiske utvikling. Simonsen starter som sagt med det utgangspunkt at Fremskrittspartiet hører til i gruppen av høyrepopulistiske partier, men han diskuterer også liberalistiske elementer i Fremskrittspartiet. I følge Simonsen tjener liberalisme som et verktøy for å avpolitiserer ømtålige saksfelt, ved å hevde at dette ikke er noe staten skal befatte seg med.³¹ Også Simonsen hevder at Fremskrittspartiet beveger seg bort fra neoliberalistisk økonomisk politikk på 1990-tallet. Han hevder at partiet først begynner å fokusere på tilbudssiden i økonomien, deretter blir tilhengere av statlig eierskap og økt offentlig forbruk.³² I følge Simonsen gjennomgikk Fremskrittspartiet en *"ideologisk metamorfose på 1990-tallet"*.³³ Han hevder videre at *"Denne utviklingen har også trekk av det vi kan kalle moderering og sentrumsdreining"* men at det også foreligger stabile høyrepopulistiske og

²⁷ Simonsen (2007) s 64

²⁸ Simonsen (2007) s 65

²⁹ Simonsen (2007) s 65

³⁰ Simonsen (2007) s 65

³¹ Simonsen (2007) s 68

³² Simonsen (2007) s 74-77

³³ Simonsen (2007) s 86

liberalistiske trekk i partiets politikk gjennom hele 1990-tallet.³⁴ Også Simonsen viser altså til populisme og liberalisme i behandlingen av Fremskrittspartiet.

Det er altså flere som beskriver Fremskrittspartiet ved hjelp av begrepene liberalisme og populisme. Liberalistiske standpunkter plasserer seg ytterst til høyre på den økonomiske akse jeg vil anvende i min analyse. Å studere hvor sentrale liberalistiske elementer er i Fremskrittspartiet politiske profil, og om dette endrer seg over tid, blir derfor en del av denne analysen. Er liberalisme en sentral del av Fremskrittspartiet politiske profil? Blir Fremskrittspartiet mindre liberalistiske etter 1994, som flere forfattere hevder? Populisme er derimot et begrep som ikke kan plasseres i forhold til noen av de to aksene jeg anvender. Jeg vil imidlertid diskutere kort de kjennetegnene på populisme som Hjelseth og Johansen benytter, underveis i kapittelet om partiprogrammene og i konklusjonen.

Noen forfattere beskriver Fremskrittspartiets politikk, spesielt den økonomiske politikken, som svært konsekvent over tid. Professor i sammenlignende politikk Lars Svåsands har skrevet en artikkel som utgjør den skandinaviske delen av en bok kalt *The new politics of the right*. Han søker å sammenligne fremskrittspartiene i Norge og Danmark, samt Nytt Demokrati i Sverige. Samtidig forsøker han å finne ut hvorfor de to fremskrittspartiene har bestått i flere tiår.³⁵ Svåsand beskriver endring av flere aspekter ved det norske Fremskrittspartiet. Han mener at partiet har utvidet sin plattform til å inkludere flere og flere politikfelt: *"From a starting point that focused almost exclusively on taxes and regulations, the party platforms have expanded to all sectors of society, and in recent elections immigration has been the most important issue."*³⁶ Han understreker: *"However, the expanded platforms do not necessarily deviate from the original ideas, but seek to specify their implications for the various sectors of society."*³⁷ Når han videre i teksten beskriver ulike felt i fremskrittspartiens politikk, beskriver han dem også statistisk.³⁸ Det eneste unntaket er innvandringspolitikk. Svåsand mener at

³⁴ Simonsen (2007) s 86

³⁵ Svåsand (1998) s 77

³⁶ Svåsand (1998) s 78

³⁷ Svåsand (1998) s 83

³⁸ Svåsand (1998) s 83-84

fremskrittspartiene har skiftet tyngdepunkt ved at innvandring har blitt partienes viktigste valgkampssak.³⁹

Statsviteren Robert Harmel har sammen med Lars Svåsand skrevet artikkelen "The Influence of New Parties on Old Parties' Platforms", som handler om hvordan fremskrittspartiene i Norge og Danmark påvirker programpolitikken til de konservative partiene i sine respektive land. De studerer alle partiprogrammene for Fremskrittspartiet, Høyre og Arbeiderpartiet fra 1973-1993⁴⁰. Harmel og Svåsand bruker en metode lånt fra Kenneth Janda hvor 19 saker har 11 mulige standpunkter som er gitt verdi fra -5 til +5 på en høyre-venstreakse. De har valgt ut enkelte saker som har spesiell relevans for høyre-venstreaksen og den opprinnelige partiplattformen til Fremskrittspartiet.⁴¹ De finner at Høyre i gjennomsnitt har flyttet seg 2,22-2,78 poeng mot Fremskrittspartiet i perioden. I følge figurene som skal illustrere dette er Fremskrittspartiet relativt konsekvente på alle felt i hele perioden. De flytter seg litt mot høyre i spørsmål om individuell frihet mellom 1989 og 1993⁴², i inntektsskattspørsmålet flytter de seg litt til høyre mellom 1973 og 1977, men foretar en tilbakevending mellom 1989 og 1993.⁴³ I spørsmålet om totalskatt tar partiet et ørlite skritt mot venstre en gang mellom 1973 og 1985⁴⁴, mens i spørsmålet om statens omfang er partiet konsekvente i hele perioden.⁴⁵ I følge Harmel og Svåsand er det altså meget stor grad av kontinuitet i Fremskrittspartiets politikk, målt på en høyre-venstreakse, frem til 1993. Også Opsahl hevder at Fremskrittspartiet er relativt konsekvente i økonomisk politikk helt fra 1977-programmet, frem til og med 2001.⁴⁶

Harmel, Svåsand og Opsahl mener altså at Fremskrittspartiets økonomiske politikk er konsekvent. Svåsand hevder også at Fremskrittspartiet er konstant i alle deler av politikken, og at den politiske utviklingen i partiet kun består i en utvidelse av partiets

³⁹ Svåsand (1998) s 84

⁴⁰ Harmel og Svåsand studerer alle programmene til og med handlingsprogrammet for perioden 1989-1993

⁴¹ Harmel og Svåsand (1997) s 321-322

⁴² Harmel og Svåsand (1997) s 329

⁴³ Harmel og Svåsand (1997) s 330

⁴⁴ Harmel og Svåsand (1997) s 331

⁴⁵ Harmel og Svåsand (1997) s 332

⁴⁶ Opsahl (2005) s 50-51

politiske plattform. Er Fremskrittspartiets økonomiske politikk så konsekvent som disse forfatterne hevder?

Flere forfattere fremholder ulike enkeltsaker som særskilt viktige for Fremskrittspartiets politiske profil. Blant de mest nevnte sakene er skatt, offentlige inngrep, byråkrati og innvandringsspørsmålet. Enkelte forfattere fremhever også helse- og sosialpolitikk som i økende grad sentralt for Fremskrittspartiet. Edgar Benum beskriver Fremskrittspartiet som et protestparti. Denne protesten retter seg i følge Benum mot skattenivået, byråkrati og offentlige inngrep, men etter hvert også mot innvandring.⁴⁷ Til å være historiker beskriver Benum Fremskrittspartiet meget statisk. Det er liten vekt på utvikling over tid, og han skriver svært lite om partiets politikk. Et unntak er at han hevder at Fremskrittspartiet var mindre aktive enn andre partier i kvinne- og familiepolitikk i siste halvdel av 1980-tallet. Dette mener Benum har sammenheng med at Fremskrittspartiet hadde lavere kvinnerepresentasjon på Stortinget enn andre partier.⁴⁸ Benum nevner altså protest mot skattenivået, byråkrati og offentlige inngrep og etter hvert innvandring som sentrale saker for Fremskrittspartiet.

Berge Furre beskriver hvordan partiene endrer profil på 1990-tallet. Han mener da at Arbeiderpartiet blir et sentrumsparti, mens Senterpartiet går mot venstre. Endringen han beskriver i Fremskrittspartiet er derimot ikke en ideologisk endring, men han mener at partiet manøvrerte seg inn i en posisjon hvor de skiftende regjeringene var avhengig av deres støtte.⁴⁹ Mens endringer i Arbeiderpartiet og Senterpartiet blir beskrevet som en politisk endring på en høyre-venstreakse, er endringen han beskriver for Fremskrittspartiet altså av posisjonell art. Furre hevder at: *”På 1990-tallet har Framstegspartiet i jamt aukande grad gjort seg til talsmann for ein meir restriktiv politikk mot innvandrere frå den tredje verda til Noreg.”*⁵⁰ Furre mener altså at Fremskrittspartiet blir stadig mer restriktive på innvandring i løpet av 1990-tallet.

⁴⁷ Benum (1996) s 66

⁴⁸ Benum (1996) s 158-161

⁴⁹ Furre (1999) s 496

⁵⁰ Furre (1999) s 529

Professor i sosiologi Anniken Hagelund er blant dem som beskriver Fremskrittspartiet politikk, også i perioden etter 1989. Hun behandler imidlertid kun et saksfelt, nemlig innvandringspolitikken. Denne politikken beskriver hun blant annet ut i fra partiprogrammene. De politiske endringene hun beskriver er at Fremskrittspartiet begynte å problematisere innvandring i andre halvdel av 1980-tallet, og at argumentasjonen rundt innvandring endret seg fra å fokusere på kostnadene innvandringen påførte velferdsstaten på 1980-tallet til å fokusere på kulturelle følger og etniske konflikter utover 1990-tallet.⁵¹ I følge Hagelund er altså Fremskrittspartiets standpunkt i innvandringsspørsmålet det samme, mens argumentasjonen endrer seg.

Jan Martin Iversen understreker at like viktig som partiets politikk, har Hagens retorikk, og medietekke vært for Fremskrittspartiet.⁵² Han legger altså ikke avgjørende vekt på politikken. Iversen behandler Fremskrittspartiets politiske utvikling i ett kapittel. Utviklingen beskrives i innledningen slik: *”Til å begynne med stod kampen mot skatter, avgifter og byråkratiet i sentrum. Dette er fortsatt sentrale saker for Fremskrittspartiet, men nye saker – som helse- og sosialpolitikk, privatisering og kampen mot den statlige innvandringspolitikken – er kommet høyt opp på partiets politiske dagsorden.”*⁵³ Iversen mener altså, som Benum og Furre, at skatter, avgifter, byråkrati og innvandring er sentrale saker for Fremskrittspartiet. I tillegg nevner han helse- og sosialpolitikk som et felt som har blitt viktigere for partiet.

Helge Magnus Stang Opsahl har skrevet en masteroppgave i statsvitenskap hvor han ser Fremskrittspartiets helse- og sosialpolitikk i lys av John R. Petrocik, professor i statsvitenskap, sin sakseierskapsteori. Han fokuserer her i stor grad på holdninger i velgermassen og medias rolle, men et av hans kapitler tar for seg Fremskrittspartiets partiprogrammer for 1973 til 2001. Han analyserer politikken kvantitativt langs to akser – den økonomiske og den velferdspolitiske. Opsahl hevder at Fremskrittspartiet går klart i velferdsvennlig retning fra og med 1997.⁵⁴ I det Opsahl kaller den kvalitative analysen

⁵¹ Hagelund (2003) s 53

⁵² Iversen (1998) s 141

⁵³ Iversen (1998) s 141

⁵⁴ Opsahl (2005) s 50-51

studerer han program for program, og presenterer hvilke nye standpunkter og formuleringer i helse- og sosialpolitikken som blir presentert. Han teller opp antallet endringer i velferdsvennlig og –kritisk retning som grunnlag for sine konklusjoner. I følge Opsahl har Fremskrittspartiet et konstant syn på velferd fra 1973 til 1981, mens det går i velferdskritisk retning i 1985. Deretter går partiet i klart velferdsvennlig retning i hvert program frem til og med 2001. Opsahl mener imidlertid at Fremskrittspartiet har hatt det samme prinsipielle synet på helse- og sosialpolitikken i hele perioden, men at vektleggingen og detaljrikdommen har økt.⁵⁵

Flere forfattere nevner altså kampen mot skatter, avgifter og byråkrati samt innvandring som sentrale saker for Fremskrittspartiet. Iversen og Opsahl hevder også at Fremskrittspartiet i økende grad fokuserer på helse- og sosialpolitikk. Er skattepolitikk, kamp mot byråkratiet, innvandring og helse- og sosialpolitikk virkelig kjernesaker for Fremskrittspartiet?

Forfatterne som forsøker å forklare Fremskrittspartiets oppslutning, er blant annet opptatt av hvilke saker som er fokus i valgkampen. Journalisten Magnus Marsdals artikkel ”Det Nye Arbeiderpartiet” forsøker å forklare Fremskrittspartiets økte oppslutning blant arbeidere og hans bok *Frp-koden* har, som tittelen tilsier, til hensikt å knekke ”Frp-koden”, eller avsløre hemmeligheten bak Fremskrittspartiets suksess. Marsdal mener at Fremskrittspartiet gjennom 1980- og 1990-tallet blir ”høyrepopulister med masseappell” og blant annet problematiserer innvandring.⁵⁶ Hans forklaring på veksten i oppslutning viser stort sett til endringer i Arbeiderpartiet. Marsdal mener at politikk har måttet vike for økonomi, og skillet mellom Arbeiderpartiet og Høyre har blitt visket ut.⁵⁷ Arbeiderpartiet har i følge Marsdal blitt et eliteparti, og han viser til avstanden mellom ”den sosialdemokratiske statsadelen” og folk flest.⁵⁸ I den grad Marsdal går inn på politikk er det den høyrevridde politikken *Arbeiderpartiet* har ført i regjering, først under

⁵⁵ Opsahl (2005) s 55-62

⁵⁶ Marsdal (2006) s 68

⁵⁷ Marsdal (2006) s 68-69

⁵⁸ Marsdal (2006) s 76

Brundtland, senere Stoltenberg.⁵⁹ Marsdal mener at Hagen snakker ”*så folk forstår*”, ikke ved at han snakker ”*arbeiderspråk*”, men ved at han anvender andre kategorier enn venstreliten.⁶⁰ Marsdal mener også at uansett hvor lite folkelig Hagen måtte være, er Jens Stoltenberg enda mindre folkelig.⁶¹ Disse forklaringene omhandler retorikk og stil, ikke politikk. Marsdal er kanskje den som legger minst vekt på politikk i forklaringen av Fremskrittspartiets vekst. Han understreker til og med at Fremskrittspartiets politikk *ikke* er viktig for å forklare partiets vekst. Han hevder at ”*Det er ikke arbeiderpolitikk fra FrP som har gjort Hagen til ”arbeiderformannen”. Det er snarere mangelen på arbeiderpolitikk fra venstresida som har anlagt et elitistisk syn på velgerne.*”⁶² Marsdal mener at vi har fått to høyre-venstreakser i politikken – den tradisjonelle økonomiske, og den verdipolitiske. I følge Marsdal ligger Fremskrittspartiet til høyre på begge aksene, mens partiets *velgere* ligger til høyre på den verdipolitiske, og til venstre på den økonomiske.⁶³ Han mener derfor at ”*Jo mindre fokus på økonomiske klassemotsetninger og jo mer fokus på verdipolitikk, jo større blir høyrepopulismens vinnere sjanser.*”⁶⁴ Dette synet gjør den verdipolitiske akse spesielt interessant for min analyse, i det den kan knyttes til hypoteser om Fremskrittspartiets oppslutning. I det Marsdal viser til Fremskrittspartiets politikk - som han siterer fra partiprogrammene - er det ikke som en forklaring på partiets suksess. Det kan synes som om Marsdal mener at Fremskrittspartiet har hatt suksess *på tross av* sin politikk, ikke på grunn av den. Han innleder også med følgende: ”*Jeg vil gjerne rette søkelyset mot noen sider ved Frp som Frp sjelden framhever.*”⁶⁵ Han nevner deretter Fremskrittspartiets holdning til arbeidsmiljøloven, sykelønn, progressiv beskatning, AFP og LO.⁶⁶ Marsdal trekker det så langt at han mener Carl I. Hagen bevisst har holdt deler av politikken unna oppmerksomheten til folk flest.⁶⁷ I behandlingen av arbeidsledighet kan det virke som om også Laila Kleven mener at arbeidsledige stemmer på Fremskrittspartiet *på tross av* deres politikk.⁶⁸ Marsdal mener

⁵⁹ Marsdal (2006) s 74-76

⁶⁰ Marsdal (2007) s 258-260

⁶¹ Marsdal (2007) s 91

⁶² Marsdal (2006) s 77

⁶³ Marsdal (2007) s 191

⁶⁴ Marsdal (2007) s 196

⁶⁵ Marsdal (2007) s 267

⁶⁶ Marsdal (2007) s 267-273

⁶⁷ Marsdal (2007) s 274

⁶⁸ Kleven (1998) s 90

altså at Hagen bevisst unngår å snakke om arbeidslivspolitik, og at Fremskrittspartiets vinnerejanser er størst dersom valgkampen dreier seg om verdipolitik.

Furre beskriver Fremskrittspartiets valgnederlag i 1993 som en kombinasjon av intern strid om EU-spørsmålet og at innvandring ikke var et tema i valgkampen.⁶⁹ I valget i 1997 mener Furre at Fremskrittspartiet var det partiet som profilerte seg best på eldreomsorg.⁷⁰ Han mener også at dette var det viktigste temaet i valgkampen dette året, mens det viktigste temaet i 1989 var miljø.⁷¹

Formålet med sosiolog og arbeiderpartipolitiker Gudmund Hernes' tekst "Det er noe i det..." er å forklare protestpartiet Fremskrittspartiet sin høye oppslutning i overflodssamfunnet Norge. Han lister opp en rekke forklaringsmodeller han har hentet fra andre analytikere. Ingen av disse kan sies å omhandle politik. Han selv ser på politikken Fremskrittspartiet står for, blant annet motstanden mot landbruksstøtten og u-hjelp, og ropet om en strengere linje i kriminalpolitikken, og hevder at "det er noe i det...".⁷² Hans forklaring kan vel oppsummeres slik: Andre politikere tør ikke å ta diskusjonen om velferdsstaten, oljefondet og innvandringspolitikken, av frykt for å skape negative holdninger til spørsmålene. Dette vinner Fremskrittspartiet på.⁷³ Hernes ser altså på forholdet mellom Fremskrittspartiet og de andre partiene, eller Fremskrittspartiets status som "annerledesparti" for å forklare oppslutningen.

I følge Petrociks sakseierskap (som beskrevet i Opsahl) blir mange saker på den politiske agenda fremstilt som et absolutt gode, såkalte valensspørsmål.⁷⁴ Det å sanke velgere i slike saker blir da et spørsmål om å ha mest troverdighet på den aktuelle saken, ikke hvilket standpunkt en har, da det vil være det samme hos alle partier. I valgkampstrategi vil da partiene forsøke å sette fokus, gjennom media, på saker hvor de har høy

⁶⁹ Furre (1999) s 496

⁷⁰ Furre (1999) s 483

⁷¹ Furre (1999) s 496

⁷² Hernes (2006) s 83-84

⁷³ Hernes (2006) s 86

⁷⁴ Opsahl (2005) s 15

troverdighet.⁷⁵ Opsahl beskriver hvordan Fremskrittspartiet etter hvert får større troverdighet i helse- og i sosialpolitikk. Anniken Hagelund mener at Fremskrittspartiet har sakseierskap også på innvandringspolitikk.⁷⁶

Mitt materiale gir ikke grunnlag for å trekke konklusjoner rundt sammenhengen mellom hvilke saker som er fokus i valgkampen og Fremskrittspartiets oppslutning. Dette er heller ikke formålet med denne analysen. Jeg vil imidlertid kommentere disse teoriene om partiets oppslutning kort i konklusjonen. Får Fremskrittspartiet høyere oppslutning dersom verdipolitikk, innvandring, helse- og sosialpolitikk eller saker hvor Fremskrittspartiet har ”annerledes-standpunkter” er tema i partilederdebatte? Unngår Hagen å snakke om enkelte tema, som for eksempel arbeidslivspolitik?

Kilder

Kildene for denne oppgaven er Fremskrittspartiets partiprogram og NRKs partilederdebatte fra alle stortingsvalg fra 1989 til 2005. I følge Harmel og Svåsand er partiprogrammer bevisste formuleringer som konstituerer et partis identitet. Ut i fra dette mener forfatterne at partiprogrammer ikke endrer seg uten en bevisst vilje om å endre partiidentitet. Slik sett reflekterer partiprogrammene, og endringene fra program til program, bevisste ønsker om forandring. Programmene er også kilde til hvordan partiet vil fremstå. Forfatterne understreker også at partier gjerne tar ekstreme standpunkter i programmene sine for å tekkes velgergrupper, selv om de vet at disse vil bli moderert i praksis.⁷⁷ Strøm og Leipart argumenterer for at partiprogrammer er det best egnede materialet for analyse av valgløfter, da partiet har full kontroll over sine partiprogrammer.⁷⁸ Programmet blir vedtatt på landsmøtet. I de fleste partier blir det vedtatt nytt valgprogram før hvert stortingsvalg, mens prinsippprogrammene endres sjeldnere. Fremskrittspartiets valgprogrammer innledes imidlertid med en prinsippdel,

⁷⁵ Opsahl (2005) s 13

⁷⁶ Hagelund (2003) s 51

⁷⁷ Harmel og Svåsand (1997) s 321

⁷⁸ Strøm og Leipart (1989) s 263

som er identisk med prinsippprogrammet, og hele programmet endres mellom hvert stortingsvalg. Programmene er slik sett prinsipp- og valgprogrammer. Alle Fremskrittspartiets partiprogrammer frem til 2001 finnes på CD fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, og programmet for 2005 finnes på Fremskrittspartiets hjemmeside.

Partilederdebattene er svært forskjellige fra partiprogrammene. Partiprogrammene er et kollektivt produkt som har vært behandlet av en komité og vedtatt på landsmøtet. I partilederdebatten er det kun Carl I. Hagen som deltar for partiet. Det er stor enighet i litteraturen om at Hagen har hatt en sterk stilling i Fremskrittspartiet. Han er også den eneste av partilederne som opptrer i samtlige debatter. De andre partiene har alle skiftet leder minst én gang i løpet av perioden. Denne kontinuiteten i lederskap kan tenkes å gi større kontinuitet også i politikken. Eventuelle skifter i partiets politikk slik den fremstår i partilederdebattene kan uansett ikke tilskrives et lederskifte. Jeg vil anse dette som en fordel for min analyse.

Carl I. Hagens håndtering av massemedia har ofte blitt brukt som en forklaring på Fremskrittspartiets suksess. Dette er en av grunnene til at NRKs partilederdebatter er interessante kilder til min oppgave. Partilederdebattene blir også sett av ca halvparten av Norges befolkning, og er det mest populære valgprogrammet.⁷⁹ Selv om journalistene setter tema for debatten, får politikerne relativt lang taletid uten å bli avbrutt og større frihet til å snakke om hva de vil enn i de fleste fjernsynsprogram. Partilederdebatten har endret seg noe fra starten i 1959 frem til i dag. I følge Anders Johansen og Jens E. Kjeldsen opptrådte programlederne i begynnelsen som ordstyrere med stoppeklokke, og debatten bar preg av å være en rekke forberedte minitales.⁸⁰ Etter hvert har dette formatet endret seg, og programlederne stiller nå mer direkte spørsmål og har mer kontroll over debatten.⁸¹ Johansen og Kjeldsen mener likevel at partilederdebattene er politikernes siste

⁷⁹ Johansen og Kjeldsen (2005) s 657

⁸⁰ Johansen og Kjeldsen (2005) s 656

⁸¹ Johansen og Kjeldsen (2005) s 657

skanse i ”*det journalistiske herredømmet*”⁸² Debatten er også direktesendt, slik at journalister ikke senere kan redigere politikernes uttalelser.

Ved hjelp av partilederdebattene kan jeg med større sikkerhet fastslå hva som er Fremskrittspartiets kjernesaker. Mens partiprogrammene gir et bilde av gjennomarbeidede standpunkter på alle felt i politikken, kan debattene gi svar på hvordan Fremskrittspartiet ønsker å fremstå i valgkampen, og hvilke saker de ønsker å fokusere på. Jeg vil også anta at selv om Hagens uttalelser i debattene vil reflektere innholdet i partiprogrammene, er det mindre treghet i dette mediet. Uttalelsene er ikke i samme grad bearbeidet og formelt vedtatt, og endringer i partiets politikk kan muligens oppfattes raskere gjennom partilederdebattene. Disse kildene kan derfor, forhåpentligvis, utfylle hverandre og sammen gi et bredt grunnlag for å si noe om Fremskrittspartiets politiske profil.

⁸² Johansen og Kjeldsen (2005) s 657

2. Partiprogrammene

Innledning

Jeg vil i dette kapittelet analysere Fremskrittspartiets partiprogrammer i perioden fra 1989 til 2005. Fremskrittspartiet partiprogrammer innledes med en prinsippdel, unntatt i 2001, hvor prinsippdelen er skilt ut i et eget dokument. Programmene er slik sett kombinerte prinsipp- og handlingsprogrammer, og prinsippdelen blir oppdatert fra program til program. Jeg skal analysere fem av Fremskrittspartiets partiprogrammer fra 1989, 1993, 1997, 2001 og 2005 samt prinsippprogrammet fra 2001.

Hensikten med denne oppgaven er altså å bestemme Fremskrittspartiets politiske profil, og eventuelle endringer i denne. Programmene er i så måte en viktig kilde, da det er i programmene et parti forsøker å beskrive sin profil for medlemmer, potensielle velgere og andre. Jeg vil i det følgende forsøke å utdype hvordan jeg vil studere *politisk profil* i partiprogrammene.

Kjernesaker i programmene vil være de sakene hvor Fremskrittspartiet tar det samme standpunktet i hele perioden, eller forsterker standpunktet i løpet av perioden. Jeg vil også gå ut i fra at kjernesakene vil bli grundig behandlet i programmene, og at standpunktene er klare og håndfaste. For eksempel vil det å slå fast at noe er et problem, uten å presentere en løsning, ikke være et klart og konkret standpunkt. Videre vil det at programmet selv understreker at noe er en viktig sak for Fremskrittspartiet, for eksempel i prinsippene, gjøre det nødvendig å diskutere om dette kan være en kjernesak. Jeg vil i det følgende diskutere hva som kan synes å være partiets kjernesaker *ut i fra programmene*. Jeg vil også diskutere hvor disse sakene plasserer seg på de to aksene jeg beskrev i innledningen; nemlig den økonomiske og den verdipolitiske aksene.

Jeg vil videre behandle saker hvor det skjer permanente skifter i Fremskrittspartiets politikk. Dette er saker hvor det skjer en endring i politikken, som blir videreført i de

senere programmene. Også her vil jeg diskutere retningen av eventuelle endringer på de to aksene beskrevet i innledningen.

Inkonsistens og vingling i programmene kan tyde på at ulike grupper i partiet trekker i ulike retninger. Ulike grupper kan ha fått gjennomslag i *sin* kjernesak, noe som gir dårlig overensstemmelse med andre standpunkter. Dette gjelder også ”helgarderinger”, altså saker hvor programmene taler for flere standpunkt samtidig. Inkonsistens og vingling kan også tyde på at partiet ikke har en fastlagt politikk i saken.

Programmene blir lengre for hvert år. Programmet fra 1989 er 46 sider langt, og programmene blir gradvis lengre, inntil ca det dobbelte i 2001.⁸³ I følge Strøm og Leipart er det at partiprogrammene blir lengre en generell tendens blant norske partier i etterkrigstiden.⁸⁴ Denne økningen i lengde består i hovedsak av at nye saker dukker opp, og at andre saker blir beskrevet grundigere. Strukturelt sett er partiprogrammene likevel svært like fra år til år. Den samme hovedkapittelinnstillingen beholdes, med unntak av at ”Familie og barn” blir et eget kapittel først i 1993. Underkapittelstrukturen endres imidlertid hyppig, nye underkapitler dukker opp, andre forsvinner, og noen flyttes fra et kapittel til et annet. Jeg har valgt å bruke partiets egen kapittelinnstilling som struktur for denne oppgaven. Jeg har likevel valgt å gruppere noen av kapitlene sammen. Dette er ikke fordi *jeg* mener at de nødvendigvis hører sammen, men fordi det blir gjort koblinger mellom dem i Fremskrittspartiets programmer. Blant annet har jeg valgt å behandle kriminal-, forsvars- og utenrikspolitikken sammen. Dette er fordi det blant annet blir gjort koblinger mellom innvandring – som behandles i kapittelet om utenrikspolitikk – og kriminalitet i flere av Fremskrittspartiets programmer. Den mer underordnede strukturen følger ikke programmene underkapittelinnstilling. Jeg kan ikke behandle alle politiske saker som er behandlet i Fremskrittspartiet programmer. De sakene som blir behandlet er derfor valgt ut etter kriteriene skissert ovenfor: Enten fordi det kan diskuteres om det er en av Fremskrittspartiets kjernesaker, eller fordi det skjer skifter eller kan påpekes inkonsistens eller inkonsekvens i politikken.

⁸³ Antakeligvis er programmet fra 2005 enda lengre, men dette er vanskelig å fastslå da det er i et annet format enn de andre programmene.

⁸⁴ Strøm og Leipart (1989) s 268

Prinsippene

Prinsippdelen av programmene viser et bilde av et parti som ønsker å fremstå som liberalistisk. Alle programmene innledes også med setningen *”Fremskrittspartiet er et liberalistisk parti.”* Partiet hyller den private eiendomsretten, frihandel, næringsfrihet og privatisering, og ønsker å avskaffe inntekts-, formue- og eiendomsskatten. Under ”Ideologisk grunnlag” er i 1997 følgende setning føyd til: *”Fremskrittspartiets hovedmål er å arbeide for sterk nedsettelse av skatter avgifter og offentlige inngrep.”*⁸⁵ Dette er del av navnet på Anders Langes parti, og det kan slik sett se ut som om partiet tar en vending ”tilbake til røttene” i 1997. En kan også finne elementer av nasjonalisme og en konservativ profil i utsagn som: *”Det [Fremskrittspartiet] bygger på Norges grunnlov, norsk kulturarv, tradisjon og vestlig kulturarv, med basis i det kristne livssyn.”*⁸⁶ Samtidig mener Fremskrittspartiet at man skal ha full religionsfrihet. Fremskrittspartiet helgarderer seg på et vis i spørsmålet om kristendom eller religionsfrihet. Dette ser en flere eksempler på også i resten av programmene. Det er enkelte standpunkter som endrer seg noe i prinsippene, mest merkbart holdningen til bompenger, forholdet mellom stat og kirke og forholdet til Europa. Dette vil jeg diskutere i de kapitlene de sorterer under i det følgende. Kort oppsummert er prinsippene i svært stor grad like, helt fra 1989 til 2005. Fremskrittspartiet mener altså selv at det er et parti basert på liberalistisk ideologi, og at skatter og avgifter er en viktig sak for partiet. Fremskrittspartiets prinsipper gir et bilde av et parti som ligger til høyre på den økonomiske aksen.

Det konstitusjonelle

Jeg vil i det følgende behandle to av kapitlene i Fremskrittspartiets programmer, nemlig ”En demokratisk rettstat” og ”Lokalt selvstyre”. Begge disse kapitlene omhandler forvaltning og styringsprinsipper, og overlapper slik sett på flere punkter.

⁸⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 1

⁸⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 1

I 1989-programmet understrekes det at ”*Fremskrittspartiets politikk bygger på den liberalistiske ide, der alle mennesker har rett til å leve som frie og selvstendige individer, så lenge de ikke med makt griper inn i andres rett til fri og selvstendig livsutfoldelse.*”⁸⁷ Enkeltmenneskenes rettigheter er retten til å eksistere som enkeltindivider og ikke som en kollektiv gruppe, den private eiendomsretten, ytringsfrihet og valgfrihet - i form av å leve i et fritt marked.⁸⁸ Dette blir gjentatt i alle programmene. Menneskets rettigheter består altså av liberalistiske verdier, i følge Fremskrittspartiet.

Fremskrittspartiets syn på forholdet mellom Storting og regjering endrer seg noe i perioden, men det er ikke klart om det ligger noen grunnleggende politisk endring til grunn. I 1989 mener Fremskrittspartiet at Stortinget skal føre strengere kontroll med regjering og forvaltning, og også instruere regjeringen i form av konkrete tiltak.⁸⁹ I 1993 mener Fremskrittspartiet fremdeles at Stortinget skal styrke sin kontrollfunksjon, men ”*reducere sin detaljstyring av den utøvende makt*”.⁹⁰ Mens Fremskrittspartiet i 1989 ønsker å styrke Stortinget på bekostning av Regjeringen, endrer dette seg altså i 1993. I 2005 stiller Fremskrittspartiet seg positive til oppløsningsrett av Stortinget og innføring av investitur - krav om flertallsvotering ved etablering av regjering.⁹¹ Det kan ha sammenheng med at Fremskrittspartiet på tross av gode valgresultater aldri har kommet i regjeringsposisjon.

Fremskrittspartiet blir i økende grad for et skille mellom kirke og stat. Programmet unnlater i 1989 å ta stilling til dette.⁹² I 1993-programmet vil Fremskrittspartiet arbeide for å skille dem,⁹³ og i 2005 er dette forsterket til at Fremskrittspartiet *snarest* ønsker å gjennomføre skille mellom stat og kirke.⁹⁴ Dette standpunktet blir altså forsterket i perioden.

⁸⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 4

⁸⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 4

⁸⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 5

⁹⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 5

⁹¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 11

⁹² Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 7

⁹³ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 8

⁹⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 12

Fremskrittspartiet ønsker også, i hele perioden, å grunnlovsfeste bindende folkeavstemninger. I 2005 understreker programmet også at selv om folkeavstemninger ikke er bindende - som partiet primært ønsker - vil Fremskrittspartiets representanter alltid følge resultatet av en avstemning.⁹⁵ Også i spesifikke saker, som EU-medlemskap, er Fremskrittspartiet tilhenger av folkeavstemninger. Å være tilhenger av folkeavstemninger er et element i Johansens idealtipe for populisme.

I synet på sentrale styringsformer og -institusjoner forsterker altså Fremskrittspartiet sine positive standpunkter til et skille mellom kirke og stat og til folkeavstemninger. Det er imidlertid ikke like konsekvente i synet på Stortingets rolle, og er slik sett noe inkonsekvente dersom en ser den styringspolitiske politikken under ett.

Lokalt selvstyre

Fremskrittspartiet hevder å være en forkjemper for lokalt selvstyre. I tråd med dette argumenterer Fremskrittspartiet i 1989 for at kommunens stilling bør styrkes.⁹⁶ Dette standpunktet er gjentatt også i de senere programmene. Det er imidlertid en rekke selvmotsigelser i behandlingen av kommunene i 2001 – blant annet at Fremskrittspartiet mener at staten skal finansiere alle oppgaver den pålegger kommunene, samtidig som partiet er i mot øremerking.⁹⁷ Fremskrittspartiet mener også i 2001 at *”Kommunenes øvrige oppgaver skal finansieres gjennom inntekter fra kommunal inntektsskatt, brukerbetaling og et kriteriebasert tilskuddssystem fra staten. Kommunene skal selv fastsette det kommunale skattenivået.”*⁹⁸ Dette er ikke gjentatt i 2005-programmet og er sånn sett et avvik i Fremskrittspartiets politikk. I 2005 vil Fremskrittspartiet avskaffe øremerking med unntak av primæroppgavene helse, omsorg, sosial og skole.⁹⁹ Dette må vel sies å være det vesentligste av kommunens oppgaver og utgifter, og kan vanskelig

⁹⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 12

⁹⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 8

⁹⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 4-6

⁹⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 5

⁹⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 17

tolkes som om Fremskrittspartiet primært er i mot øremerking. Partiet har altså i hele perioden et inkonsistent syn på kommunen.

Fremskrittspartiet mener helt fra 1989 at fylkeskommunen bør nedlegges.¹⁰⁰ I 2001 er det mer detaljert beskrevet hvem som skal overta fylkeskommunens oppgaver – og det kan synes som om det er staten som skal overta de fleste oppgavene, noe skal privatiseres, og veldig lite tilfaller kommunene. Også fylkesmannsstillingen vil Fremskrittspartiet avklare i 2001.¹⁰¹ I 2005 er dette forsterket til at Fremskrittspartiet ønsker å gjennomgå fylkesmannsembetet med tanke på avvikling, og erstatte embetet med en forvaltningsdomstol. Partiet ønsker også, som i tidligere programmer, å avvikle fylkeskommunen. Det argumenteres i 2005, i tillegg til de argumenter som er blitt brukt tidligere, med at *”Den nye fylkeskommunen har ingen legitimitet”*.¹⁰² Fremskrittspartiet mener at partiets mål om å fordele fylkeskommunens oppgaver mellom stat, kommune og private nå er delvis gjennomført, og understreker at dette er noe de har vært pådrivere for. Nå er det statlig regionalisering partiet vil til livs, og lister opp tilsyn, direktorat og helseregioner som eksempler på *”at staten svulmer, mens demokratiet pulveriseres”*.¹⁰³ Fremskrittspartiet mener altså i hele perioden at fylkeskommunen bør nedlegges. Motstanden mot det regionale nivået forsterkes i perioden, og i 2005 ønsker partiet at også fylkesmannsembetet skal avvikles, og at statlig regionalisering skal gjennomgås.

I synet på det lokale selvstyret er altså Fremskrittspartiet i økende grad tilhengere av å avskaffe det regionale nivået. I synet på kommunene er det derimot både inkonsistens og vingling i Fremskrittspartiets programmer. Også i gjennomgangen av fylkeskommunen er det tydelig at Fremskrittspartiet ikke ønsker å gi flere oppgaver til kommunene. Avvikling av fylkeskommunen etter Fremskrittspartiets modell ville derimot ført til en svekkelse av det lokale selvstyret, der staten ville tatt over de fleste oppgavene. Selv om Fremskrittspartiet hevder å være forkjempere for det lokale selvstyre gjenspeiles ikke dette i de konkrete forslagene.

¹⁰⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 8

¹⁰¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 5

¹⁰² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 16

¹⁰³ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 16

Økonomi, samferdsel og miljø

I det følgende vil jeg behandle Fremskrittspartiets kapitler kalt "Markedsøkonomi for fritt næringsliv og velstand", "Tidsmessig samferdsel, transport og kommunikasjon" og kapittelet om miljø. Det er flere overlappinger, spesielt i spørsmålet om skatt på bruk, i kapitlene om økonomi og samferdsel. Miljøkapittelet er forholdsvis kort i hele perioden, og knyttes tett i mot næringspolitikk og økonomisk politikk. Jeg har derfor valgt å plassere det her.

Bruk av offentlige midler

Fremskrittspartiets økonomiske politikk bygger i 1989 i stor grad på den samme liberalistiske tankegangen som prinsippene i stor grad er basert på. Blant annet ønsker partiet lavere skatter og avgifter, privatisering og reduserte offentlige utgifter. Dette endres ikke vesentlig i de to neste programmene. Det er i 2001 tatt inn noen nye økonomiskteoretiske avsnitt – om forskjellen på etterspørselvekst på importerte og norskproduserte varer sin effekt på norsk økonomi, og hvordan en kan stimulere tilbudssiden i økonomien ved å sette rammebetingelser for næringslivet og begrense offentlig sektor.¹⁰⁴ "Den økonomiske utviklingen" er et nytt underkapittel i 2001. Det legger i stor grad vekt på teknologi og kunnskap som forutsetninger for fortsatt økonomisk vekst, og det hevdes at en del tradisjonelle økonomiske virkemidler og læresetninger – som frykten for overoppheting av økonomien - har utspilt sin rolle.¹⁰⁵ I 2005 mener Fremskrittspartiet at handlingsregelen begrenser finanspolitikken "*fordi den ikke forholder seg til hvor, når eller hvordan oljeinntektene brukes.*"¹⁰⁶ Partiet ønsker å skille mellom forbruk og investering, samt erstatte handlingsregelen med retningslinjer for vekst i statens utgifter.¹⁰⁷ Fremskrittspartiet ønsker også å forandre prinsippene for budsjettering ved at flerårige budsjettkonsekvenser synliggjøres ved flerårige budsjettfremskrivninger. Dette for å gjøre det lettere å gjennomføre omfattende

¹⁰⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 7

¹⁰⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 10

¹⁰⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 20

¹⁰⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 20

reformer.¹⁰⁸ Partiet prøver med andre ord i 2001 og 2005 å forsvare økte, eller fortsatt høye offentlige utgifter - med forbehold om at det gjøres på "riktig måte". Partiet begrunner sin holdning med økonomisk-vitenskapelige begreper og mekanismer. Dette er et grunnleggende skifte i Fremskrittspartiets profil i den økonomisk politikken, fra et liberalistisk parti som vil redusere statens omfang, til et parti som taler for økt bruk av offentlige midler. Denne endringen går fra ytterst til høyre mot venstre på den økonomiske aksene.

Skatt

Skatt er nært knyttet til offentlig forbruk, i det Fremskrittspartiet i begynnelsen av perioden ønsker skatteletter *i stedet for* økte offentlige utgifter. Fremskrittspartiet fremholder i hele perioden at de ønsker å gjøre "skatt på bruk" til overordnet prinsipp i beskatningspolitikken. I 1989 ønsker Fremskrittspartiet flat skatt, og på lang sikt ønsker det å omforme skattesystemet til beskatning av ressurser – ikke inntekt, formue eller eiendom.¹⁰⁹ Dette synet viser imidlertid ikke igjen i partiets konkrete skattepolitikk. Fremskrittspartiet syn på skatt på bruk *i praksis* kan best illustreres ved partiets syn på bompenger. Det argumenteres i 1989 for å privatisere veinettet, og finansiere utbygging ved bompenger.¹¹⁰ I 2001-programmet står følgende: "*Fremskrittspartiet aksepterer ikke bomstasjoner på allerede offentlig finansierte veier.*"¹¹¹ og "*Prinsipielt mener Fremskrittspartiet at med dagens statlige inntekter på bilbruk, bør staten ha hovedansvaret for en forsvarlig veiutbygging i landet, og at bruk av bompenger er en ytterligere beskatning av trafikantene.*"¹¹² En større skepsis til bompenger finner en også i følgende: "*I den grad bompenger skal benyttes, skal disse kun kunne brukes til å finansiere et bestemt veiprojekt, og fjernes straks prosjektet er nedbetalt. Det skal også finnes alternative reiseruter til bomveien. Bompenger skal heller ikke benyttes til å*

¹⁰⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 20

¹⁰⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 11

¹¹⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 37

¹¹¹ Fremskrittspartiets prinsippprogram (2001) s 3-4

¹¹² Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 67

finansiere kollektivtransporten."¹¹³ I prinsippdelen i 2005 er standpunktet vedrørende bompenger endret til at Fremskrittspartiet ikke aksepterer bompenger "med mindre et flertall i de berørte kommuner i folkeavstemning har svart ja til det."¹¹⁴ Fremskrittspartiet mener videre at det er for dyrt å kreve inn bompenger, og at en derfor bør lete etter andre løsninger.¹¹⁵ I 2005 står også følgende: "Fremskrittspartiet har alltid hevdet at bruk av vei ikke skal beskattes."¹¹⁶ Av dette utsagnet følger også at siden ferger er en del av veisystemet, skal disse være gratis.¹¹⁷ Partiet er altså i hele perioden tilhengere av skatt på bruk, samtidig som de er sterke motstandere av nesten alle konkrete eksempler på slik beskatning. Denne motstanden blir også forsterket i perioden, slik at denne inkonsistens blir tydeligere for hvert program. I den grad det er konsekvens i Fremskrittspartiet prinsipielle syn på beskatning går dette på motstanden mot *dobbeltbeskatning*. Partiet er altså motstander av å kreve inn bompenger for veier bilistene allerede har betalt for via inntektsskatten. Det kan dermed synes som om kampen tar en ny retning – fra å være primært en kamp mot inntektsskatt til å bli en kamp mot brukeravgiftene. Slik sett er det overordnede målet – generelt lavere skatte- og avgiftstrykk – det samme i hele perioden.

Fremskrittspartiet ønsker som nevnt flat inntektsskatt, og på lang sikt ingen skatt på inntekt. Dette synet modifiseres noe mot slutten av perioden. I 1997 har det skjedd en reform i skattesystemet i perioden fra forrige program, som vesentlig senker toppskatt på inntekt og kapitalinntekt. Denne endringen, som Fremskrittspartiet mener er en sterk reduksjon av den progressive beskatningen, er partiet fornøyd med.¹¹⁸ Samtidig tales det for lavere skattetrykk på de laveste inntektene. Fremskrittspartiet erkjenner i 2001 for første gang den fordelingspolitiske siden ved beskatning. Ønsket om å fjerne all skatt på inntekt er også tatt ut, men som i 1993 og 1997 ønsker partiet å erstatte ordinær progressiv inntektsskatt med øremerkede, flate helse- og pensjonspremier.¹¹⁹ Fremskrittspartiet går altså fra å ville reformere hele skattesystemet, til å bli mer

¹¹³ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 67

¹¹⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 7

¹¹⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 89

¹¹⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 90

¹¹⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 90

¹¹⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 16-17

¹¹⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 12-13

konvensjonelle i synet på skatt. Inntektsskatten blir etter hvert akseptert, selv om partiet ønsker flat skatt. Fremskrittspartiet syn på beskatning ligger imidlertid i hele perioden til høyre på den økonomiske aksene. Skatt er en av sakene som Fremskrittspartiet – blant annet i prinsippene – fremholder som en av partiets viktigste saker. Ønsket om lavere skattetrykk er også konstant i hele perioden, selv om tiltakene varierer. Dette kan altså være en kjernesak for Fremskrittspartiet, og den ligger klart til høyre på en økonomisk akse. I hvilken grad Hagen fremhever dette som en kjernesak også i partilederdebattene kan gi et klarere bilde av hvor viktig skatt er for Fremskrittspartiets politiske profil.

Offentlig forbruk og skatt er nært knyttet sammen da det ene omhandler statens utgifter og det andre statens inntekter. Det er slik sett interessant at Fremskrittspartiets syn på offentlig forbruk beveger seg vesentlig mot venstre på den økonomiske aksene i perioden, mens synet på skatt ligger konstant til høyre på den samme aksene. Den norske stats økonomiske situasjon endrer seg i perioden fra å ha store budsjettunderskudd, til å ha et overskudd på grunn av oljeinntektene. Dette gjør at det er mulig å gi både skattelettelse og øke statens utgifter samtidig, men det kan imidlertid ikke fullt ut forklare Fremskrittspartiets endrede holdning. Partiet ønsker i begynnelsen av perioden å redusere offentlige utgifter, blant annet fordi det mener at staten kun skal ta seg av oppgaver som det private ikke kan løse. Det er derfor ikke noen selvfølgelighet at Fremskrittspartiet ønsker å øke de offentlige utgiftene, selv om midlene er tilgjengelige.

Statlig eierskap

I programmene fra 1989 og 1993 gjentas det ved en rekke anledninger at alle former for statlig eierskap skal avvikles. Dette synet endrer seg noe i 1997: *"Fremskrittspartiet vil hevde at det ikke er statlig eie av næringslivet i seg selv som kan være negativt, men muligheten for maktmisbruk og dårlig utøvelse av eierskapet som er det farlige."*¹²⁰ Fremskrittspartiet mener i 1997 at en må skille mellom to typer grunnlag for statlig eierskap: samfunnsinteresse og bedriftsøkonomiske hensyn. Programmet åpner deretter

¹²⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 12-13

for den førstnevnte formen for statlig eierskap, basert på samfunnsinteresse, men vil avvikle statlig eierskap hvor målet er finansiell avkastning.¹²¹ Dette gjentas i programmet for 2001, men samtidig mener Fremskrittspartiet at *”staten nå har bevist at den er en dårlig eier...”*.¹²² I 1997 påpeker Fremskrittspartiet at det ikke er nok penger på private norske hender til å kjøpe opp statsandeler, i 2001 ønsker partiet å legge til rette for et privat egenkapitalmiljø med mulighet for dette, gjennom skatte- og avgiftspolitik. ¹²³ Det kan se ut som om Fremskrittspartiet i 2005 igjen er meget positive til statlig eierskap i det følgende: *”Uten nasjonalt eierskap av strategisk viktige bedrifter og kunnskapskilder vil Norge kunne miste kontrollen over sin økonomiske fremtid.”*¹²⁴ Videre står det at: *”Statens kapitalstyrke må benyttes, slik at nasjonale eierinteresser og norsk næringslivs fremtidige utviklingsmuligheter styrkes.”*¹²⁵ Det understrekes også at et eventuelt salg av statlige eierandeler i bank- og finansnæringen *”forutsetter en bedring av det norske kapitalmarkedet, slik at noen finansinstitusjoner har en norsk forankring”*.¹²⁶ Det skjer altså et grunnleggende skifte i Fremskrittspartiets syn på strategisk statlig eierskap. Dette skiftet skjer i 1997, og blir videreført i de senere programmene, spesielt i programmet for 2005. Denne endringen går klart mot venstre på den økonomiske akse.

Arbeidsliv

I arbeids- og sysselsettingspolitikken har Fremskrittspartiet en noenlunde konstant holdning i hele perioden. Partiet er negative til fagforeninger og bestemmelsene i arbeidsmiljøloven. Det ønsker ikke sentrale lønnsoppgjør, og mener at avgjørelsen om streik skal tas i bedriften, ikke sentralt. Streikeretten skal også innskrenkes. Fagforeningene skal altså ikke ha de samme oppgavene som de har i dag, men i 1997 foreslås det at arbeidstakerorganisasjonene skal administrere arbeidsledighetstrygd.

¹²¹ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 11-12

¹²² Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 12

¹²³ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 12

¹²⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 23

¹²⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 24

¹²⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 26

Denne skal finansieres ved en flat premie fra lønnstakerne, som utlignes etter behov.¹²⁷ Dette foreslås imidlertid kun i 1997-programmet. Fremskrittspartiet har altså et negativt syn på fagforeninger, noe som kan sies å være en protest mot polariseringen mellom arbeid og kapital, som er et av kjennetegnene på populisme i følge Hjelseth.

Miljø

Den private eiendomsretten blir i Fremskrittspartiets programmer brukt til å argumentere for lover mot forurensning, i form av at en er erstatningspliktig dersom en forvolder skade på annens, eller offentlig, eiendom. Fremskrittspartiet taler i 2001 for miljøstrategier som kan mobilisere til handling ved at de jobber med markedskreftene og er lønnsomme for næringslivet. I 2005 mener Fremskrittspartiet at naturparker ivaretas best av private interesser innenfor turistnæringen. Dette i sammenheng med deres synspunkt om at forvaltning av naturen sikres best gjennom den private eiendomsretten.¹²⁸ Fremskrittspartiets syn på miljøpolitikk er ganske konsekvent gjennom hele perioden. Det bygger i stor grad på liberalistiske tanker om privat eiendomsrett og frivillighet. Noen av formuleringene er imidlertid tidvis nasjonalromantiske, Som: *"Norge er et av landene i Europa med vakrest natur, og har derfor et særlig ansvar når det gjelder å ta vare på denne for etterslekten."*¹²⁹ fra programmet i 2001.

Klimapolitikk blir et eget underkapittel først i 1997. I dette underkapittelet sår Fremskrittspartiet tvil rundt det vitenskapelige grunnlaget til FNs Klimapanel, og hvorvidt klimagasser har noen virkning på klimaendring. Programmet setter også eksplisitt miljø opp mot økonomisk vekst, og mener at en ikke kan risikere tap i den økonomiske utviklingen før en er helt sikker på sammenhengen mellom utslipp og klimaendring.¹³⁰ Fremskrittspartiet vil altså heller risikere klimaendring, enn stagnering i den økonomiske veksten. I 2001 hevder Fremskrittspartiet fremdeles at det ikke er bevist

¹²⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 21

¹²⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 34

¹²⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 24

¹³⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 30

at klimaendringene er menneskeskapt. Partiet foreslår tiltak som frivillige avtaler, kvotehandel og utvikling av ny teknologi for å minske utslippene.¹³¹ I 2005 mener Fremskrittspartiet at *”det fortsatt er for tidlig å konkludere rundt årsakssammenhenger vedrørende eventuell global oppvarming”*.¹³² Partiet mener derfor at en ikke skal sløse knappe ressurser på å sette i verk symbolske tiltak uten effekt, men heller prioritere midler til videre forskning.¹³³ Klimapolitikk dukker altså ikke opp før i 1997, og Fremskrittspartiet prioriterer økonomisk vekst fremfor miljøtiltak. Siden argumentasjonen hovedsakelig er økonomisk, plasserer partiets standpunkt til miljø seg til høyre på den *økonomiske* akse. Fremskrittspartiet gjør imidlertid miljø til en ”ikkesak”, i det partiet bestrider at klimaproblemene er menneskeskapt og at tiltak er nødvendige. Miljø er altså ikke en kjernesak for partiet etter mine kriterier, selv om standpunktene er noenlunde de samme i hele perioden.

Kriminal-, forvars- og utenrikspolitikk

Fremskrittspartiets programmer har separate kapitler for kriminal-, forsvars- og utenrikspolitikk, kalt henholdsvis ”Trygghet for liv og eiendom”, ”Forsvar for fred og frihet” og ”Norge og verden”. Mange av de samme temaene går imidlertid igjen, og jeg har derfor valgt å behandle disse samlet.

Kriminalitet og politiets virkemidler

Fremskrittspartiet har i hele perioden en ”tough on crime” profil, eller et verdikonservativt syn på kriminalitetspolitikk. Fremskrittspartiet taler i 1989 for strengere straffer, mer uavhengig påtalemyndighet og en mer restriktiv narkotikapolitikk.¹³⁴ Det at partiet er tilhenger av en tøffere linje mot kriminalitet er noe som viser igjen også i de senere programmene. Denne holdningen går imidlertid ikke på akkord med partiets

¹³¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 28

¹³² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 36

¹³³ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 36

¹³⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 22-24

standpunkter til høyre på den økonomiske aksen, før senere i perioden. Dette illustreres best ved Fremskrittspartiets holdning til personvern og politiets virkemidler. Det å forsvare personvern kan plasseres til høyre på den økonomiske aksen, da det handler om forholdet mellom stat og enkeltmennesket.

Personvern er overhodet ikke nevnt i 1989-programmet, men blir et eget underkapittel i 1993. Fremskrittspartiet har da følgende standpunkt til personvern:

”Fremskrittspartiet vil forsvare den personlige integritet og frihet, og sette klarere grenser for personvernet. Det bør være et overordnet mål at staten ikke sikres makt til å få innsyn i privatlivet til enkeltmennesker. Fremskrittspartiet er derfor sterkt skeptisk til telefonavlytting og andre former for overvåkning.”¹³⁵

Partiet vil *”Begrense overvåkning til kun å rettes mot virksomhet som truer landets demokratiske styresett.”*¹³⁶ Programmet åpner i 1997 for å benytte overvåkning også i saker hvor *”organisert narkotikakriminalitet er involvert”*.¹³⁷ I 2001 står det ikke lenger noe om å begrense overvåkingen, og mens Fremskrittspartiet i 1997 var kritiske til å koble dataregistre, er dette i 2001 modifisert til at en bør utvise varsomhet.¹³⁸ I 2001 vil Fremskrittspartiet i kapittelet om rettsstaten innskrenke ytringsfriheten – *”slik at den ikke skader personvernet og rikets sikkerhet.”*¹³⁹ Ytringsfriheten er en av menneskerettighetene Fremskrittspartiet lister opp i prinsippene. Dette bryter altså med tidligere standpunkter, og også med den liberalistiske ideologi partiet hevder å stå for. På grunn av økt omfang av terrorisme i Europa vil Fremskrittspartiet i 2005 gå inn for *”at politiet skal kunne benytte rom- og kommunikasjonsavlytting i etterforskning av saker knyttet til alvorlig kriminalitet, samt saker som har med rikets sikkerhet å gjøre.”*¹⁴⁰ I

¹³⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 25

¹³⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 26

¹³⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 34

¹³⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 33

¹³⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 2

¹⁴⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 42

2001 vil Fremskrittspartiet åpne for at politiet kan bruke ikke-dødelige våpen i tjeneste.¹⁴¹ I 2005 vil Fremskrittspartiet ”åpne for en generell bevæpning av politiet, og vil videre gi politiet adgang til å ta i bruk både rom- og telefonavlytting, samt provokasjoner.”¹⁴² I neste avsnitt understrekes det at det skal være klare grenser for bruk av overvåking, ”men i dagens samfunn er det nødvendig at politiet får utvidede fullmakter til å benytte seg av tilgjengelige virkemidler mot den økende og svært tøffe kriminaliteten”.¹⁴³ Et nytt underkapittel i 2005 er ”Samarbeid mellom politi og forsvar”, noe Fremskrittspartiet er positive til. De viser til at det er politiets oppgave å bekjempe terrorisme nasjonalt, og at de trenger forsvarets støtte til dette. Programmet åpner for bruk av militære styrker i fredstid, etter rekvisisjon fra politiet.¹⁴⁴ Hensynet til personvernet viker altså gradvis for hensynet til å gi politiet flere virkemidler. Mens det å forsvare personvernet kan kalles et liberalistisk standpunkt – altså til høyre på den økonomiske akse – viker dette for et høyrestandpunkt på en verdipolitisk akse. Kriminalitet – og politiets virkemidler - kan kalles en av Fremskrittspartiets kjernesaker. Partiet har i hele perioden et verdikonservativt syn i kriminalpolitikken, som etter hvert blir forsterket.

Allianser

NATO spiller en avgjørende rolle i Fremskrittspartiets forsvars- og utenrikspolitikk i 1989. Det virker derimot som om Fremskrittspartiet i 1989 er noe skeptiske til FN-organisasjonen.¹⁴⁵ I samme program vil Fremskrittspartiet ”Advare mot en løsrivelse av Vest-Europa fra USA og Canada som en egen forsvarsenhet”¹⁴⁶, mens det i 1993-programmet ønsker å jobbe for norsk medlemskap i WEU.¹⁴⁷ Både i 1989 og 1993 blir det lagt vekt på at et eventuelt europeisk forsvarssamarbeid ikke må gå på bekostning av NATO-samarbeidet, og at Norge må beholde kontakten med USA og Canada.

¹⁴¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 34

¹⁴² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 43

¹⁴³ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 43

¹⁴⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 59

¹⁴⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 44-45

¹⁴⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 25

¹⁴⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 28. WEU er en forkortelse for Western European Union, som er en forsvars- og sikkerhetsorganisasjon i tilknytning til EU

Fremskrittspartiet tar et markert mer USA-vennlig standpunkt i 1997 enn i tidligere programmer:

*”Fremskrittspartiet fastslår at USA er den viktigste garantist for vårt lands sikkerhet, og har reddet Europa fra Hitler-Tyskland og Sovjet-diktaturet. Det var også USA som måtte til for å stanse Iraks aggresjon i Midt-Østen og nedslaktingen av sivile i Bosnia. På denne bakgrunn erkjenner Fremskrittspartiet at USA har en lederrolle blant de vestlige demokratier, og at dette bør innebære en betydelig lojalitet fra norsk side. Norge bør derfor støtte USA dersom ikke vesentlige hensyn taler imot det.”*¹⁴⁸

I 2001 ønsker partiet å jobbe mot at WEU underlegges EU-parlamentet, men beholde Norges status som assosiert medlem.¹⁴⁹ I samme program kan det se ut som om Fremskrittspartiet har rangert ulike organisasjoner i et slags hierarki, i det partiet mener at Norge først og fremst skal delta i operasjoner i regi av FN, i regi av NATO av humanitære hensyn, og vurdere å delta i operasjoner i regi av EU.¹⁵⁰ Fremskrittspartiet mener i 2005 at det er viktig å delta aktivt i kampen mot terror.¹⁵¹ I noen formuleringer som i 2001 handlet om hvorvidt NATO-allierte skulle kunne lagre utstyr og ha øvelser på norsk jord, er i 2005 NATO byttet ut med USA.¹⁵² Programmet beskriver også hvordan NATO og USA har vært to ulike ”ankerfester” siden 1989, og fortsetter med at Nordsjø-samarbeidet ikke må bryte med amerikanske strategier, og at USA fortsatt er Norges viktigste allierte.¹⁵³ Fremskrittspartiets alliansepolitikk kan altså oppsummeres som en bevegelse fra å vektlegge NATO-samarbeidet, via Europa som forsvarsenhet, til å fremholde USA som den viktigste allierte. Partiet blir også mer positivt til FN.

¹⁴⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 70-71

¹⁴⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 37

¹⁵⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 40

¹⁵¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 56

¹⁵² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 56

¹⁵³ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 57

U-hjelp

Fremskrittspartiets syn på u-hjelp er i stor grad bygget på frihandel og frivillighet. Partiet ønsker i 1989 å avskaffe statlig u-hjelp, legge ned Bistandsdepartementet og bruke frihandel som virkemiddel for å hjelpe u-land.¹⁵⁴ Underkapittelet som i 1993 heter "Frihandel" heter i 1997 "U-hjelp og frihandel". Fremskrittspartiet maler med bred pensel om hvordan u-hjelp fører til svakere økonomisk utvikling, og hvordan landene som mottar hjelp "kjøper våpen og luksusartikler i store mengder i stedet for å sørge for mat og skolegang til folket."¹⁵⁵ I 2001 har Fremskrittspartiet "kvittet seg helt med den foreldede forestillingen om at rikdom er et resultat av maktmisbruk, tyveri eller utbytting, og derfor er moralsk forkastelig."¹⁵⁶ Fremskrittspartiet mener med andre ord at vesten er i sin fulle rett til å nyte sin velfortjente rikdom, og har ingen dårlig samvittighet overfor u-landene. De fordømmer imidlertid alle som hindrer u-landene i å selge sine varer fritt – den slags oppførsel er i følge programmet hyklersk og egoistisk. Dessuten bidrar u-hjelp, i følge Fremskrittspartiet, til å holde diktatoriske regimer ved makten. Dersom en skal fortsette med statlig u-hjelp, og ved ettergivelse av gjeld, ønsker Fremskrittspartiet å stille krav om demokratisering og innføring av markedsøkonomi.¹⁵⁷ Fremskrittspartiet ønsker i 2005 at staten aktivt skal skaffe norsk næringsliv kontrakter med u-land.¹⁵⁸ Fremskrittspartiet vil altså i hele perioden avskaffe statlig u-hjelp, og mener at frihandel er det viktigste virkemiddelet for å bedre situasjonen for fattige land. Det er her kontinuitet i standpunktene, mens argumentasjonen endrer seg noe. Dette kan kalles en av Fremskrittspartiets kjernesaker, og standpunktene er gjennomgående liberalistiske i hele perioden. U-hjelp kan også kalles et verdipolitisk spørsmål, men vektleggingen av frihandel og frivillighet i Fremskrittspartiets argumentasjon, gjør at partiets syn på u-hjelp plasserer seg på til høyre på den økonomiske aksen.

¹⁵⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 44-45

¹⁵⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 71

¹⁵⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 79

¹⁵⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 79

¹⁵⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 49

Innvandrere og flyktninger

I 1997-programmet står følgende: *”Fremskrittspartiet er sterkt engasjert i å hjelpe flyktninger, men mener at de best kan hjelpes i sine geografiske og kulturelle nærområder.”*¹⁵⁹ Ut i fra dette taler partiet for økt bistand og nødhjelp til flyktninger i sine naboland.¹⁶⁰ I 1993 er Fremskrittspartiet for at Norge skal motta asylsøkere i forhold til FNs flyktningekonvensjon og vil begrense mottaket av kvoteflyktninger til 1.200 pr. år.¹⁶¹ I 1997 ønsker partiet å modernisere denne konvensjonen, og begrense antallet *”fjernkulturelle”* som gis opphold i Norge til 1000 per år.¹⁶² I 2001 er *”fjernkulturelle”* endret til *”utlendinger (fra utenfor EØS-området)”*.¹⁶³ Tallet - 1.000 per år - er imidlertid det samme, og det skal nå dekke kvoteflyktninger, arbeidsinnvandring og familiegjenforening.¹⁶⁴ Restriksjonene blir her altså gradvis strengere, og Fremskrittspartiets verdikonservative syn i flyktninge- og asylpolitikken blir forsterket.

Fremskrittspartiet er i følge sine programmer i prinsippet for fri arbeidsinnvandring. Underkapittelet om *”Innvandring og flyktninger”* innledes i 1989 med at *”Fremskrittspartiet mener på prinsipielt grunnlag at det ideelt sett burde være en friest mulig bevegelse over landegrensene av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft”*.¹⁶⁵ Dette gjentas i alle programmene. Hindringen for denne frie bevegelsen er i følge programteksten at Norges velferdsstat gir ytelser også til innflyttere som ikke har opparbeidet seg rettigheter. Fremskrittspartiet vil derfor kun gi adgang til innvandrere på kortvarige arbeidskontrakter, og kun dersom det ikke finnes kvalifisert arbeidskraft i Norge.¹⁶⁶ I 1993 har argumentasjonen endret seg noe. Det nye i argumentasjonen er at de henviser til faren for etniske konflikter, og mener at *”det er nødvendig å føre en aktiv integreringspolitikk”*¹⁶⁷. I 1997 ønsker Fremskrittspartiet å begrense arbeidsinnvandring til innvandrere fra EØS og EU. Kort oppsummert kan en si at Fremskrittspartiet er for fri

¹⁵⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 74

¹⁶⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 74

¹⁶¹ Fremskrittspartiets partiprogram (1993) s 59

¹⁶² Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 74

¹⁶³ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 82

¹⁶⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 82

¹⁶⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 45

¹⁶⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 45

¹⁶⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 56

innvandring dersom det gjelder arbeidsinnvandrere med kompetanse en ikke kan finne i Norge, fra EØS-området, som kommer på tidsbegrenset arbeidskontrakt uten rett til familiegjenforening. Arbeidsinnvandring kan kalles et økonomisk spørsmål, og det å være for fri arbeidsinnvandring vil plassere seg til høyre på den økonomiske akse. Det er imidlertid store begrensninger på dette prinsipielle standpunktet til Fremskrittspartiet.

Fremskrittspartiet hevder å være i mot diskriminering. Partiet vektlegger da i hovedsak at norske statsborgere ikke skal diskrimineres i forhold til innvandrere. Dette synet er mest fremtredende i de to siste programmene. Fremskrittspartiet mener i 2001 at utenlandske statsborgere skal ha rett til å opptjene pensjonspoeng. Det skal ikke diskrimineres ”*verken den ene eller annen vei*”.¹⁶⁸ Individuelle krav ”*som følge av religion, botid, kulturelle eller etniske forhold*”¹⁶⁹ skal innvandreren dekke selv.¹⁷⁰ Ytelser etter Lov om sosiale tjenester vil Fremskrittspartiet gi først etter at opphold er innvilget.¹⁷¹ I 2005 gjentas de samme formuleringene, og Fremskrittspartiet forsterker også dette standpunktet til: ”*Sosiale rettigheter skal i hovedsak knyttes til statsborgerskap eller opptjente rettigheter.*”¹⁷²

Også restriksjonene på familiegjenforening og innvilgning av statsborgerskap blir strengere i de to siste programmene. Fremskrittspartiet vil i 2001 avkreve et troskapsløfte til Norge, og avkall på tidligere statsborgerskap, for å få norsk statsborgerskap.¹⁷³ Begrensningene på familiegjenforening er aller strengest i 2005. Dette gjelder både begrensningene på hvor lenge en må bo i Norge for å hente familiemedlemmer til Norge, og hvilke familiemedlemmer en kan hente til landet. For eksempel mener Fremskrittspartiet i 2001 at familiegjenforening skal begrenses til ektefelle og barn under 18 år. I 2005 må barnet være under 15 år, og ektefellen over 24 år for å få innvilget familiegjenforeningen. Fremskrittspartiet mener også at en må ha hatt lovlig opphold i Norge i minst fem år for å ha rett til familiegjenforening. Dette er tre år mer enn i 2001.

¹⁶⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 81

¹⁶⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 81

¹⁷⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 81

¹⁷¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 81

¹⁷² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 51

¹⁷³ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 84

Fremskrittspartiet ønsker også krav om 10 års botid for å innvilge statsborgerskap i 2005.¹⁷⁴

Innvandring og kriminalitets knyttes sammen i de tre siste programmene i perioden. I 1997 blir det å føre en strengere innvandringspolitikk inkludert som et punkt for å forebygge kriminalitet.¹⁷⁵ Dette punktet blir tatt ut igjen i 2001, men en ny overskrift i underkapittelet ”Innvandrings- og flyktningpolitikk” i 2001 heter ” Kampen mot kriminalitet må skjerpes”. Her taler Fremskrittspartiet for å utvise alle utenlandske statsborgere som blir straffet med mer enn 3 måneders ubetinget fengsel, samt å innføre strengere straffer – for å få innvandrere til å respektere norsk lov. Programmet klargjør også sammenhengen mellom innvandring og kriminalitet på følgende måte: ”*Selv om de fleste innvandrere er lovlige, følger det store problemer i innvandringens kjølvann, som alvorlig kriminalitet og manglende samfunnstilpasning.*”¹⁷⁶ Det er mye ny tekst vedrørende asylkriminalitet og menneskesmugling i programmet fra 2005. Synspunkter på innvandrings- og asylpolitikk har ikke tidligere blitt nevnt i innledningen på kapittelet om kriminalitetsbekjempelse, og disse avsnittene utgjør i 2005 den vesentligste delen av innledningen. Selv om partiet understreker at innvandrere ikke nødvendigvis er kriminelle er koblingen meget tett spesielt i de to siste programmene. Kriminalitet blir nevnt i forbindelse med innvandring og innvandring i forbindelse med kriminalitet. Denne tendensen er altså økende.

Tiltakene og teksten varierer noe på temaet innvandringer og flyktninger, men samlet sett kan en si at Fremskrittspartiet ønsker stadig strengere restriksjoner på alle former for innvandring. Dette er spesielt tydelig i 2005-programmet. Denne saken oppfyller alle kriteriene jeg har skissert for en kjernesak. Dette spørsmålet blir behandlet grundig i alle programmene, og den verdikonservative profilen blir forsterket i perioden.

¹⁷⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 52-53

¹⁷⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 33-36

¹⁷⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 84

Europa

I 1989 er Fremskrittspartiet positive til forhandlinger med EF, men tar ikke stilling til et eventuelt medlemskap, og ønsker å legge saken frem til folkeavstemning.¹⁷⁷ I 1993 har Fremskrittspartiet tatt standpunkt for EF, selv om de tar forbehold om å avvente forhandlingsresultatet og folkeavstemningen.¹⁷⁸ I 1997 har Norge, ved folkeavstemning i 1994, sagt nei til EU. Fremskrittspartiet går da tilbake til et mer uavklart forhold til EU, som i 1989. Partiet ønsker også at det skal avholdes folkeavstemning *før* en eventuell søknad om medlemskap i EU i fremtiden.¹⁷⁹ Det er i 2001 føyd til at Fremskrittspartiet representanter stilles fritt til å arbeide for bade JA- og NEI-siden i EU-spørsmål.¹⁸⁰ Dette blir tatt ut i 2005-programmet. Med unntak av et Ja-standpunkt i 1993 har Fremskrittspartiet et uavklart forhold til norsk EU-medlemskap i hele perioden.

Boikott

I 1989 vil Fremskrittspartiet: *"Gå imot alle former for kulturell og økonomisk boikott som politisk virkemiddel overfor andre land."*¹⁸¹ Programmet i 1993 nevner ikke boikott, men det er et eget underkapittel i 1997. Følgende sitat er hentet fra dette underkapittelet: *"Fremskrittspartiet går inn for diplomatisk samkvem også med land som har autoritært styre og bryter med menneskerettighetene."*¹⁸² Dette fordi de mener diktatorer er kjent med menneskerettighetene, men *"de er mer opptatt av å knuse sine motstandere og konkurrenter"*.¹⁸³ Derfor er det, ifølge Fremskrittspartiet ikke noe poeng i diplomatisk boikott. Partiet gjør imidlertid unntak for Iran, som det mener bør boikottes på grunn av fatwaen over Agnar Mykle.¹⁸⁴ Det er altså inkonsekvens i Fremskrittspartiet syn på diplomatisk boikott. Det er det også i synet på økonomisk boikott: Fremskrittspartiet hevder i 1997 å være prinsipielt motstandere av økonomisk boikott, men *for* økonomisk

¹⁷⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 46

¹⁷⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 60-62

¹⁷⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 77

¹⁸⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 85

¹⁸¹ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 45

¹⁸² Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 72

¹⁸³ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 72

¹⁸⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 72 (Mykle er ikke navngitt i Fremskrittspartiets program)

boikott mot stater som ikke har fritt næringsliv, som krenker menneskerettighetene eller finansierer terror.¹⁸⁵ Dette standpunktet blir beholdt i 2001 og 2005. Fremskrittspartiet endrer altså syn på økonomisk boikott, selv om de hevder å være *prinsipielt* mot økonomisk boikott i alle programmene.

Familie og skolepolitikk

I 1989 behandles familiepolitikk i kapittelet "Helsevesen og sosial sikkerhet". Fra 1993-programmet og fremover er "Familie og barn" et eget kapittel. Dette kan tolkes som om Fremskrittspartiet legger mer vekt på familiepolitikk i 1993 enn i 1989. Kapittelet om utdanning overlapper i visse henseende med kapittelet om familie og barn, mest merkbart i spørsmålet om skolens oppdragerrolle.

Familien

Fremskrittspartiet mener allerede fra 1989-programmet tilsynelatende at likestillingskampen er "i mål" og derfor at alt lovverk skal gjøres kjønnsnøytralt og alle likestillingsinstitusjoner skal fjernes.¹⁸⁶ Fremskrittspartiets noe konservative syn på familien er tydelig i programmet, i det de taler for at pleie og omsorg er familiens ansvar, ikke det offentlige, ektefelledelt beskatning, og å "gjøre det økonomisk mulig for den av ektefellene som måtte ønske det å unnlate å gå ut i lønnet arbeid."¹⁸⁷ I 1993-programmet virker det, i enda større grad enn i programmet fra 1989, som om Fremskrittspartiet ikke ønsker at kvinner skal ta seg lønnet arbeid, og på den måten forsømme sine "oppdrager- og omsorgsfunksjoner"¹⁸⁸. Det blir ikke eksplisitt uttrykt at kvinnene bør være hjemme, men partiet peker på at "stadig flere personer" utdanner seg og går ut i arbeidslivet, og at dette svekker familiens oppdragerfunksjon.¹⁸⁹ Fremskrittspartiets konservative syn på

¹⁸⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 72

¹⁸⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 7

¹⁸⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 27

¹⁸⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 32

¹⁸⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 32

familien blir ikke i særlig grad modifisert utover i perioden. Dette er et standpunkt som ligger til høyre på en verdipolitisk akse.

I underkapittelet om familieformer forsøker Fremskrittspartiet i 1993 å tale med to tunger: *”Fremskrittspartiet vil fremheve ekteskapet som den mest stabile og trygge rammen for et familieforhold. Fremskrittspartiet vil fremholde det syn at alle mennesker har en klar rett til å innrette seg på den måten de selv finner best og at dette i seg selv har en egenverdi.”*¹⁹⁰ Dette er et krysningspunkt mellom verdikonservative og liberale verdier, der Fremskrittspartiet tilsynelatende taler for begge verdiene. Det er imidlertid de konservative verdiene som ser ut til å veie tyngst, dersom en ser hele perioden under ett. Fremskrittspartiet tar i 2001 for første gang standpunkt mot at homofile skal få adoptere barn.¹⁹¹

Fremskrittspartiet ønsker både i 1989 og 1993 å ta vekk barnehagestøtten, og heller gi en utvidet støtte sammen med barnetrygden til småbarnsforeldre. I 1997 bruker Fremskrittspartiet ordet kontantstøtte om denne ordningen.¹⁹² Kontantstøtten er i 2001 innført, men Fremskrittspartiet ønsker at denne skal inngå i barnetrygden, og vil utvide ordningen slik at alle barn under skolepliktig alder får kontantstøtte.¹⁹³ Fremskrittspartiet er altså konstante på dette temaet, og ønsker i hele perioden å erstatte barnehagestøtte med støtte direkte til foreldrene.

I familiepolitikk er altså Fremskrittspartiet konstant verdikonservative i hele perioden. Fremskrittspartiet syn på familien kan også kalles reaksjonært, som er et av Hjelseths kjennetegn på populisme. Temaet er ikke særlig grundig behandlet i noen av programmene, og jeg vil ikke mene at det er en kjernesak ut i fra programmene.

¹⁹⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 32

¹⁹¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 42

¹⁹² Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 44

¹⁹³ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 43

Grunnskolen

I 1997 langer Fremskrittspartiet ut mot ”den feilslåtte norske familiepolitikken”¹⁹⁴. Det er, i følge Fremskrittspartiet, denne politikken som har ført til at lærerne må bruke tiden på å lære elevene disiplin og folkeskikk, i stedet for å formidle kunnskap.¹⁹⁵ Hva denne ”feilslåtte” familiepolitikken består i står ikke i dette kapittelet, men i kapittelet ”Familie og barn” er det politikken som gjør det ønskelig for kvinner å søke lønnet arbeid som får gjennomgå. Et nytt avsnitt i dette kapittelet taler for å ”styrke alternative opplæringstilbud for de som faller utenfor” for å motvirke kriminalitet og sosiale utgifter.¹⁹⁶ Skolens rolle i integrering av innvandrere - ved å gi gode norskkunnskaper, og forståelse av norsk lovverk, kultur og tradisjon – blir understreket i 2005-programmet.¹⁹⁷ Partiet mener at det ikke skal være lov å sende innvandrerbarn til hjemlandet for å gå på skole, da dette i følge Fremskrittspartiet bryter med opplæringslovens bestemmelser.¹⁹⁸ Fremskrittspartiet understreker altså skolens oppdragerrolle store deler av perioden. Det kan imidlertid synes som om dette er et sekundært standpunkt – primært ønsker partiet at familiepolitikken skal gjøre det mulig for foreldre å selv ta ansvar for barnas oppdragelse.

Fremskrittspartiet ønsker valgfrihet for foreldrene, mellom ulike offentlige og private skoler, og stykkprisfinansiering av skolen. Denne ordningen forutsetter at staten står for utbetalingene. I 2001 legges det eksplisitt vekt på at skole er et fellesgode for samfunnet, og derfor et statlig finansieringsansvar. Fremskrittspartiet mener i 2005 at det også er et statlig økonomisk ansvar å ruste opp skolene.¹⁹⁹ Programmet understreker også at grunnskolen skal være gratis, og vil derfor ikke ha noen egenandeler. Partiet ønsker derimot å åpne for reklame i/sponsing av skolebøker.²⁰⁰ Dette er også nevnt i tidligere programmer, men ikke i forbindelse med grunnskolen. Fremskrittspartiet uttrykker i 1989 negative holdninger til enhetsskolen²⁰¹, og i 2001 hevder partiet at ”Sosialistenes

¹⁹⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 56

¹⁹⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 56

¹⁹⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 57

¹⁹⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 78

¹⁹⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 80

¹⁹⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 80

²⁰⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 81

²⁰¹ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 33

enhetskole har skapt tapere.”²⁰² Fremskrittspartiet ønsker i 2001 at skolenes mål, verdigrunnlag, ressurser og resultater skal dokumenteres grundig og være offentlig tilgjengelig. Partiet understreker også viktigheten av evaluering.²⁰³ I 2005-programmet vil Fremskrittspartiet gi foreldrene styringsmakt i skolen, ved å opprette driftstyrer hvor foreldrene utgjør flertallet. FAU skal også ha tilsynsmyndighet over skolen.²⁰⁴ Partiet ønsker altså i hele perioden likestilling mellom private og offentlige skoler, finansiert ved stykkpris. Samtidig mener partiet at staten har finansieringsansvar for skolen. Fremskrittspartiet vektlegger også foreldrenes valgfrihet, og utover i perioden deres bestemmelsesrett i forhold til skoleverket. Dette blir spesielt fremhevet i 2001 og 2005. Selv om Fremskrittspartiet mener at grunnskolen er et statlig finansieringsansvar tilsier vektleggingen av valgfrihet, og ønsket om private skoler, at dette standpunktet ligger til høyre på den økonomiske aksen.

I 1989-programmet ønsker Fremskrittspartiet å supplere kristendomsundervisningen med livssynsnytral religionsundervisning. I 1993 ønsker Fremskrittspartiet å erstatte kristendomsundervisningen i grunnskolen med religionsundervisning.²⁰⁵ I de senere programmene er overhodet ikke kristendoms- eller religionsundervisning nevnt. Dette er et spørsmål hvor Fremskrittspartiet etter 1993 tilsynelatende bevisst unnlater å ta et standpunkt, mest sannsynlig for ikke å støte noen velgergrupper.

Reform97 gjorde blant annet at vi fikk skolestart ved 6 år, som Fremskrittspartiet ønsket i 1993-programmet²⁰⁶. I 1997 og 2001 står det ikke lenger noe om alder for skolestart, men i 2005 foreslår Fremskrittspartiet 9-årig grunnskole med fleksibel skolestartalder senest ved 7 år.²⁰⁷ De går altså tilbake på standpunktet fra tidligere 1993. I synet på grunnskolen er det altså både vingling og inkonsistens i Fremskrittspartiets politikk. Det som er konsekvent i partiets skolepolitikk er synet på *organiseringen av skolen*.

²⁰² Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 57

²⁰³ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 78

²⁰⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 80

²⁰⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 43

²⁰⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 42

²⁰⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 80

Høyere utdanning og forskning

Fremskrittspartiet ønsker i 1989 strengere krav til fremdrift og finansiering ved høyere utdanning.²⁰⁸ I 1993-programmet vil partiet at rente skal påløpe også i studietiden, mens i 1997 er dette endret til: *”At rente ikke påløper innenfor normert studieprogresjon”*²⁰⁹. I 2001 ønsker Fremskrittspartiet å frigjøre forskere fra undervisning og veiledning samt administrative oppgaver, ved at all undervisning opp til hovedfagsnivå skal ivaretas av høyskoler, ikke universitet.²¹⁰ I 2005 er dette endret til at utdanningsinstitusjonene bør kombinere forskning og undervisning.²¹¹ Fremskrittspartiet mener i 2005 at høyere utdanning skal være fullt finansiert av det offentlige.²¹² Partiet ønsker også å konsumprisindeksregulere lån og stipend, øke grensen for personinntekt tillatt ved siden av lån/stipend, samt gi høyere lån og stipend ved utenlandsopphold.²¹³ ”Forskning” er også et eget underkapittel i 2005. Fremskrittspartiet sammenligner bevilgninger til forskning i Norge med andre OECD-land, og ønsker å øke andelen av BNP til forskning til 3% innen 2010.²¹⁴ Fremskrittspartiet blir altså mer gavmilde overfor studenter og forskere i perioden. Det kan virke som studenter og forskere er en gruppe Fremskrittspartiet ikke prioriterer i begynnelsen av perioden, men som partiet etter hvert prøver å tekkes. Dette uttrykkes både ved at det ønsker økte bevilgninger til studenter og forskning, og ved at dette temaet behandles grundigere utover i perioden. I og med at endringen også medfører økte statlige utgifter til både studenter og forskere er dette en sak hvor Fremskrittspartiet går mot venstre på den økonomiske akse. Dette er et konkret eksempel på økt offentlig forbruk, som Fremskrittspartiet blir tilhengere av i de to siste programmene.

²⁰⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 33-37

²⁰⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 62

²¹⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 61

²¹¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 83

²¹² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 83

²¹³ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 84

²¹⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 85

Helse- og sosialpolitikk

Helsevesenet

Fremskrittspartiet mener i hele perioden at det er et offentlig ansvar at alle får nødvendige helsetjenester, men at tjenestene ikke nødvendigvis må utføres i offentlig regi. Videre mener partiet at enkelte behandlinger, blant annet kosmetiske operasjoner, kunstig befruktning og skader som følge av risikofylt atferd ikke skal dekkes av det offentlige. I 2005-programmet er det lagt til egne underkapitler om psykiatri, legemidler og kreftbehandling. Fremskrittspartiet ønsker også at leger skal kunne etablere seg hvor de vil i landet. Når fastlegeordningen er innført i 2001, er partiet negative til denne, fordi den hemmer valgfriheten.²¹⁵

I 1989 vil Fremskrittspartiet at kronisk syke, uføretrygdede og eldre skal slippe egenandeler på medisiner og behandling.²¹⁶ I 1993 understreker programmet at partiet ønsker å opprettholde egenandeler i helsevesenet, men med et øvre tak på utgiftene. Dette blir gjentatt i 1997, men det er da føyd til at dette forutsetter et lavere skattetrykk generelt, og at Fremskrittspartiet derfor er skeptiske til egenandeler. Dette blir gjentatt i 2001 og 2005. I 2001 og 2005 vil partiet ha *moderate* egenandeler, i stedet for å opprettholde egenandelene. Egenandeler er, som bompenger, et konkret eksempel på skatt på bruk. Mens partiet fremholder at de prinsipielt er for skatt på bruk, blir de stadig mer negative til dette i praksis utover i perioden.

Fremskrittspartiet ønsker i helsepolitikken, som i skolepolitikken, at rammefinansiering skal erstattes med stykkprisfinansiering. I 2001 tar Fremskrittspartiet æren for at ISF (delvis stykkprisfinansiering) nå er innført ved norske sykehus: "*Fremskrittspartiet aktive innsats har ført til at finansieringen av sykehus i dag er basert på delvis stykkprisfinansiering.*"²¹⁷ Fremskrittspartiet ønsker imidlertid å øke denne andelen til minst 80%.²¹⁸ I 2005 vil partiet øke denne andelen til 60%. Partiet tar også i 2001 æren for å ha "*fått gjennomført*", fritt sykehusvalg ved offentlige sykehus. De ønsker å utvide også

²¹⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 47

²¹⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 29

²¹⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 44

²¹⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 44-45

denne ordningen til å gjelde også private institusjoner.²¹⁹ Kapittelet preges i 2005 av at sykehusene nå er tatt over av staten. Programmet fremhever at Fremskrittspartiet har vært en pådriver for dette, og lister opp positive konsekvenser av endringen.²²⁰ Fremskrittspartiets syn på *organiseringen* av sykehusene ligger til høyre på den økonomiske aksen i hele perioden, men partiet ønsker at ordningen skal *finansieres* av staten. Dette medfører ikke at utgiftene blir mindre, men at velferdstilbudet blir likt i hele landet. Jeg vil imidlertid si at innenfor norske rammer, hvor det er sterk oppslutning om velferdsstaten, vil dette standpunktet likevel ligge til høyre på den økonomiske aksen. Dette er spesielt fordi valgfrihet blir understreket som en positiv konsekvens av denne ordningen, og fordi partiet ønsker å likestille offentlige og private sykehus. Helsepolitikk kan være en kjernesak for Fremskrittspartiet.

”Tannhelsetjenesten” er et eget underkapittel i 1989, 2001 og 2005, men ikke i 1993 eller 1997. Innholdet i dette underkapittelet endrer seg vesentlig fra 1989 til 2001. I 1989 ønsker Fremskrittspartiet at den offentlig finansierte tannhelsetjenesten skal begrenses til skoletannpleien.²²¹ I 2001 mener partiet ”*At all tannbehandling skal dekkes av det offentlige på lik linje med andre helsetjenester*”.²²² Fremskrittspartiet mål er et offentlig tannhelsetilbud i hele landet, og ønsker å øke lønningene til tannlegene for å oppnå dette målet. På lang sikt ønsker partiet å stykkprisfinansiere tannhelsetjenesten.²²³ I 2005 peker Fremskrittspartiet fremdeles på det urettferdige i at pasienter som trenger tannbehandling må betale for dette selv, men ønsker ikke lengre at tannbehandling skal dekkes av det offentlige på lik linje med helsevesenet. Det vil derimot gå gjennom tannhelseloven for å utrede refusjonsordning.²²⁴ Offentlig finansiert tannhelsetjeneste er en utvidelse av velferdsstaten og ville ha medført store statlige utgifter, og Fremskrittspartiet beveger seg her mot venstre på den økonomiske aksen. Denne endringen kan sees i sammenheng med partiets syn på offentlige utgifter. Det kan imidlertid ikke kalles et permanent skifte, i det standpunktet blir modifisert i 2005-programmet.

²¹⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 45

²²⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 66

²²¹ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 29

²²² Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 50

²²³ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 49

²²⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 70

Folketrygden

Partiet ønsker i hele perioden å reformere folketrygden slik at den har to formål; nemlig pensjoner og nødvendige helsetjenester. Dette skal finansieres av to spesifiserte premier – i form av flat inntektsskatt. Disse premiene, kalt HELSE og PENSJON skal være en erstatning for ordinær inntektsskatt, og være markert lavere enn dagens nivå på inntektsskatt. Partiet ønsker i sammenheng med dette å overføre en lang rekke oppgaver fra folketrygden til statsbudsjettet.²²⁵ Denne modellen går igjen i alle programmene frem til og med 2001, og blir stadig mer utbrodert. I 2005 blir listen over oppgaver som skal overføres til statsbudsjettet enda lengre enn tidligere, mens den detaljerte teksten om hvordan de to delene av folketrygden som Fremskrittspartiet ser for seg skal finansieres er tatt ut.²²⁶ Punktet om at en flat helsepremie skal finansiere folketrygdens helsedel, og være en erstatning for personinntektsskatt er også borte. Sammenholdt med Fremskrittspartiets syn på beskatning generelt, kan en si at det kan se ut som om Fremskrittspartiet i 2005 ikke lenger ønsker å fjerne inntektsskatten. Modellen for folketrygden er imidlertid den samme i alle programmene, og kan være en kjernesak for Fremskrittspartiet. Denne modellen er nært knyttet til stykkprisfinansieringen av sykehusene som Fremskrittspartiet ønsker. Utbetalingene til å dekke medisinsk behandling skal altså komme fra folketrygden. Denne ordningen ville ha medført en kraftig omorganisering av velferdsstaten. De gruppene som i dag har rett til ytelser fra folketrygden, ville også ha mistet denne retten, og blitt en post på statsbudsjettet. Jeg vil derfor plassere dette standpunktet til høyre på den økonomiske aksen, selv om det ville ha medført økte statlige utgifter til helse og eldre.

De eldre

”Eldreomsorg” blir et eget underkapittel først i 1993. Det blir i 1997 mye fyldigere, og inneholder en rekke nye tiltak for å gjøre eldreomsorgen bedre, blant annet utvidet ordning med omsorgslønn, flere plasser – både i avlastningen, omsorgsboliger og på

²²⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 30

²²⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 73

sykehjem, rett til enerom og rett til informasjon om rettigheter for alle kommende pensjonister.²²⁷ I 2001 ønsker Fremskrittspartiet at det også skal tilbys plasser i eldreomsorgen i utlandet. Mens partiet i 1997 ønsket sterk utbygging av omsorgsboliger mener partiet i 2001 at den nåværende eldreplanen preges *for mye* av utbygging av omsorgsboliger, og at denne ordningen ikke er egnet for alle, og ønsker flere sykehjemsplasser.²²⁸ I 2005-programmet er det også et eget underkapittel kalt "Seniorpolitikk". Fremskrittspartiet setter stadig mer fokus på eldre, fra og med 1993. Det kan se ut som om dette temaet seiler opp til å bli en kjernesak for partiet. Fremskrittspartiet ønsker å bruke stadig mer offentlige midler på eldre og utvide velferdsstaten, og dette standpunktet ligger dermed til venstre på den økonomiske aksen. Standpunktet blir også forsterket i perioden.

Kulturpolitikk

Fremskrittspartiet definerer i 1993 kultur på følgende måte: *"Kultur er ikke et spesifikt mål, men et åpent begrep som uttrykker de verdier og kvaliteter hvert enkelt menneske tillegger høy egenverdi. Det som er kultur for den ene behøver ikke nødvendigvis være det for en annen."*²²⁹ I 1997 defineres norsk kultur til å være: *"verdier og aktiviteter som er felles for de fleste nordmenn"*²³⁰. I 2001 går partiet tilbake til definisjonen fra 1993. I 2005 er definisjonen igjen endret til: *"Kultur er et vidt begrep som omfatter alt som kjennetegner nasjonen og folket."*²³¹ I 2005 hevder Fremskrittspartiet også at: *"Integrasjon av uttrykk fra andre kulturer bør foregå i et naturlig tempo og bør ikke være en offentlig oppgave."*²³² Partiets definisjon på kultur varierer altså, men har både i 1997 og i 2005 nasjonalistiske undertoner.

²²⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 49-50

²²⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 48-49

²²⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (1993) s 51

²³⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 67

²³¹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 94

²³² Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 95

I 1989 mener Fremskrittspartiet at *”også i kulturlivet er det en fordel med reell konkurranse, slik at brukerne kan avgjøre hvilke produkter som har livets rett.”*²³³ Partiet er på dette grunnlag mot all statsstøtte til presse, kino, film og kunstnere. I stedet foreslås det at kulturtilbudene må tilpasse seg publikumsinteressen for å skaffe seg flere inntekter.²³⁴ Fremskrittspartiet foreslår også, som for sykehus og skoler, stykkprisfinansiering av biblioteker og museer.²³⁵ I 1997 åpner Fremskrittspartiet for å ta gebyr ved utlån av bøker på biblioteket.²³⁶ Fremskrittspartiet hevder i alle programmene fra 1993 til og med 2001 at politikerstyre fremmer ensretting, at etterspørsel skal styre tilbudet og at en liberalistisk kulturpolitikk er et mål i seg selv, innsparing på kulturbudsjettet bare en konsekvens. Dette er tatt ut av 2005-programmet. Fremskrittspartiet ønsker imidlertid i 2005 at *”Skapere og utøvere bør sikres muligheten til å livnære seg gjennom sin virksomhet gjennom eiendomsrett til egne skaperverk og prestasjoner, fremfor faste overføringer fra skattebetalernes midler”*²³⁷. Faste overføringer skal erstattes med virkemidler som skal stimulere til aktivitet, og ses i sammenheng med øvrige næringsstimulerende tiltak.²³⁸ I 2005 står det ikke lenger noe om at bibliotekene skal ta hensyn til etterspørsel, og styrke inntektssiden. Det står heller ikke noe om å ta gebyr for utlån av bøker. Flere kulturinstitusjoner, blant annet museer, blir overhodet ikke behandlet i 2005-programmet. I 2001 mener Fremskrittspartiet at utviklingen av digital infrastruktur skulle styres av markedet, og ikke begrenses av det offentlige. Fremskrittspartiet mener i 2005 at det er en demokratisk rett å ha tilgang på massemedia. Partiet vil derfor legge til rette for at norske forbrukere nyter godt av den nye digitale infrastrukturen.²³⁹ I underkapittelet ”Kino og film” ønsker Fremskrittspartiet i 2001 å avvikle støtteordningene til film. I 2005 er dette endret til at *”støtteordninger til produksjon av film skal ha som formål å utløse mest mulig privat kapital, trekke utenlandske produksjoner til landet, generere positive sosialøkonomiske verdier og skape en kulturelt kreativ næring.”*²⁴⁰ Det kan altså virke som om partiet modifierer seg noe på

²³³ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 41

²³⁴ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 41-42

²³⁵ Fremskrittspartiets valgprogram (1989) s 42

²³⁶ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 69-70

²³⁷ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 94

²³⁸ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 94

²³⁹ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 95

²⁴⁰ Fremskrittspartiets valgprogram (2005) s 95

kulturpolitikken i 2005. Ingen av standpunktene blir direkte reversert, men noen fjernes og andre formuleres på en ny måte. Det er likevel ikke snakk om noe skifte – partiets kulturpolitikk bygger i stor grad på liberalisme i hele perioden. Kultur er imidlertid i Fremskrittspartiets programmer en ”ikkesak” på lik linje med miljø. Fremskrittspartiets kulturpolitikk bærer i hele perioden preg av at kultur ikke er et område hvor politikerne skal bidra, verken med styring eller tilskudd. Det kan derfor ikke være en kjernesak for Fremskrittspartiet.

Konklusjon

Jeg vil nå vende tilbake til spørsmålene fra innledningen til dette kapittelet. Jeg vil altså diskutere hva som er Fremskrittspartiet kjernesaker ut i fra partiprogrammene, hvor det er permanente skifter i politikken, og til sist om det er vingling eller inkonsistens i partiets standpunkter.

De klareste kjernesakene i Fremskrittspartiets politikk, ut i fra partiprogrammene, er kriminalitet, innvandrings- og flyktningepolitikk, u-hjelp, og etter hvert eldreomsorg. Også modellen for folketrygden, helse og skatt kan være kjernesaker for partiet. I kriminalitetspolitikken, og spesielt i spørsmålet om politiets virkemidler, blir partiets verdikonservative standpunkter stadig forsterket. Restriksjonene på alle former for innvandring blir stadig strengere i Fremskrittspartiets programmer. Partiets syn på innvandring er også verdikonservativt. I spørsmålet om u-hjelp har Fremskrittspartiet et konstant liberalistisk syn i hele perioden. Partiet behandler u-hjelp som et økonomisk spørsmål, og plasserer deg dermed til høyre på den økonomiske aksene i denne saken. Eldre er ikke en kjernesak i Fremskrittspartiets programmer i begynnelsen av perioden, men den får en stadig viktigere plass i programmene. Etter min mening *blir* eldresaken en kjernesak for Fremskrittspartiet i løpet av perioden jeg behandler. Fremskrittspartiet holdning til eldreomsorg ligger til venstre på den økonomiske aksene.

Den folketrygdfinansierte ordningen for helsevesenet og eldreomsorgen er beskrevet grundig i alle programmene. Dette kan være en av partiets kjernesaker, og ligger til høyre på den økonomisk aksen. Fremskrittspartiets helsepolitikk fokuserer i hovedsak på organiseringen av helsevesenet. Denne organiseringen har sammenheng med modellen for folketrygden. Også i helsepolitikken ligger Fremskrittspartiets standpunkt konsekvent til høyre på den økonomiske aksen.

Skatt er en sak som det blir understreket at er en viktig sak i prinsippene, og Fremskrittspartiet ønsker i hele perioden et lavere skattetrykk. Det er derimot stor variasjon i hvilke former for skatter og avgifter som skal kuttes, fjernes eller økes. Jeg mener at skatt er en kjernesak ut i fra Fremskrittspartiets programmer, selv om denne saken ikke utpeker seg like klart som enkelte andre saker. En analyse av partilederdebuttene kan forhåpentligvis gi et klarere svar på om dette er en kjernesak for Fremskrittspartiet. Standpunktet til skatt i partiprogrammene ligger til høyre på den økonomiske aksen.

Fremskrittspartiet kjernesaker ut i fra programmene plasserer seg altså ulikt på de to aksene. I to av de klareste eksemplene på kjernesaker – innvandring og kriminalitet – inntar Fremskrittspartiet verdikonservative standpunkter, som også blir forsterket i perioden. I synet på u-hjelp, folketrygden, helse og skatt ligger partiet konsekvent til høyre på den økonomisk aksen i hele perioden. Disse standpunktene forsterkes imidlertid ikke. Eldresaken er en sak som *blir* en kjernesak i løpet av perioden, og Fremskrittspartiets standpunkter ligger til venstre på den økonomiske aksen i denne saken. Også i eldresaken forsterkes standpunktene.

Det er flere brudd i Fremskrittspartiets politikk. Et av de klareste bruddene er synet på offentlig forbruk. I de tidligste programmene ønsker Fremskrittspartiet å redusere offentlige utgifter, og heller gi skatteletter. Mot slutten av perioden, spesielt i de to siste programmene, ønsker partiet både å opprettholde – eller øke – midlene til en rekke felt i politikken, *samtidig* som de ønsker å senke skattetrykket. Et eksempel på dette er at partiet vil gi mer til de eldre, som diskutert ovenfor. Også forskere og studenter skal få

mer penger i Fremskrittspartiets programmer utover i perioden, og i 2001 vil Fremskrittspartiet ha en offentlig finansiert tannhelsetjeneste. Fremskrittspartiet holdning til offentlig forbruk går markert mot venstre på den økonomiske aksen.

Fremskrittspartiet skifter også syn på statlig eierskap i perioden. Mens de i de første programmene i perioden er svært negative til alle former for statlig eierskap, åpner de for strategisk statlig eierskap i løpet av perioden. I de siste programmene understreker partiet til og med viktigheten av slikt eierskap. Dette er også en endring mot venstre på den økonomiske aksen.

I synet på personvern foretar partiet en helomvending. Partiet starter med å forsvare personvernet på det sterkeste, til å gradvis ville gi politiet flere virkemidler og videre fullmakter på bekostning av personvernet. Forsvaret av personvernet kan kalles et liberalistisk standpunkt, da det er et forsvar av enkeltindividet mot staten. Fremskrittspartiets standpunkt kan derfor plasseres til høyre på den økonomiske aksen. Holdningen til politiets virkemidler er imidlertid en del av Fremskrittspartiets "tough on crime"-profil og er et verdikonservativt standpunkt. Dette er altså ikke et skifte *på en akse*, men en endring i form av at den verdikonservative delen av Fremskrittspartiet politiske profil over tid blir viktigere enn den liberalistiske i dette spørsmålet.

I synet på offentlig forbruk og statlig eierskap går altså Fremskrittspartiet klart mot venstre på en den økonomiske aksen. I synet på personvernet viker det liberalistiske synet for et verdikonservativt syn. De tre klareste bruddene i Fremskrittspartiet politikk er i saker hvor partiet *i utgangspunktet* hadde et standpunkt ytterst til høyre på den økonomiske aksen. Den liberalistiske delen av partiets politiske profil synes å bli mindre viktig i perioden.

I spørsmålet om EU-medlemskap vinger partiet. De har i de fleste programmene et uavklart forhold til dette spørsmålet, men tar et klart Ja-standpunkt i 1993. Skolepolitikken til Fremskrittspartiet varierer også, med unntak av at partiet ønsker

stykkprisfinansiering og likestilling mellom private og offentlige skoler i hele perioden. Eksempelvis endres synet på alder for skolestart.

I spørsmålet om kommunalt selvstyre er det inkonsistens i Fremskrittspartiets politikk. Selv om partiet i hele perioden hevder å være forkjempere for lokalt selvstyre, vil partiet øremerke midler og frata kommunen flere oppgaver. Også i den ønskede avviklingen av fylkeskommunen er det staten som skal overta de fleste oppgavene, ikke kommunene. I spørsmålet om skatt på bruk er Fremskrittspartiet også noe inkonsekvente. Partiet ønsker i prinsippet å avskaffe inntektsskatt, og basere skattesystemet på skatt på bruk. Partiet er imidlertid sterk motstander av de fleste konkrete eksempler på denne typen beskatning. Denne inkonsistensen blir spesielt tydelig utover i perioden, når Fremskrittspartiet blir stadig mer negative til bompenger og egenandeler.

Jeg vil hevde at Fremskrittspartiet blir mindre liberalistiske i sine partiprogrammer i perioden fra 1989 til 2005. Det er enkelte saker hvor Fremskrittspartiet har et konstant standpunkt til høyre på den økonomiske akse, men disse standpunktene blir ikke forsterket. De grunnleggende skiftene i programmene er også skifter bort fra liberalisme. De verdikonservative standpunktene blir forsterket i perioden. I spørsmålet om personvernet blir også den verdikonservative profilen viktigere enn den liberalistiske. Fremskrittspartiet inntar et standpunkt til venstre på den økonomiske akse i eldresaken, som blir en stadig viktigere sak i programmene. Det skjer også grunnleggende skifter mot venstre på den økonomiske akse i synet på offentlig forbruk og statlig eierskap. Liberalisme blir slik sett en stadig mindre viktig del av Fremskrittspartiets politiske profil i programmene, mens verdikonservative holdninger, og holdninger til venstre på den økonomiske akse blir stadig viktigere.

3. Partilederdebattene

Innledning

Jeg vil i dette kapittelet analysere NRKs partilederdebatter for de samme årene som partiprogrammene i forrige kapittelet; 1989, 1993, 1997, 2001 og 2005. Sett i sammenheng med partiprogrammene kan disse bidra til et klarere bilde av Fremskrittspartiets politiske profil, og endringer i denne, i perioden fra 1989 til 2005. Jeg vil også anvende den samme operasjonaliseringen av politisk profil i denne analysen som jeg gjorde i forrige kapittel. Jeg vil altså forsøke å diskutere hva som er Fremskrittspartiet kjernesaker, om det er grunnleggende skifter i politikken, og om det er inkonsistens eller ”vingling” i partiets politikk slik den kommer til uttrykk i partilederdebattene. Et nytt element i denne analysen blir også å se om det er inkonsistens mellom partilederdebatt og partiprogram fra samme år. Jeg vil imidlertid ikke diskutere hvor de ulike sakene plasserer seg på den økonomiske eller verdipolitiske aksene i dette kapittelet, da jeg regner med at det er klart ut i fra forrige kapittel.

Mens partiprogrammene behandler et bredt spekter av politiske saker, vil partilederdebattene bare omhandle noen få saker i hver debatt. Dette er både fordi programlederne setter dagsorden for debatten, og fordi det i et fjernsynsprogram med begrenset taletid er vanskelig og lite hensiktsmessig for partilederne å behandle for mange saker. Programlederne setter de overordnede rammene for hva partilederne kan snakke om, men de kan i liten grad detaljstyre hvilke saker partilederne vektlegger. Kjernesaker i partilederdebattene vil da være de sakene Carl I. Hagen gjentatte ganger velger å snakke om, og bruker mye av taletiden sin på, og hvor standpunktene forblir de samme eller forsterkes. Enkelte av temaene som er satt for debatten kan være tema som Hagen i utgangspunktet ikke vil være spesielt opptatt av å snakke om. Utover i perioden stiller også programlederne mer direkte spørsmål til partilederne. Hvorvidt Hagen snakker om en sak på eget initiativ vil derfor være avgjørende for om den kan sies å være en kjernesak for partiet eller ikke. For eksempel vil jeg anse de sakene Hagen nevner i sluttappellen, den eneste delen av partilederdebatten som fremdeles er fullstendig

politikerstyrt, som særlig viktige for partiet. I gjennomgangen av partiprogrammene var det flere av sakene hvor jeg ikke fant grunnlag for å konkludere om hvorvidt de var kjernesaker. Dersom disse sakene framstår som kjernesaker i partilederdebattene vil dette kunne gi bedre grunnlag for å si noe om hvor viktige de er for Fremskrittspartiets profil. Skifter og inkonsistens i politikken vil jeg analysere på samme måte som i partiprogrammene.

Det vil også være interessant å se om Hagen unngår å snakke om saker det ville ha vært naturlig å behandle innenfor de ulike temaene. Programlederne og de andre deltakerne i debatten kan også gi et sammenligningsgrunnlag for å si noe om hva som er de store stridsspørsmålene i valgkampen, og hvordan Fremskrittspartiet fremstår sammenlignet med de andre partiene. Enkelte innlegg fra andre partiledere, og spørsmål fra programlederne, vil bli omtalt i denne analysen, der det er nødvendig for å vise foranledningen for Hagens uttalelser eller dialogen i debatten.

Jeg vil altså se på hvilke saker Carl I. Hagen velger å fremheve i valgkampens slutfase. Er dette de samme sakene som oppfylte mine kriterier for å være kjernesaker i analysen av partiprogrammene? Endrer Fremskrittspartiet, ved Hagen, standpunkt i saker som blir behandlet i partilederdebattene? Sammenfaller uttalelsene i debattene med standpunktene i partiprogrammene?

Strukturen i forrige kapittel var basert på hovedkapittelinnndelingen i Fremskrittspartiets programmer, og var således tematisk. Den samme strukturen ville ikke ha vært hensiktsmessig i dette kapitlet, da temaene for debatten kan variere fra år til år. Jeg har derfor valgt å strukturere dette kapitlet kronologisk, altså behandle debatt for debatt. Jeg vil underveis diskutere hva som kan kalles partiets kjernesaker, om det skjer endringer i politikken og hvordan Hagens uttalelser forholder seg til standpunkter i programmene. Innlegg som omhandler regjeringsalternativer og andre tema av strategisk karakter vil ikke bli behandlet i denne analysen.

Partilederdebatten 1989

Partilederdebatten for 1989 holder i stor grad den samme formen som Johansen og Kjeldsen beskriver for partilederdebattens tidligste periode. Med dette mener jeg ikke at deltakerne holder forberedte minitaler, men de må holde seg til programledernes stoppeklokke. Det er 10 deltakere i debatten, som varer i to og en halv time. Geir Helljesen og Ole Kristen Harborg leder debatten, og Helljesen presenterer innledningsvis de fire temaene for debatten, som er *regjeringsspørsmålet, økonomi og arbeidsledighet, velferdsstaten og andre emner – ”etter politikernes ønsker og behov”*. Det er med andre ord stor mulighet for deltakerne og snakke om det de ønsker. Innenfor hvert tema går debatten først fritt, mens Harborg stiller spørsmål til de deltakerne han ønsker i slutten av hver runde. Til sammen har hver deltaker ni minutter til rådighet i debatten, som de kan fordele som de ønsker mellom de ulike temaene. Det er imidlertid forventet at alle deltar på hvert tema. Oppfølgingsspørsmålene fra Harborg teller ikke inn under de ni minuttene. Partilederne får disponere halvannet minutt hver til sluttappellen.

Helljesen understreker innledningsvis at partilederdebatten skiller seg fra andre valgkampsammenhenger som utspørringer og folkemøter, og at mønsteret for debatten er lagt i samråd med partilederne. Sosialistisk Venstrepartis leder Erik Solheim tar imidlertid ordet tidlig i første runde og mener at miljø har vært det klart viktigste temaet i valgkampen, og derfor burde vært et eget tema i partilederdebatten. Også andre deltakere sier seg enig i dette. Dette stemmer overens med Berge Furres påstand om at miljø var det viktigste temaet i 1989-valgkampen. Regjeringsalternativene i 1989 er den sittende arbeiderpartiregjeringen, og en koalisjon mellom Høyre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre – som i forkant av valgkampen har utferdiget 22 punkter som de vil basere en eventuell forhandling på. De samme partiene har også samme dag lagt frem en erklæring som bekrefter intensjonen i de 22 punktene. Andre ting som preger debatten er høy arbeidsledighet, forhold i eldreomsorg og helsevesen, og spørsmålet om EF-tilpasning og en eventuell søknad om medlemskap.

I den første runden, om regjeringsspørsmålet, tar Carl I. Hagen ordet to ganger. Hagen mener at de 22 punktene kunne ha vært redusert til tre punkter: *”punkt 1: vi har lyst til å*

danne regjering. 2: landbruket skal ha det veldig godt. 3: vi blir nok enige om resten.” I det Hagen kritiserer politikk her er det altså andre partiers landbrukspolitik. Carl I. Hagen sier at han også ønsker et regjeringsskifte, men han mener at dersom dette også skal medføre en kursendring må Syse bytte ut Senterpartiet med Fremskrittspartiet. Også i sitt neste innlegg er det forholdet mellom Senterpartiet og Høyre Hagen fokuserer på. Han viser her til forskjellen mellom de to partiene i den økonomiske politikken, mens han mener at Høyre og Fremskrittspartiet står hverandre svært nær på dette feltet. I det Hagen i denne runden snakker om Fremskrittspartiets politikk, er det den økonomiske, som han mener ligger nær Høyres politikk.

I den andre runden, om økonomi og arbeidsledighet, taler Carl I. Hagen for følgende standpunkt: *”La oss gi skattelettelse i stedet for bruttolønnsøkninger. Da senkes kostnadene, folk får mer penger mellom hendene slik at de kan kjøpe mer varer og derved sikre andre sysselsetting.*” Videre mener han at det må flere mennesker inn i produktivt arbeid, og færre i administrasjon og byråkrati. Både skattelettelse og mindre byråkrati er i tråd med Fremskrittspartiets programmatisk standpunkter. Hagen vil også sette i gang bygging av infrastruktur, sykehus, sykehjem og annet for å sette arbeidsledige i arbeid. Dette finner en ikke noe særlig om i partiprogrammet for 1989. Skatteletter er altså en sak Hagen velger å snakke om i denne debatten, og det er - som i programmet for samme år - skatteletter *i stedet for* noe annet, nemlig lønnsøkninger.

Under det tredje temaet, velferdsstaten, mener Hagen at denne *”inneholder veldig mye stat, og veldig lite velferd for dem som virkelig trenger det”*. Hagen mener også at Fremskrittspartiet er det eneste partiet som har foreslått en konkret løsning på problemene innenfor eldreomsorg og helsevesen. Han beskriver da den samme løsningen som i programmet, hvor staten ved folketrygden automatisk skal bevilge penger til eldre, syke og funksjonshemmede ved behov, og hvor de selv kan velge om de vil bruke disse pengene i en offentlig eller privat institusjon. Han snakker også om den øremerkede premien til dette. Han avslutter sitt innlegg med at dette vil føre til at pasientene styrer Helse-Norge - ikke politikere og byråkrater. Carl I. Hagen gjentar i sitt andre innlegg i denne runden at ansvaret for eldreomsorg og helsevesen skal flyttes fra kommune og

fylkeskommune til folketrygden. Han vil sikre eldre og syke de samme lovfestede rettigheter som friske, arbeidsføre mennesker har i form av sykepenger og trygd. I oppfølgingsrunden taler han igjen for flere private sykehus og aldershjem. Denne ordningen kan være en av Fremskrittspartiet kjernesaker ut i fra partiprogrammene. Hagen vektlegger også eldreomsorg og helsevesen - som eneste fokus innenfor velferdsstaten. Eldresaken blir ikke en kjernesak i partiprogrammene før senere i perioden, og Hagen er slik sett i forkant av partiprogrammene.

I den fjerde runden, hvor partilederne selv får velge hva de vil snakke om, benytter alle deltakerne unntatt Carl I. Hagen anledningen til å snakke om miljø. De legger ulike ting i dette, og tar også opp andre tema, blant annet EF-tilpasningen. Hagen velger imidlertid å snakke om flyktning- og asylpolitikk. Han lurer på om også Syse og Brundtland nå vil begrense mottak til 1.200 kvoteflyktninger, ha strengere vurdering av asylsøkere og avvikle ordningen med opphold på humanitært grunnlag. Standpunktene er i samsvar med partiprogrammet. Dette forsterker inntrykket av at innvandring og flyktninger er en kjernesak for Fremskrittspartiet, og at partiet ikke er særlig engasjert i miljøspørsmål.

Til sist i debatten ønsker Harborg svar på hvordan de enkelte partilederne stiller seg til utbygging av den planlagte storflyplassen på Hurum. Hagen svarer: *"Jeg synes at hvis Hurum kan privatfinansieres så bør Hurum bygges, men hvis det ikke kan privatfinansieres – og må gå ved skattebetalerne – da foretrekker jeg sykehus og sykehjem fremfor Hurum."* Han setter her, på samme måte som partiprogrammet for samme år gjør i innvandringsspørsmålet, to saker opp mot hverandre. Han prioriterer også tiltak innenfor helsevesen og eldreomsorg og er for å slippe til det private, noe som sammenfaller med programmet.

I sluttappellen gjør Hagen det selv klart hva som har vært Fremskrittspartiet viktigste saker i valgkampen. Dette er skattelettelse, at helsevesen og eldreomsorg skal finansieres ved folketrygden og å gjeninnføre lov og orden ved strengere reaksjoner overfor forbrytere. Dette tredje punktet nevner ikke Hagen i selve debatten. I følge Hagen selv er altså ikke innvandring en av de viktigste sakene i for Fremskrittspartiet denne

valgkampen, selv om det er dette temaet han fokuserer på i den åpne runden. Alle disse sakene fremstod som kjernesaker i programmene.

Partilederdebatten 1993

Debatten for 1993 er også ledet av Geir Helljesen, og holder omtrent samme form som 1989-debatten. Med seg har Helljesen i 1993 Terje Svabø, som stiller oppfølgingsspørsmål på samme måte som Ole Kristen Harborg gjorde i 1989. Også i 1993 har debatten fire annonserte temaer: *EF, arbeidsledighet og økonomi, velferd og regjeringalternativer*. Alle rundene har altså fastlagte tema i 1993. Tidsfordelingen mellom de ulike temaene blir også annonsert på forhånd. Hver runde skal være på 32 minutter, hvorav de første 20 minuttene er fri debatt, mens Svabø stiller sine oppfølgingsspørsmål de siste 12 minuttene. Det er åtte deltakere i 1993-debatten. Rød Valgallianses Aksel Nærstad er den eneste som holder forberedte minitaller, som beskrevet i partilederdebattens tidlige fase av Johansen og Kjeldsen. Debatten er i stor grad preget av søknaden om medlemskap i EF, og det kanskje viktigste stridsspørsmålet er hvorvidt norsk medlemskap i EF skal avgjøres ved folkeavstemning eller i Stortinget. Også høy arbeidsledighet og store budsjettunderskudd preger debatten.

Under det første temaet, EF-medlemskap, mener Carl I. Hagen at *"den debatten bør jo i realiteten utstå inntil vi får folkeavstemningsdebatten, nå får vi avvente forhandlingen og se på den avtalen som da måtte foreligge."* Hagen er også den som går lengst i å forfekte at Stortinget skal respektere resultatet av en folkeavstemning. Også de andre partiene vil imidlertid følge resultatet av en folkeavstemning, med unntak av Senterpartiet og Sosialistisk venstreparti, som vil stemme mot norsk medlemskap uansett. Carl I. Hagen bryter her med Fremskrittspartiets programatiske politikk for 1993, hvor partiet faktisk tar et standpunkt *for* norsk EF-medlemskap. Dette standpunktet blir også endret til det samme standpunktet som Hagen tar i denne debatten i de senere programmer.

Under det andre temaet i debatten, arbeidsledighet og økonomi, peker Carl I. Hagen på det store underskuddet på statsbudsjettet og hevder at ”vi bruker barnas fremtidige inntekter i dette landet nå om dagen”. Videre fremholder Hagen at han er villig til å ofre sin hjertesak, personskattelettelse, for å bedre landets økonomi, og oppfordrer de andre partilederne til å ofre sine hjertesaker. Også dette bryter med programmet for 1993; det er ingenting som tyder på at Fremskrittspartiet har endret standpunkt til personbeskatning i programmet. I 1997-programmet er det også lagt til: ”*Fremskrittspartiets hovedmål er å arbeide for sterk nedsettelse av skatter avgifter og offentlige inngrep.*”²⁴¹ Debatten fra 1993 kan være årsaken til at Fremskrittspartiet føler behov for å understreke dette før neste stortingsvalg. Hagen hevder altså i denne debatten at personskattelettelse er en hjertesak for ham. Samtidig er han villig til å gå i mot denne hjertesaken. Etter min mening er det underlig at et parti vil gi avkall på en kjernesak i valgkampen, samtidig er det nettopp det Hagen hevder å gjøre. Foruten å gjøre noe med underskuddet på statsbudsjettet er de sakene Hagen mener bør prioriteres helse, eldreomsorg, og kampen mot kriminalitet. Dette er kjernesaker ut i fra partiprogrammene.

I den tredje runden, som handler om velferdsstaten, velger Carl I. Hagen å snakke om flyktningepolitikk. Argumentasjonen er hovedsakelig økonomisk, og han setter utgifter til flyktninger opp i mot utgifter til helse og eldreomsorg, som i 1989-programmet. Faren for etniske konflikter, som er hovedargumentasjonen i partiprogrammet for 1993, er ikke like synlig, men han siterer Kåre Willoch på at innvandring av asylsøkere kan føre til motsetninger mellom folkegrupper. Hagen understreker også at dette er noe de andre partiene ikke tør å snakke om, og at andre politikere - spesielt Venstres Odd Einar Dørum og Rød Valgallianses Aksel Nærstad - er *snillister*. Foranledningen for Hagens innlegg om innvandring er et innlegg fra Dørum som talte for en bedre behandling av unge asylsøkere. Hagen er slik ikke den eneste, eller første, som tar opp innvandring i denne runden, men han tar et annet standpunkt enn de andre partilederne. I sitt neste innlegg i samme runde sier Hagen at han er enig i regjeringens hovedlinje i innvandringspolitikken, men at den er for snill. Hagen ønsker at mennesker som får opphold på humanitært grunnlag må finansiere dette selv. Han mener også at asylsøkere

²⁴¹ Fremskrittspartiets valgprogram (1997) s 1

ikke skal kunne ha bedre levestandard enn minstepensjonister. At Hagen velger å snakke om innvandring i en runde som skal handle om velferd, og at han tar de samme standpunktene som i partiprogrammene, forsterker inntrykket av at innvandring er en kjernesak for partiet.

I den siste runden, om regjeringsalternativer, snakker Carl I. Hagen, som i 1989-debatten og i partiprogrammet, om folketrygdfinansiert helsevesen, og å styrke politi- og lensmannsetaten. Han ønsker også å utvise kriminelle innvandrere. Fremskrittspartiets modell for et folketrygdfinansiert helsevesen og kriminalpolitikk er kjernesaker ut ifra programmene. Sammenkoblingen mellom kriminalitet og innvandring er imidlertid tydeligst fra 1997-programmet og utover. Det å utvise kriminelle innvandrere er imidlertid nevnt kort i partiprogrammet fra 1993.

I sluttappellen latterliggjør Hagen Arbeiderpartiets slagord ”stø kurs” ved å peke på det han mener er de viktigste manglene i det norske samfunnet, nemlig høy arbeidsledighet, problemer i helsevesen og eldreomsorg og voksende kriminalitet. Han fortsetter med å beskrive hva Fremskrittspartiet vil kjempe for i den kommende stortingsperioden, nemlig skattelette for små og mellomstore bedrifter, folketrygdfinansiert helsevesen og eldreomsorg, og at pengene ikke skal gå til u-hjelp, innvandrere og asylsøkere. Han avslutter sluttappellen med at en må stille strengere krav til den som vil bli norsk statsborger. Sakene Hagen velger å fokusere på i sluttappellen er altså helse, eldreomsorg, kriminalpolitikk og innvandringspolitikk. Dette er kjernesaker ut i fra partiprogrammene.

Partilederdebatten 1997

Formen for partilederdebatten i 1997 er noe annerledes enn de tidligere debattene. Temaene for debatten blir ikke annonsert på forhånd, men programlederne nevner underveis at debatten går over på et nytt tema. De fire hovedtemaene er *fattigdomsproblemet og velferd, barne- og familiepolitikk, u-hjelp og frihandel* og

regjeringsalternativer. Det blir understreket at dette er emner som allerede har vært aktuelle i valgkampen. Det virker imidlertid ikke som om det er noen klar tidsfordeling mellom temaene, og heller ikke noen klar tidsbegrensning på hvor lenge partilederne får snakke. Etter min mening får Carl I. Hagen mye taletid sammenlignet med en del av de andre partilederne. Partilederne får i mindre grad enn tidligere snakke fritt, i det programlederne stiller mer direkte spørsmål. Både programledere og deltakerne avbryter også hverandre oftere enn tidligere. Programlederne i denne debatten er Eva Brattholm og Ingolf Håkon Teigene. Sluttappellen er fremdeles på halvannet minutt.

I Hagens første innlegg, i runden om fattigdomsproblemet, velger han å snakke om bostøtte til eldre og minstepensjon. I dette innlegget understreker Hagen at *"Staten går i dag med 50 milliarder i overskudd. Statsfinansene er de beste i Europa."* Dette bruker Hagen som et argument for å kunne heve minstepensjonen med 12.000. Dette ligner på politikken fra Fremskrittspartiets programmer fra 2001 og 2005, hvor partiet argumenterer for økt offentlig forbruk. Denne endringen i politikken blir altså synlig i partiledersdebatten fire år før den gjør sitt inntog i partiprogrammene. Det er også interessant at i runden om fattigdomsproblemet snakker de andre partilederne om uføretrygd, aleneforsørgere, skoler, barnefamilier og studenter mens Hagen snakker *kun* om de eldre. Eldreomsorg blir i løpet av perioden en av Fremskrittspartiet kjernesaker ut i fra partiprogrammene.

I sitt neste innlegg snakker også Hagen om de eldre, denne gang de pleietrengende eldre. Mens Hagen i sitt forrige innlegg hevdet at det å skaffe penger ikke er et problem for den norske stat, etterlyser han i dette innlegget at Arbeiderpartiet skal gjøre rede for hvordan de vil dekke inn sitt forslag om 30 milliarder mer til pleietrengende eldre. Hagen hevder at Fremskrittspartiet har *"full dekning for det vi har sagt i denne valgkampen"*. Han viser så til den samme modellen en finner i programmet, og i tidligere debatter, hvor helsevesen og eldreomsorg skal finansieres gjennom folketrygden.

Også i sitt neste innlegg kritiserer Hagen Arbeiderpartiet, denne gangen for at det ikke vil øke minstepensjonen; *"på tross av at vi har statsfinansielt enormt overskudd"*. Han

fortsetter med: *”De ønsker ikke å dele det med dagens pensjonister, det skal bevares til Jagland og jeg er pensjonister, og det synes jeg er leit.”* Det er stor kontrast mellom at Hagen i 1993 ikke ville bruke barnas fremtidige inntekter, mens overskuddet i statsøkonomien i 1997 tilhører dagens pensjonister. Dette skiftet har selvsagt sammenheng med utviklingen i norsk økonomi. Likevel er ikke det samme skiftet like synlig i de andre partiene, og oljeinntektene kan dermed ikke fullt ut forklare dette skiftet.

Leder i Sosialistisk Venstreparti Kristin Halvorsen peker på at de borgerlige partier vil endre sykelønnsordningen og mener at kvinner i omsorgsykker *”skal betale mest hvis Carl I. Hagen gjør et godt valg, fordi at han har det råeste forslaget på kutt i sykelønnsordningen”*. Hagen svarer ikke på denne påstanden, og snakker overhodet ikke om sykelønn i denne debatten.

I runden om barne- og familiepolitikk stiller Eva Brattholm Hagen følgende spørsmål: *”Hvorfor snakker du aldri om barne- og familiepolitikk?”* Hagen benekter imidlertid at han aldri snakker om barne- og familiepolitikk. Han taler så for å øke kontantstøtten slik at den blir like stor som det statlige driftstilskuddet til barnehager. Kontantstøtte er det store temaet i denne runden, og Fremskrittspartiet er tilhengere av dette i programmet. Hagen nevner også ektefelledelt beskatning som en del av partiets familiepolitikk. I svar på et oppfølgingsspørsmål fra Teigene sier Hagen at han ønsker å redusere statsstøtten noe, samtidig som kontantstøtten blir hevet, slik at begge ender opp på det samme beløpet. I Fremskrittspartiets program for 1997 står følgende punkt: *”Fjerne subsidiene til barnehagene, og overføre beløpet i sin helhet til barnetrygden.”* Hagen bryter altså her med partiets programmatisk politikk. Dette blir også påpekt av Kristin Halvorsen, i følgende kommentar: *”Nå holder du deg ikke til programmet ditt. For i programmet ditt står det at det ikke skal brukes en statlig krone på barnehager.”* Hagen klarer også å dra inn sykehjemsplasser i dette innlegget, og gjør det nok en gang klart at han helst vil snakke om de eldre. Innlegget om familiepolitikk kom også etter et direkte spørsmål fra programlederne, dette var ikke noe Carl I. Hagen selv tok initiativ til å snakke om. Dette forsterker inntrykket av at familiepolitikk ikke er en viktig sak for Fremskrittspartiet.

I sitt neste innlegg snakker Carl I. Hagen om konsekvensene av at seksåringene har blitt ”kastet inn i skolen”, og viser til at Fremskrittspartiet fremla forslag om å utsette reform97. Han mener også at dette er noe ”de øvrige” har innført. I Fremskrittspartiets partiprogram for perioden fra 1993 til 1997 - hvor denne reformen ble innført - står det at ”Fremskrittspartiet går inn for at alderen for skolestart senkes til 6 år.” Han hevder altså å ha vært i mot noe partiprogrammet var for. Partiprogrammet for 1997 nevner ingenting om reform97 og alder for skolestart. Hagen viser her, som i partiprogrammene, inkonsekvens i skolepolitikken.

Etter et innlegg fra Rød Valgallianses Aslak Sira Myhre om å gi et fritidstilbud til ungdom blir Hagen spurt om han vil bevilge penger til skatehaller for ungdom. I sitt svar klargjør Hagen ytterligere sitt syn på offentlig forbruk: ”skal det først brukes noe mer penger nå, så vil vi først og fremst bygge ut tilstrekkelig med sykehjem”. Det er altså kun de eldre Hagen ønsker å bruke mer offentlige midler på.

Den tredje runden i debatten handler om frihandel og u-hjelp. Hagen taler for å åpne for norsk import av matvarer fra u-land. I sitt andre innlegg i runden innleder Hagen på følgende måte: ”Jeg merker meg at nå snakker man om overflod i Norge og at vi skal være verdensmester. I sted når det var snakk om noe for våre egne, så måtte vi øke skatter for å få det til, og da var vi liksom ikke et av verdens rikeste land.” Her viser Carl I. Hagen igjen at han er for økt bruk av offentlige midler, men kun til bestemte saker, mest av alt de eldre. Han ønsker ikke å bruke offentlige midler på u-hjelp, noe som også er understreket i partiprogrammene. Han nevner også som i partiprogrammet hvordan u-hjelp, blant annet i Tanzania, har bidratt til å holde diktatorer ved makta. Også resten av innlegget, som handler om å stille krav om demokrati og markedsøkonomi i mottakerlandene, kun gi u-hjelp i form av katastrofehjelp og nødhjelp og basere u-hjelp på frivillighet er i samsvar med partiprogrammet. Dette er en av Fremskrittspartiets kjernesaker ut i fra partiprogrammene, og det er stort samsvar mellom standpunkt og formuleringer i program og debatt i denne saken.

I sin sluttappell understreker Hagen at Fremskrittspartiet ønsker å utvide velferdssystemet, da ved å gi juridisk rett til ytelser fra folketrygden for pleietrengende eldre og til medisinsk behandling. Dette har Hagen talt for i alle partilederdebattene til nå i perioden. Videre nevner han problemene i helsevesenet og eldreomsorgen, samt kriminalitet som de problemene partiet vil konsentrere seg om, noe som stemmer overens med hva som er kjernesakene til partiet ut i fra programmene.

Partilederdebatten 2001

Endringen av partilederdebattens form fortsetter i 2001 i samme retning som tidligere. Ingen tema blir annonsert på forhånd. I tillegg gir de temaene som behandles mindre frihet for partilederne til å snakke om det de ønsker enn tidligere, i det temaene er mye snevrere. For eksempel er regjeringsspørsmålet delt opp i fem deler. Den første omhandler de ulike *regjeringsalternativene generelt*, deretter *Sentrumsalternativet* med Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre, så en *borgerlig regjering* med Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre, *Fremskrittspartiets rolle i regjeringsspørsmålet* og så til slutt en runde med eksplisitt *personfokus*. Disse temaene er ikke de mest interessante for min analyse, men Hagen får anledning til å fremme en del standpunkter – spesielt når Fremskrittspartiets rolle i regjeringsspørsmålet diskuteres. Utenom dette diskuteres *EU-spørsmålet* og *EØS-avtalen*, *gasskraftverk*, *u-hjelp*, *skatt* og *bruk av oljepenger* i denne debatten. Noen av disse temaene er underordnet diskusjonen om et regjeringsalternativ, for eksempel diskuteres forskjellen mellom Høyres og Fremskrittspartiets skattepolitikk i runden om et borgerlig regjeringsalternativ, og gasskraftverk i forbindelse med sentrumsalternativet. Heller ikke i denne debatten er det fastsatt noe tidsbegrensning for partilederne, og igjen synes jeg Hagen får mye taletid sammenlignet med de andre deltakerne. For eksempel får Hagen holde hele ni innlegg med varierende lengde i runden om Fremskrittspartiets rolle i regjeringsspørsmålet. Hagen får også snakke flere ganger under alle de andre temaene, så en kan ikke si at han ”bruker opp sin kvote” i en runde. De fleste innleggene er imidlertid kortere enn i tidligere debatter, men dette gjelder for alle deltakerne. Debatten er også en halv time kortere enn tidligere; to timer samlet sett.

Programledere for denne debatten er Bente E. Engesland og Stein Bjøntegård, og det er åtte deltakere i debatten. Sluttappellen er redusert til ett minutt.

I den første runden om regjeringsalternativene ønsker Hagen en flertallsregjering med Fremskrittspartiet, Høyre og Kristelig Folkeparti, som *"kan få ordnet opp med helsevesenet, eldreomsorgen og redusere skatter og avgifter for folk flest."* Dette er i hovedsak de sakene Hagen konsentrerer seg om også i resten av debatten, og er kjernesaker ut i fra partiprogrammene. Fremskrittspartiets slagord "for folk flest" blir også brukt gjentatte ganger av Hagen. Faren med en Arbeiderpartiregjering støttet av Sosialistisk Venstreparti mener Hagen er at sistnevnte vil sørge for fortsatt høy strømpris, skyhøy bensinpris, like høye bilavgifter og økte skatter og avgifter. Avgifter er et av temaene Hagen konsentrerer seg mest om i debatten.

Hagen vil ikke ha noen debatt om EU, av respekt for befolkningen. EØS-avtalen mener Hagen at er *"helt avgjørende for norsk næringsliv"* og han ønsker å utvide den til *"også å gjelde landbruk og fisk."* Dette er i samsvar med partiprogrammet, hvor Fremskrittspartiet ikke tar stilling til EU, og er tilhengere av frihandel.

Hagen viser seg som en stor tilhenger av å bygge gasskraftverk. I samsvar med partiets miljøpolitikk i programmene mener Hagen at CO₂-rensing ikke er et spørsmål om miljø, men et spørsmål om kostnader.. Hagen ønsker ikke CO₂-rensing, selv om teknologien skulle være tilstede, på grunn av de høye kostnadene ved slik rensning. Økonomi prioriteres altså over miljø. Gasskraftverk er et eget tema i denne debatten, og det er ikke nødvendigvis noe Hagen ville ha snakket om i en friere debattform.

I runden om u-hjelp innleder Hagen med å si at *"det er veldig bra at mye av u-hjelpen går til å hjelpe fattige"*. Han fortsetter imidlertid med å snakke om at u-hjelp holder diktatorer ved makten og blir brukt til innkjøp av våpen, og at det skal stilles krav til mottakerlandene. Hagen ønsker frihandel og at Norge skal åpne markedet for produktene fra u-land, og ikke *"beskytte norske selvstendige næringsdrivende i matvareproduksjonsbransjen"*. Alle Hagens formuleringer om u-hjelp er nesten identiske

med formuleringene i 1997-debatten og i programmene. Han presenterer imidlertid et nytt forslag, nemlig å opprette et eget utenlandsbudsjett. Dette har verken vært nevnt i tidligere debatter eller i partiprogrammet. Det er noe uklart hva dette forslaget egentlig innebærer, og om det bryter med partiprogrammet eller tidligere politikk. Til sammenligning vil også Høyre kutte i u-hjelpen, og både Kristelig Folkeparti, Høyre og Venstre ønsker mer handel med u-land.

I spørsmålet om skatt mener Hagen, som svar til et innlegg fra Kristelig Folkepartis leder Valgerd Svarstad Haugland, at det ikke trenger å gå ut over noe hvis skatter og avgifter senkes. Dette er i tråd med Fremskrittspartiets program for 2001, hvor partiet ønsker å opprettholde eller øke statens utgifter, *samtidig* som de vil senke skatter og avgifter. Videre snakker Carl I. Hagen, som i 1997 om det enorme statlige overskuddet. Hagen ønsker å bunnfradraget og redusere alkohol- og tobakksavgiftene, bensinavgiften og strømvavgiften. Disse er alle avgifter på bruk, som Fremskrittspartiet primært vil basere skattesystemet på, men Hagen taler her for å redusere dem vesentlig. Det gjør også programmet. Dette er et av feltene hvor Fremskrittspartiets politikk er inkonsekvent. I sitt neste innlegg fokuserer Hagen igjen på bensinavgiften, men også på boligs katt, minstefradraget, personfradraget og innslagpunktet for toppskatt. I dette innlegget fokuserer altså Hagen mer på personbeskatning, men taler ikke for at denne skal fjernes, slik partiet gjør i programmene. Hagen mener også at Fremskrittspartiets skattepolitikk er mer sosial enn både Høyres og Arbeiderpartiets. Skatter og avgifter er et sentralt spørsmål i denne debatten, og vektlegges av flere av partiene.

I runden om Fremskrittspartiets rolle i regjeringsspørsmålet snakker Hagen om å utvide rammene for handlingsplanen for eldre ved å gi mer investeringstilskudd til bygging av sykehjem til kommunene. Han ønsker også bedre utstyr ved sykehusene. Dette stemmer med partiets program. Hagen ønsker videre at politiet skal få helikoptertjeneste. Hagen fokuserer altså på eldre, helse og politiets virkemidler. Utstyr til sykehusene og helikoptre til politiet vil Hagen kjøpe i utlandet, for at det ikke skal bli inflasjon. Dette stemmer overens med hvordan partiprogrammet skiller mellom rett og gal måte å bruke penger på.

Hagen setter som betingelse for at Fremskrittspartiet skal kunne gi tilslutning til et statsbudsjett fra en borgerlig regjering at det inneholder skatte- og avgiftslettelser og *"en dramatisk satsning på helsevesenet og utbygging av sykehus og eldreomsorgen"*. Dette er med andre ord Fremskrittspartiet kjernesaker i følge Hagen selv, altså sakene partiet ikke kan vike i. Disse sakene fremstår også som kjernesaker i partiprogrammene. Som svar til et innlegg fra Venstres leder Lars Sponheim om behovet for arbeidskraft i helsesektoren sier Hagen at Fremskrittspartiet ønsker å øke lønningene for hjelpepleiere og sykepleiere. Hagen erkjenner altså behovet for arbeidskraft, men igjen er løsningen basert på større budsjetter for sykehusene. Han understreker også i sitt neste innlegg at *"penger løser faktisk noen problemer"*.

Arbeiderpartiets Jens Stoltenberg viser til at Fremskrittspartiet var med på å kutte i sykelønnsordningen. Dette svarer Hagen på med følgende: *"Tidligere hadde vi et annet program på sykelønn. Fordi blant annet Norge har blitt en mye rikere nasjon, har vi endret litt av programmet, og vi går nå inn på full lønn under sykdom."* Dette gjelder imidlertid bare for langtidssykemelding, og stemmer slik sett overens med partiprogrammet for 2001. Det Hagen ikke nevner er at Fremskrittspartiet vil endre sykelønnsordningen ved kortidssykemeldinger, ved blant annet å innføre egenandeler og korte ned på antallet egenmeldingsdager som kan tas ut etter hverandre, for å stimulere arbeidstakere til å komme raskest mulig tilbake i arbeid.²⁴² I programmene fra 1993 og 1997 ønsker Fremskrittspartiet 80% lønn etter to karensdager. I 1989 vil imidlertid Fremskrittspartiet gi 100% lønn etter karensdagene. Dette er altså et felt hvor Hagen selv innrømmer at partiet har endret standpunkt. Dette kan likevel ikke kalles et permanent skifte da standpunktene vinger i perioden.

I runden om bruk av oljepengene kommer Hagen med følgende uttalelse: *"vi kan ikke bare spare alle oljepengene til vi selv blir pensjonister!"* Dette er nesten den samme formuleringen som i debatten i 1997. Videre taler Hagen for å nedbetale alle bompengeprosjekter med oljepengene. Fremskrittspartiets program er i prinsippet for skatt på bruk i programmene, men taler i mot alle konkrete eksempler på dette. Det er

²⁴² Fremskrittspartiets valgprogram (2001) s 53

tydelig hvilket av disse motstridende standpunktene Hagen ønsker å fremheve i valgkampen. Hagen vil også bruke oljepengene på IKT-utstyr til skolene, og bygging av sykehjem og omsorgsboliger rundt Middelhavet. Fremskrittspartiet har et økende engasjement for IKT også i sine programmer. Det å tilby plass i eldreomsorgen i utlandet blir også foreslått første gang i partiprogrammet for 2001.

Til sammenligning snakker de andre partilederne i hovedsak om fattigdom og fattige barn i denne runden. Også kultur og utdanning blir nevnt av flere partiledere. Hagen snakker om de fattige i sitt siste innlegg. Hans løsning på fattigdomsproblemet er skattelettelser på lave inntekter, samt å heve grunnbeløpet i folketrygden, som han også har nevnt tidligere. Hagen fokuserer altså på skatteletter og eldre.

I sin sluttappell snakker Hagen igjen om det store overskuddet i norsk økonomi, og mener at *”vi skylder de som bygget landet, og som i dag er eldre, at de får en verdig alderdom”*. Igjen er altså Hagens hovedfokus de eldre. Han sier videre at Fremskrittspartiet ikke kan akseptere at det er mangel på penger som er årsaken til problemer i eldreomsorgen og hinder for at alle får nødvendige operasjoner når *”vi svømmer i penger i statskassen”*. Det siste han nevner i sin sluttappell er at overskuddet tilhører befolkningen, som bør få lavere skatter og avgifter. De sakene Hagen fremhever i sluttappellen er altså eldre, helsevesen og skatt.

Partilederdebatten 2005

Partilederdebatten for 2005 inneholder mer underholdning og mindre politikk enn de tidligere debattene. Debatten er på totalt sett to timer, inkludert to underholdningsinnslag. Det er også publikum ved denne debatten, og to innlegg fra personer utenfor politikken.²⁴³ Dette gjør at den totale taletiden for partilederne blir kortere enn tidligere. Det er 10 deltakere i debatten, og programledere er Lisbeth Skei og Knut Olsen. Som i 2001 er innleggene relativt korte, det er ingen forhåndsannonserte temaer og

²⁴³ Fra Dagens Næringsliv og LO

programlederne avbryter hyppig. Det virker imidlertid som om det er mer "orden" over denne debatten; det er klart definerte tema, og to runder innenfor hvert tema. I den første runden er ordet fritt, i den andre runden får deltakerne spørsmål etter tur. Det betyr imidlertid ikke at alle partilederne får ordet i hver runde, men det synes som om eventuelle skjevheter blir forsøkt korrigert i neste runde. Det første temaet er *statsministerspørsmålet*: Stoltenberg eller Bondevik, deretter *Forskjells-Norge, næringslivspolitik, oljeutvinning i nord og gasskraftverk* og til slutt *utenrikspolitikk*. I runden om regjeringsspørsmålet er det to definerte alternativ: En rød-grønn regjering ledet av Jens Stoltenberg, og en borgerlig regjering ledet av Kjell Magne Bondevik. Hagen innledet valgkampen med å erklære at han ikke aktet å støtte en regjering med Kjell Magne Bondevik som statsminister, dersom ikke Bondevik ville formalisere et samarbeid med Fremskrittspartiet. Sluttappellen er, som i 2001, på ett minutt.

Første gang Hagen snakker om politikk i denne debatten, er det om det han mener en rød-grønn regjering vil gjøre, nemlig å ta bort kontantstøtten og fjerne skattefradraget for gaver til frivillige. Deretter snakker Hagen om partiets engasjement for avgiftsletter: "*Det er vi som går i bresjen for å nå bruke våre enorme merinntekter til å redusere bensinavgiften - slik at vi får en bensinpris på 8 kr, få alkoholavgiftene ned på svensk nivå og redusere strømvavgiftene.*" Dette er omtrent ordrett det han sa i 2001. Fremskrittspartiets program for 2005 taler imidlertid *ikke* for å senke drivstoffavgiften. Tvert i mot legger programmet prinsippet om skatt på bruk til grunn for å finansiere infrastruktur ved blant annet drivstoffavgiften. Carl I. Hagen er altså i utakt med partiprogrammet sitt, og snakker tilsynelatende ut i fra partiprogrammet fra 2001.

I runden om *Forskjells-Norge* får Hagen følgende spørsmål: "*Carl I. Hagen, du er vanligvis veldig glad i skattelettelse. Vil lavere skatt hjelpe de fattige?*" Hagen innleder med "*De som er fattige og som betaler skatt, hvis de får skattelettelse så vil det hjelpe dem*", men fortsetter med å snakke om å slå sammen Aetat, trygdekontor og sosialkontor til statlig finansierte velferdskontor. Dette er i tråd med programmet. Deretter går han over til å snakke om de eldre, og da spesielt minstepensjonistene, og viser som i tidligere debatter til det enorme overskuddet i statsøkonomien. Her blir han avbrutt av

programleiderne som spør om det er de eldre som er det fattige i Norge. Hagen svarer kort at noen av dem er det, og fortsetter å snakke om den samme folketrygdsfinansierte ordningen som beskrives i programmet, og i tidligere debatter. Argumentasjonen for denne ordningen er imidlertid klart forskjellig fra den i programmene. Hagen mener at helsevesen og eldreomsorg må være statlig finansiert fordi kommunene ikke er i stand til å disponere pengene selv. Han hevder at kommunene bygger rådhus og kulturhus mens de kutter i eldreomsorgen. Hagen ønsker derfor øremerkede tilskudd til eldreomsorg. Dette bryter med tanken om lokalt selvstyre, men som jeg påpekte i forrige kapitlet synes Fremskrittspartiet engasjement for lokalt selvstyre å være kun retorikk. Det er likevel ikke uttrykt i partiprogrammene at det er kommunenes manglende evne til prioritering som er grunn til at Fremskrittspartiet vil ha folketrygdfinansierte helse- og eldreomsorg. I et senere innlegg snakker Hagen igjen om eldreomsorgen, og å bygge flere sykehjemsplasser, og at pengene må være øremerket hvis det skal nytte. I dette innlegget argumenterer han på samme måte som i programmene, nemlig med at eldre skal ha lovfestet juridisk rett til nødvendige tjenester, og valgfrihet med hensyn til hvem som utfører dem. Det er tydelig at fattige er nesten ensbetydende med eldre for Carl I. Hagen.

I spørsmål om bruk av oljepenger snakker Carl I. Hagen om å kjøpe ting i utlandet blant annet datamaskiner til skolene og utstyr til sykehus. Dette er identisk med hans innlegg fra 2001. Videre snakker han om å kutte skatt fra sjøfolk og bygge gasskraftverk. Gasskraftverkene var Hagen positive til også i debatten fra 2001, og Fremskrittspartiet er også tilhengere av gasskraftverk i sine programmer.

Carl I. Hagen tar ikke ordet i den åpne runden om næringslivspolitik. I den lukkede runden om oljeutvinning i nord, har han ett innlegg – men da etter spørsmål fra programleder Lisbeth Skei. Hagen mener at kontroll ikke føres gjennom eierskap, men gjennom lover og forskrifter. Videre ønsker Hagen oljeleting i både Lofoten og Barentshavet. Han ønsker også å øke forskningsinnsatsen i oljevirksomheten, ha mer såkornkapital til grundere, og tilføre noe kapital til norsk næringsliv. Alt dette er i tråd med partiprogrammet, men noe Hagen snakker om på oppfordring, ikke på eget initiativ.

Den siste runden i debatten omhandler utenrikspolitikk, og Hagen får spørsmål om Norge bør støtte USA med soldater i større grad enn i dag. Han påpeker at USA og Storbritannia er våre viktigste allierte, men går raskt videre til å snakke om kampen mot terror, og da her hjemme i Norge. Deretter bruker han resten av innlegget på å snakke om utkastelse av Mullah Krekar. Det er påfallende at han på den måten unnlater å snakke om utenrikspolitikk i den forstand de andre partilederne forstår dette emnet – men snur det til å handle om en upopulær innvandrer og om kriminalpolitikk. Til sammenligning snakker de andre partilederne i hovedsak om norsk deltakelse i Afghanistan og Irak.

Også i sitt neste innlegg, i den åpne runden på dette temaet, klarer Hagen å vri på emnet slik at han får snakke om det han vil. Han innleder med å si at FN har anbefalt oss å hjelpe til i Irak, men fortsetter så med å snakke om kampen mot terror i Norge, som i forrige innlegg. I dette innlegget er det ikke Krekar, men muligheten for ytterliggående Al Qaida-celler i Norge som er Hagens tema. Hagen taler for å gi *”de nødvendige ressurser og myndigheter til vårt eget sikkerhetspoliti, sikkerhetstjeneste og at vi får forsikringer om at vi har en forsvarlig beredskap og forsvarlig overvåking av ytterliggående miljøer i Oslo”*. Hagen holder seg altså innenlands i sin utenrikspolitikk, og velger å snakke om innvandring og politiets virkemidler. Disse temaene oppfyller også alle kriterier for å være kjernesaker for Fremskrittspartiet ut i fra partiprogrammene.

I sluttappellen snakker igjen Hagen om det store overskuddet i statsøkonomien, mer penger til dagens pensjonister, bedre eldreomsorg og lavere avgifter. Sluttappellen er altså nesten identisk med den fra 2001, og Hagen viser stor grad av kontinuitet i de to siste debattene.

Konklusjon

De sakene som i størst grad fremstod som kjernesaker ut i fra partiprogrammene var flyktninge- og innvandringspolitikken, kriminalpolitikken, u-hjelp og utover i perioden eldre. Også skatt, helse og modellen for folketrygden oppfylte flere av kriteriene for å

være en kjernesak i partiprogrammene. Jeg vil først diskutere disse sakene, og hvorvidt de fremstår som kjernesaker også i partilederdebattene. Videre vil jeg diskutere andre saker som Hagen fokuserer mye på i partilederdebattene, og forsøke å avgjøre hvorvidt disse kan kalles kjernesaker ut i fra debattene. Til sist vil jeg gå gjennom en del standpunkter som enten varierer over tid, eller som bryter med partiprogrammet.

Flyktninger og innvandrere blir omtalt av Carl I. Hagen i debattene for 1989, 1993 og 2005. Standpunktene er i samsvar med partiprogrammene og endres ikke over tid. Dette er også saker som Hagen selv tar initiativet til å snakke om, selv når det ikke er et fastlagt tema i debattene, for eksempel i forbindelse med velferdsstaten eller utenrikspolitikk, og i sluttappellen. Innvandring er en kjernesak for Fremskrittspartiet også ut i fra partilederdebattene.

Hagen nevner kriminalpolitikk som en av de viktigste sakene for Fremskrittspartiet i valgkampen, i sluttappellen i 1989. Han nevner imidlertid ikke temaet i selve debatten. I tre av de andre debattene snakker Hagen om kriminalpolitikk i en eller annen forstand: utkastelse av kriminelle innvandrere i 1993, helikoptre til politiet i 2001 og overvåkning av terrorister i Oslo som en del av utenrikspolitikk i 2005. Det er altså Hagen selv som tar initiativ til å snakke om disse temaene. Kriminalpolitikk er en av partiets kjernesaker også ut i fra partilederdebattene.

U-hjelp og frihandel er kun tema i debattene fra 1997 og 2001. Hagens uttalelser stemmer overens med partiprogrammene, og er omtrent de samme i begge debattene. Denne saken er ikke like hyppig omtalt av Hagen i partilederdebattene som de andre kjernesakene fra programmene. Det er heller ikke Hagen selv som tar initiativ til å snakke om u-hjelp. Det er imidlertid ingenting ved Hagens uttalelser som svekker inntrykket av at u-hjelp er en kjernesak for Fremskrittspartiet.

Eldre blir i en eller annen forstand nevnt av Hagen i alle debattene i perioden. Carl I. Hagens fokus på eldre er minst i 1993, og han fokuserer særlig på denne saken i de tre siste debattene. Eldre er også i følge Hagen *de eneste fattige* i debattene fra 1997 og

fremover. Hagen velger altså nesten utelukkende å snakke om de eldre når debatten handler om fattigdom og velferd. Dette stemmer overens med partiprogrammene hvor eldre blir stadig viktigere. Standpunktene stemmer også overens med de i programmene. Eldreomsorg synes å bli en kjernesak for Fremskrittspartiet i partiprogrammene. Det mest oppsiktsvekkende i så måte er at eldre ser ut til å være en viktig sak for Hagen allerede i 1989.

En sak som kunne være en kjernesak i programmene var Fremskrittspartiets modell for folketrygdfinansiert helsevesen og eldreomsorg. Etter å ha analysert partilederdebattene blir inntrykket av at dette er en kjernesak for Fremskrittspartiet vesentlig forsterket. Den blir omtalt i alle debattene unntatt i 2001. Hagen fremhever også ordningen i flere sammenhenger, og på eget initiativ. Dette er den enkeltsaken Hagen snakker oftest om i partilederdebattene.

Helsevesen blir i debattene gjerne nevnt i forbindelse med modellen for folketrygden Fremskrittspartiet ser for seg. Det er på denne måten nevnt av Hagen i samtlige av debattene jeg har analysert. Hagen foreslår også mer penger til sykehusene, og innkjøp av bedre sykehusutstyr i de to siste debattene. Stykkprisfinansieringen, som Fremskrittspartiets helsepolitikk i stor grad fokuserte på i programmene, blir aldri nevnt av Hagen i debattene. Helse blir altså i hovedsak nevnt av Hagen i forbindelse med folketrygdmodellen. Mer midler til sykehusene er noe som dukker opp mot slutten av perioden, og er et eksempel på skiftet i Fremskrittspartiets syn på offentlig forbruk. Helse er ikke en kjernesak for partiet, ut i fra partilederdebattene.

Skattelette er etter min mening ikke en klar kjernesak for Fremskrittspartiet, ut i fra partiprogrammene. Carl I. Hagen fokuserer på skatte- og avgiftsletter i debattene fra 1989, 2001 og 2005. Jeg er likevel usikker på om en kan kalle dette en kjernesak ut i fra partilederdebattene, av flere årsaker. For det første er det et stort avvik fra Fremskrittspartiets skattepolitikk i programmene, i partilederdebatten fra 1993. Da vil Hagen gå i mot personskattelettelse for å bedre norsk økonomi. For det andre er det i 2001 og 2005 spesielt fokus på avgiftsletter. Disse avgiftene er gjerne av typen som kan

kalles skatt på bruk, og går slik sett i mot Fremskrittspartiets prinsipper for beskatning. I 2005 ønsker Hagen å senke bensinavgiften – tilsynelatende ønsker han fleksibel avgift for å få stabil pumpepris. Dette er i tråd med Fremskrittspartiets program for 2001, men bryter med programmet for 2005. Det er slik sett inkonsistens og inkonsekvens i Fremskrittspartiets skattepolitikk, også i partilederdebuttene. Imidlertid fremhever Hagen selv skatt som en meget viktig sak for partiet i nesten alle debuttene, blant annet i flere av sluttappellene. Med unntak av i 1993 ønsker han også å senke det totale skattetrykket, med ulike midler.

Miljø er en av de sakene hvor Fremskrittspartiets standpunkter er de samme i hele perioden i partiprogrammene. Dette er imidlertid en "ikkesak" i programmene. I partilederdebuttene snakker Hagen om gasskraftverk i 2001 og 2005, og om oljeleting i nord i 2005. Ved begge anledninger er dette et eget tema i debatten, og Hagen svarer på direkte spørsmål fra programlederne. Hagens innlegg knytter også disse sakene mer til økonomi og næringslivspolitik enn miljø. I 1989 er miljø et stort tema, og nesten samtlige partiledere snakker om miljø i den siste runden. Carl I. Hagen velger å snakke om flyktninger. Partilederdebuttene forsterker dermed inntrykket fra programmene: nemlig at miljø er en "ikkesak" for Fremskrittspartiet.

I partiprogrammene blir Fremskrittspartiet mer positive til økt statlig forbruk i 2001. Samtidig begynner partiprogrammene å inneholde økonomisk teori for å forsvare økt forbruk, og skille mellom "riktig" og "gal" pengebruk. I debuttene skjer dette skiftet i Fremskrittspartiets politikk tidligere. I 1993-debatten kritiserer Hagen det offentlige forbruket meget krast, og hevder blant annet at vi bruker barnas fremtidige inntekter i Norge. Allerede i 1997 har dette snudd. Da snakker Hagen om det enorme statlige overskuddet, som han vil bruke på de eldre. Dette er fire år tidligere enn det samme skiftet med sikkerhet kan spores i partiprogrammene. I innledningen fremsatte jeg en hypotese om at endringer i Fremskrittspartiets politikk kunne spores i partilederdebuttene før de når partiprogrammene. Dette ser ut til å være et eksempel på dette. Standpunktene fra 1997 gjentas - med nesten samme formuleringer - i både 2001- og 2005-debatten. I 2001 dukker også de teoretiske begrunnelsene for "riktig" pengebruk opp i debatten, noe

som blir videreført i 2005. Hagen nevner også konkrete forslag til økt bruk av offentlige midler i de to siste debattene. Han taler for eksempel for mer penger til sykehusutstyr og IKT-utstyr til skolene.

Fremskrittspartiet har et uavklart forhold til EF, og senere EU, i alle partiprogrammene, unntatt i 1993. Dette er et tema i partilederdebuttene i 1989, 1993 og 2001. I 1989 snakker Hagen ikke om EF. I 1993 har han flere innlegg om dette emnet, men unnlater og ta standpunkt. Han mener dette spørsmålet skal avgjøres av folket. Dette bryter med Fremskrittspartiets partiprogram for 1993, hvor partiet tar et standpunkt *for* EF. Neste gang EU er tema er i 2001, og Hagen vil da - selv ikke på direkte spørsmål – snakke om dette av respekt for velgerne. Det er altså inkonsistens i Fremskrittspartiets standpunkt til Europa, både innad i partiprogrammene og mellom program og partilederdebutt.

Carl I. Hagen har innlegg om barne-, familie- og skolepolitikk kun i 1997. Hans innlegg om barne- og familiepolitikk er et svar på programleders påstand om at han aldri snakker om dette emnet. Han snakker da om kontantstøtten, som Fremskrittspartiet er tilhengere av også i partiprogrammene. Han hevder imidlertid at driftstilskuddet til barnehager skal reduseres til den utgjør samme beløp som kontantstøtten. Dette bryter med partiprogrammet, hvor Fremskrittspartiet vil fjerne driftstøtten til barnehagene. I sitt innlegg om skolepolitikk bryter han også med partiprogrammet. Hagen hevder å ha vært negativ til skolestart ved seks år, mens programmet for perioden 1993-1997 taler for å innføre dette. Denne inkonsistensen, og det manglende fokus på disse temaene fra Hagens side, forsterker inntrykket av at barne-, familie- og skolepolitikk ikke er kjernesaker for Fremskrittspartiet.

Det kommunale selvstyret er noe Fremskrittspartiet taler varmt om i sine partiprogrammer, samtidig som de foreslår en rekke tiltak som vil svekke dette selvstyret. I debatten for 2005 er Hagen eksplisitt negativ til kommunalt selvstyre, i det han hevder at penger til eldreomsorgen må være øremerkede for ikke å bli brukt til å bygge rådhus og kulturhus. Det kan synes som om han mener at lokalpolitikere er inkompetente og upålitelige.

Kjernesakene i partilederdebattene synes i hovedsak å være de samme som i programmene. Innvandring, kriminalitet og eldre er kjernesaker for Fremskrittspartiet i begge medier. Hagens innlegg om u-hjelp svekker heller ikke inntrykket av at dette er en kjernesak for partiet. Mitt inntrykk av at folketrygdfinansiert ordning for helsevesen og eldreomsorg er en kjernesak for Fremskrittspartiet er forsterket etter analysen av partilederdebattene. Helse synes imidlertid ikke å være en kjernesak for partiet, ut i fra debattene. I spørsmålet om skatt synes jeg at inkonsistensen og inkonsekvensen er enda tydeligere i debattene enn i programmene. Skatt blir imidlertid fokusert på av Hagen i flere debatter, og jeg vil derfor fremdeles hevde at det kan være en kjernesak for Fremskrittspartiet.

Skiftet i synet på offentlig forbruk går i samme retning i debattene som i programmene. Dette skiftet blir imidlertid synlig i 1997-debatten – fire år før det er synlig i programmene. Skiftene i synet på statlig eierskap og personvern kan ikke spores i debattene, da disse sakene kun nevnes av Carl I. Hagen i 2005-debatten. Hagen fokuserer også lite på de sakene som jeg ut i fra partiprogrammene mente at var lite viktige for partiet. Det er også inkonsekvens og inkonsistens i de samme sakene i debattene som i programmene.

4. Konklusjon

Jeg har i denne oppgaven analysert Fremskrittspartiets partiprogrammer og NRKs partilederdebatteer for 1989, 1993, 1997, 2001 og 2005. Analysens formål har vært å bestemme Fremskrittspartiets politiske profil, og eventuelle endringer i denne. Jeg har diskutert hva som er partiets kjernesaker, på hvilke felt det skjer grunnleggende skifter, og hvor det er inkonsistens og vingling i Fremskrittspartiet politikk. Jeg har i hovedsak benyttet to politiske akser i denne analysen; den tradisjonelle økonomiske høyre-venstreaksen og den verdipolitiske aksen.

Fremskrittspartiets politiske profil

De sakene som i størst grad oppfyller mine kriterier for å være kjernesaker for Fremskrittspartiet er innvandring, kriminalitet, u-hjelp, eldre og folketrygdfinansiert ordning for helsevesen og eldreomsorg. Fremskrittspartiets standpunkter til kriminalitet og innvandring ligger klart til høyre på en verdipolitisk akse, og i begge sakene forsterkes standpunktene i verdikonservativ retning i perioden. Fremskrittspartiets u-hjelpspolitik og ordningen med folketrygdfinansiering av helsevesen og eldreomsorg ligger til høyre på den økonomiske aksen i hele perioden, men forsterkes ikke. Eldresaken ligger til venstre på den økonomiske aksen, og her blir standpunktene forsterket i perioden. Eldre er også en sak som *blir* en kjernesak i løpet av perioden, den er ikke like mye fokusert på av Fremskrittspartiet i begynnelsen av perioden.

Skatt tegner seg som en kjernesak ut i fra partiprogrammene, på tross av inkonsistens, men dette inntrykket svekkes noe ut i fra partilederdebatteene. Imidlertid ønsker partiet i hele perioden lavere skattetrykk, og understreker både i programmene og debattene at dette er en viktig sak for partiet. Jeg vil derfor, med visse forbehold, kalle dette en av Fremskrittspartiets kjernesaker. Partiet ligger til høyre på den økonomiske aksen i skattepolitikken.

Helsepolitikken syntes å være en kjernesak ut i fra programmene, men ikke ut i fra debattene. Helse ble kun nevnt av Hagen i forbindelse med modellen for folketrygden og som et konkret eksempel på et felt hvor Fremskrittspartiet ønsker å bruke mer offentlige midler. Siden Hagen kun har anledning til å nevne noen få saker i hver debatt, vil jeg ikke legge særlig mye vekt på at denne saken ikke var sentral i partilederdebattene. Helse kan derfor likevel være en kjernesak for Fremskrittspartiet. Partiets standpunkt i helsepolitikken ligger til høyre på den økonomiske aksen.

Fremskrittspartiets profil består altså av en kombinasjon av standpunkter til høyre på den verdipolitiske aksen, og standpunkter både til høyre og venstre på den økonomiske aksen. I noen av kjernesakene ligger partiets standpunkter helt ytterst til høyre på den økonomiske aksen, og kan dermed kalles liberalistiske. Partiets standpunkt i eldresaken, ligger langt til venstre på den samme aksen. Også de verdikonservative standpunktene bryter enkelte ganger med standpunkter til høyre på den økonomiske aksen.

De verdikonservative kjernesakene er sentrale helt fra begynnelsen av perioden, men de blir forsterket både ved at de blir viet økt oppmerksomhet, og ved at standpunktene blir forsterket i verdikonservativ retning. Eldre er den eneste kjernesaken til venstre på den økonomiske aksen, og denne *blir* en kjernesak i løpet av perioden. Fremskrittspartiet fokus på eldre blir stadig sterkere, og standpunktene forsterkes. Kjernesakene til høyre på den økonomiske aksen er imidlertid konstante.

De klareste skiftene i Fremskrittspartiet politikk skjer i synet på offentlig forbruk, statlig eierskap og personvern. Skiftet i synet på offentlig forbruk var det eneste som var tydelig også i partilederdebattene. På alle disse feltene går partiet bort fra en liberalistisk politikk i perioden. Synet på offentlig forbruk og statlig eierskap går klart mot venstre på den økonomiske aksen, mens synet på personvern skifter fra et standpunkt til høyre på den økonomiske aksen til et standpunkt til høyre på den verdipolitiske aksen. Fremskrittspartiets syn på personvern skifter altså *fra en akse til en annen*.

Jeg vil hevde at Fremskrittspartiet blir klart mindre liberalistiske i perioden fra 1989 til 2005. Selv om flere av partiets kjernesaker ligger til høyre på den økonomiske aksen, forsterkes ikke standpunktene i disse sakene, slik som i de andre kjernesakene. Mens de verdikonservative kjernesakene er til stede helt fra begynnelsen av perioden, blir eldresaken – som ligger til venstre på den økonomiske aksen – en kjernesak i løpet av perioden. Alle de klareste skiftene i Fremskrittspartiets politikk er også skifter *fra* et standpunkt til høyre på den økonomiske aksen. Verdikonservative standpunkter og standpunkter til venstre på den økonomiske aksen blir dermed en stadig viktigere del av Fremskrittspartiets politiske profil.

Diskusjon av synspunkter i litteraturen

I følge Jan Martin Iversen var og er det ideologiske grunnlaget for Fremskrittspartiet liberalisme. Jeg vil hevde at liberalisme bare er ett element i Fremskrittspartiets politiske profil, og at den blir stadig mindre viktig i denne perioden. Dette ble også hevdet av blant annet Tor Bjørklund, Sven Olav Wold og Laila Kleven. Hvorvidt denne endringen i Fremskrittspartiets politiske profil skjer på grunn av liberalistenes avgang i 1994, som blant annet Kleven hevder, kan ikke denne oppgaven gi svar på. De tydeligste skiftene i partiets politikk; i synet på statlig eierskap, offentlig forbruk og personvern, skjer imidlertid i perioden *etter* 1994. Det er slik sett et sammenfall i tid mellom avgangen til flere sentrale liberalister i partiet, og at Fremskrittspartiets politiske profil blir mindre liberalistisk.

Hjelseths idealtipe for populisme vektlegger nostalgi, reaksjonisme, småborgerskapelig protest mot polariseringen mellom arbeid og kapital og folk mot eliten – definert som politikere, byråkrater og intellektuelle.²⁴⁴ Jeg kan ikke si at jeg finner noen klare tegn på nostalgi eller reaksjonisme i Fremskrittspartiets politikk. De standpunktene som finnes av denne typen vil jeg heller kalle verdikonservative. Et eksempel på slike standpunkter er at partiet misliker utviklingen i familiestrukturen. Fremskrittspartiets standpunkter mot

²⁴⁴ Hjelseth (1992) s 85-86

innvandring kan også på et vis kalles reaksjonære – en protest mot den senere tids utvikling og endring i norsk kultur – men igjen synes jeg det er mer nærliggende å kalle dette standpunktet verdikonservativt. Protest mot polariseringen mellom arbeid og kapital kan sies å være til stede i Fremskrittspartiet politikk, da partiet er negative til fagforeninger og deres rolle. Dette er imidlertid ikke en sentral del av Fremskrittspartiet politiske profil. Fremskrittspartiet er tidvis negative i sine uttalelser om byråkrati og politikerstyre, men dette synes heller ikke å være en sentral del av partiets politiske profil. Alle disse elementene er også noenlunde konstante, og jeg finner derfor ikke grunnlag for å hevde at Fremskrittspartiet blir verken mer eller mindre populistiske i perioden, ut i fra Hjelseths idealtipe. De populistiske elementene er heller ikke sentrale i den grad at noen av dem kan kalles kjernesaker for partiet, etter mine kriterier.

Johansens kriterier for populisme sammenfaller i stor grad med Hjelseths; anti-hegemoni og appell til folket kan sies å være det samme som folk mot elite i Hjelseths idealtipe. Ønsket om mer direkte demokrati er imidlertid et nytt element i Johansens idealtipe, og dette lar seg lettere studere i program og debatt. Fremskrittspartiet er konsekvent tilhenger av folkeavstemninger, både i prinsipp og i praksis, og dette standpunktet forsterkes i perioden. Jeg vil imidlertid hevde at dette er et alt for tynt grunnlag for å kalle et parti populistisk. De fleste partier i Norge er tilhengere av folkeavstemninger i en eller annen forstand. Etter Johansens idealtipe kan en altså finne populistiske elementer i de fleste partiene på Stortinget. Johansen studerte de populistiske elementene i Fremskrittspartiet i partiprogrammet fra 2005. Disse elementene er til stede i hele perioden. I spørsmålet om bruk av folkeavstemning kan standpunktene sies å bli forsterket. Dette skjer både i det Fremskrittspartiet programfester at partiets representanter alltid vil følge resultatet av en folkeavstemning, og ved at folkeavstemninger blir foreslått i flere konkrete spørsmål. Jeg vil imidlertid ikke si at dette innebærer at Fremskrittspartiets profil blir mer populistisk i perioden, da dette er én enkeltsak – som ikke er en kjernesak for partiet etter mine kriterier.

Selv om det kan finnes enkelte elementer av populisme – slik den er beskrevet av Hjelseth og Johansen - i Fremskrittspartiets politikk, synes jeg ikke at populisme er en

vesentlig del av Fremskrittspartiets politiske profil. Jeg finner heller ikke grunnlag for å si at disse elementene blir vesentlig svekket eller forsterket i perioden. Påstanden fra blant annet Sven Olav Wold og Laila Kleven om at Fremskrittspartiet blir mer populistiske på 1990-tallet kan jeg dermed ikke si meg enig i. Disse forfatterne opererer imidlertid ikke med den samme definisjonen av populisme som Hjelseth og Johansen. Ingen av disse forfatterne presenterer en operasjonaliserbar beskrivelse av populisme. Dersom en definerer populisme som å ville gi ”mer til alt” eller tekkes alle, kan en til en viss grad si at Fremskrittspartiet går fra et liberalistisk til et populistisk standpunkt i spørsmålet om offentlig forbruk. Denne definisjonen sier imidlertid lite om et partis politiske profil, og i en tidsperiode hvor Norge får stadig større inntekter vil lignende endringer skje i de fleste partier. Jeg vil derfor fortsatt hevde at de viktigste elementene i Fremskrittspartiets politiske profil er verdikonservative standpunkter, og standpunkter til høyre og venstre på den økonomiske akse.

Edgar Benum hevder at de viktigste politiske sakene for Fremskrittspartiet er protest mot skattenivået, byråkrati og offentlige inngrep. Som diskutert tidligere er protest mot skattenivået en av Fremskrittspartiets kjernesaker. Det er derimot kun noen få enkeltstående uttalelser, både i program og debatt, som inneholder noe angrep på byråkratiet. Dette kan dermed ikke kalles en kjernesak. Fremskrittspartiet er motstander av offentlige inngrep i for eksempel miljø- og kulturpolitikken, men mener at staten skal både regulere og bidra med midler på en rekke andre felt. Av disse sakene er det altså kun skatt som kan være en kjernesak for Fremskrittspartiet, ut i fra mine kriterier.

Den endrede argumentasjonen mot innvandring som Anniken Hagelund beskriver - nemlig fra økonomisk til kulturelle argumenter - er synlig i partiprogrammene, men ikke like synlig i partiledersdebattene. Hagelund understreker imidlertid at begge typene argumentasjon har eksistert samtidig i hele perioden. Benum hevder at innvandring blir viktigere for partiet med tiden, og i følge Berge Furre blir restriksjonene på innvandring stadig strengere. Dette viser også denne analysen. Innvandring er en av de klareste kjernesakene for partiet, og standpunktene blir forsterket i verdikonservativ retning i perioden.

Jan Martin Iversen hevder at helse- og sosialpolitikk har blitt viktigere for Fremskrittspartiet. Eldresaken og den folketrygdfinansierte ordningen for helsevesen og eldreomsorg er kjernesaker for partiet. Helge Opsahl hevder at Fremskrittspartiets programmer går i velferdsvennlig retning etter 1985. Dette viser seg i synet på eldre spesielt, men også i synet på offentlig forbruk. Opsahl påstår også at Fremskrittspartiet siden dannelsen har hatt det samme synet i helse- og sosialpolitikk selv om detaljrikdommen og fokuset har økt. Modellen for folketrygden er den samme i hele perioden. Fremskrittspartiet standpunkt i eldresaken er noenlunde konstant, og det er økende fokus på denne politikken. Det står for meg klart at helse- og sosialpolitikk – spesielt i form av fokus på eldre – blir en stadig viktigere del av Fremskrittspartiets politiske profil.

Opsahl hevder at Fremskrittspartiet er konsekvent i den økonomiske politikken. Dette vil jeg si meg uenig i. Fremskrittspartiet endrer blant annet syn på offentlig forbruk i perioden, og er lite konsistent i spørsmålet om skatt. Partiet kan dermed vanskelig sies å være konsekvent. Lars Svåsand hevder at Fremskrittspartiets programmer blir lengre, men at dette ikke medfører en ideologisk endring. Programmene blir gradvis lengre i denne perioden, men jeg er ikke enig i at det er den samme politikken som overføres på nye felt. Som jeg har vist skjer det forskyvninger i partiets profil i perioden. Svåsand hevder også sammen med Robert Harmel at Fremskrittspartiet har relativt konstante standpunkter i en rekke spørsmål målt på den økonomiske høyre-venstreaksen frem til 1992. Denne kontinuiteten finner jeg ikke i perioden etter 1989 da flere standpunkter beveger seg mot venstre på denne akse. Også de standpunktene som er konsekvente frem til 1989 i følge Harmel og Svåsand, for eksempel statlig eierskap og offentlig forbruk, endres i perioden jeg har studert.

Den klareste tendensen i Fremskrittspartiets politiske utvikling fra 1989 til 2005 er at det blir mindre liberalistisk. Dette er en endring som flere forfattere beskriver. Flere hevder også at innvandring er en viktig sak for Fremskrittspartiet. Innvandring er ut i fra mine kriterier en av de klareste kjernesakene til partiet og restriksjonene på innvandring blir strengere. Fremskrittspartiet fokuserer også i økende grad på helse- og sosialpolitiske

spørsmål, og går i velferdsvennlig retning, slik flere forfattere hevdet. Noen forfattere beskriver imidlertid partiet som konsekvent, spesielt i den økonomiske politikken. Jeg vil hevde at Fremskrittspartiet definitivt har endret seg, både i den økonomisk politikken og på andre felt. Jeg finner heller ikke grunnlag for å si at Fremskrittspartiet blir mer populistiske i perioden. Ingen av de liberalistiske standpunktene i partiets profil blir skiftet ut med populistiske standpunkt.

Økt oppslutning og politikk

Formålet med denne oppgaven har ikke vært å forklare Fremskrittspartiets oppslutning. Noen av dem som har skrevet om dette temaet fremmer imidlertid hypoteser som knytter partiets politikk til oppslutningen. Flere av disse forfatterne fokuserer på hvilke saker som har vært sentrale i de ulike valgkampene i sin analyse. Min analyse av valgkampene er begrenset til partilederdebattene. Dette er en sentral del av valgkampen, men kan selvsagt ikke gi et fullstendig bilde av hva som var de viktigste sakene i media, og for Fremskrittspartiet, i de ulike valgkampene. Jeg vil kommentere noen av hypotesene om Fremskrittspartiets oppslutning ut i fra partilederdebattene.

Samme år som ALP ble dannet, i 1973, fikk Fremskrittspartiet 5% av stemmene. Dette var partiets høyeste oppslutning helt frem til 1989 da partiet fikk 13% av stemmene. 1989 må dermed sies å være et svært godt valg for Fremskrittspartiet. Ved neste stortingsvalg, i 1993, ble oppslutningen halvert, og Fremskrittspartiet fikk 6,3% av stemmene. Dette er partiets dårligste valg i perioden, målt i oppslutning. I 1997 satte partiet igjen rekord i valgoppslutning med 15,3%. I 2001 fikk partiet omtrent den samme oppslutningen, men gikk ned ca ett prosentpoeng til 14,6. Fremskrittspartiets høyeste oppslutning ved stortingsvalg var i 2005, da partiet fikk 22,1% av stemmene.²⁴⁵ 1989, 1997 og 2005 utpeker seg altså som særlig gode valgår for Fremskrittspartiet, mens 1993 er partiets dårligste valg i perioden.

²⁴⁵ Tall fra www.ssb.no

Gudmund Hernes hevder at Fremskrittspartiet oppslutning er et resultat av partiets status som ”annerledesparti”. I partilederdebattene skjer det ofte at Hagen tar opp andre saker enn de andre partilederne. Hagen tar også markert annerledes standpunkt enn de andre partilederne i blant annet innvandringspolitikken, spørsmålet om bruk av oljepenger og i forslag til endringer av velferdsstaten, som er de feltene Hernes spesifikt nevner. Spørsmålet om bruk av oljepenger blir fokusert på av Hagen selv i 1997, 2001 og 2005. Det er imidlertid kun et hovedtema i debatten i 2001, som er det av disse tre valgene Fremskrittspartiet hadde lavest oppslutning. Det er også delvis tema for debatten i 2005, da Fremskrittspartiet fikk sin hittil høyeste valgoppslutning. Velferd er i en eller annen forstand tema i alle debattene, og det er derfor vanskelig å studere noen sammenheng mellom oppslutning og dette temaet. Innvandring er aldri noe hovedtema for partilederdebattene, men Hagen fokuserer på dette emnet i 1989, 1993 og 2005. 1989 og 2005 er år hvor Fremskrittspartiet får høy oppslutning, mens 1993 er det året partiets oppslutning er lavest i perioden. Jeg finner altså ingen indikasjoner på at fokus på innvandring, bruk av oljepenger og velferd har noe å si for partiets oppslutning.

I følge Magnus Marsdal er Fremskrittspartiets vinnerjanser større jo mer fokus det er på verdipolitikk i valget. Hagen fremhever partiets kjernesaker med verdikonservative standpunkt, kriminalitet og innvandring, i 1989, 1993, 2001 og 2005. Dette er altså tema i partiets svakeste valg i perioden, og i noen av de sterkeste. Marsdal hevder også at Fremskrittspartiet sjelden fokuserer på arbeidsmiljølov, sykelønn og at de vil fjerne progressiv beskatning. Dette kan bekreftes ut i fra analysen av partilederdebattene. Hagen tar aldri opp disse standpunktene, annet enn et innlegg om sykelønn i 2001, på oppfordring fra programlederne. Også etter en påstand om Fremskrittspartiet standpunkt til sykelønnsordningen fra Sosialistisk Venstreparti Kristin Halvorsen i 1997 unnlater Carl I. Hagen å snakke om dette emnet. I spørsmålet om skatt fokuserer Hagen i hovedsak på å senke avgifter og det totale skattetrykket, ikke på at Fremskrittspartiet ønsker å fjerne den progressive beskatningen. Hagen snakker altså ikke om Fremskrittspartiets standpunkter til arbeidsmiljølov, sykelønn og progressiv beskatning i partilederdebattene.

I følge Petrocik er det sammenheng mellom et partis oppslutning ved valg og hvorvidt de får satt saker hvor de har sakseierskap på dagsorden i valgkampen. Ut i fra dette skulle det ha særskilt mye å si for partiets valgresultat dersom sakene hvor det blir hevdet at Fremskrittspartiet har slikt sakseierskap; nemlig innvandring og helse- og sosialpolitikk, er fokus i valgkampen. Innvandring er aldri hovedtema for debatten, men blir fokusert på av Hagen selv i 1989, 1993 og 2005. 1993 er partiets dårligste valg i perioden, og jeg kan dermed vanskelig se noen sammenheng mellom fokus på innvandring og oppslutning.

Helse- og sosialpolitikk er i en eller annen forstand hovedtema for partilederdebattene hvert år. Hagen selv fokuserer på dette i alle debattene unntatt 1993, men særlig i de tre siste debattene. Hagen fokuserer i økende grad på helse- og sosialpolitikk, et felt Fremskrittspartiet i følge Opsahl får høyere troverdighet på. Det eneste året Hagen ikke fokuserer på dette er 1993, året hvor Fremskrittspartiet hadde markert lavest oppslutning. Det finnes altså indikasjoner på at fokus på helse- og sosialpolitikk er særlig viktig for Fremskrittspartiets oppslutning.

Berge Furre hevder at Fremskrittspartiets dårlige oppslutning i valget i 1993 var et resultat av intern uenighet om EF-spørsmålet og at innvandring ikke var et tema i valgkampen. EF-spørsmålet preger definitivt debatten for 1993, og Hagen går i mot partiprogrammet i dette spørsmålet. Innvandring har derimot ikke vært et sentralt tema i noen partilederdebatter i perioden, men 1993 er et av de årene hvor Hagen selv fremhever dette spørsmålet. Hagens opptreden i 1993-debatten skiller seg også ut fra de andre opptredenene på en annen måte: han går på akkord med en av sine kjernesaker – nemlig skatt. Det er dermed vanskelig å peke ut hva som er den viktigste årsaken til det dårlige valgresultatet i 1993, da det mest sannsynlig vil være en kombinasjon av flere årsaker.

Denne korte analysen gir ikke noe grunnlag for å trekke konklusjoner rundt partiets oppslutning. Jeg vil imidlertid hevde at en slik analyse kan være mulig, dersom en anvender flere kilder. Særskilt relevante kilder til en slik analyse vil være valgundersøkelsene, tilgjengelige på Statistisk Sentralbyrås hjemmesider. Statistikk over

hva velgerne, og spesielt Fremskrittspartiets velgere, synes er de viktigste sakene ved hvert valg kan gi svar på hvor stor vekt som kan tillegges de ulike sakene. Også hvor velgere vil plassere seg på en høyre-venstreakse, eller en verdipolitisk akse, kan gi svar på om Fremskrittspartiet politiske utvikling følger velgernes holdninger. En mer grundig analyse av valgkampene, ved hjelp av for eksempel aviser og andre fjernsynsprogrammer, kan også bidra til et klarere bilde av hva som er de mest sentrale sakene. Det kunne da ha vært mulig å trekke mer tilfredsstillende konklusjoner i spørsmålet om sammenheng mellom fokus i valgkampen og partiets oppslutning.

Politikk på alvor

Iveren etter å forklare Fremskrittspartiet oppslutning har vært enorm, spesielt etter at Arbeiderpartiets partisekretær Martin Kolberg lanserte begrepet "FrP-koden" høsten 2005. I vitenskapelige publikasjoner, i media og i hverdagslige diskusjoner dukker dette temaet til stadighet opp. Denne oppgaven har ikke hatt til hensikt å knekke "FrP-koden", men den kan tenkes å være et bidrag til senere arbeider med dette formål. Dersom en skulle analysere et annet politisk parti ville en sannsynligvis ha lagt til grunn at velgerne stemmer på partiet fordi de er enige i politikken. Dette er ikke tilfellet for de fleste analyser av Fremskrittspartiet. For å forklare hvorfor mange stemmer på et parti, vil jeg hevde at det først er nødvendig å finne ut *hva de stemmer på*. Denne oppgaven er et bidrag til dette arbeidet. Jeg har valgt å behandle Fremskrittspartiet som et hvilket som helst annet parti, eller rett og slett tatt partiets politikk på alvor. Jeg har imidlertid kun hatt mulighet til å behandle to typer kildemateriale i denne analysen, nemlig partiprogrammene og NRKs partilederdebatte. Neste steg i en analyse av Fremskrittspartiet vil etter min mening være å tegne et mer komplett bilde av Fremskrittspartiet politikk. Dette kan gjøres ved å analysere partiets realpolitikk, altså hvordan det faktisk utøver politikk i Stortinget og på andre arenaer. Stortingsforhandlingene og partiets budsjettforslag er viktige kilder i så måte. Også det å gi et mer fullstendig bilde av Fremskrittspartiet politikk i valgkamp, som skissert ovenfor, kan være et viktig bidrag til å beskrive Fremskrittspartiets politikk. Deretter kan en begynne å knekke FrP-koden.

Litteratur

- Aardal, Bernt (red.) (2007) *En studie av stortingsvalget 2005*. Oslo. N.W. Damm & Søn. s 59-80. Sammendrag tilgjengelig på:
<http://www.samfunnsforskning.no/page/Publikasjoner//7457/34845.html>
- Benum, Edgar (1996) *Overflod og fremtidsfrykt 1970-1997. Aschehougs Norgeshistorie bind 12*. Aschehoug. Oslo
- Bjørklund, Tor: "Norsk populisme fra Ottar Brox til Carl I. Hagen." i: *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 3-4/2004
- Canovan, Margaret: (1981) *Populism*. Harcourt Brace Jovanovich. New York og London
- Furre, Berge (1999) *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Det Norske Samlaget. Oslo
- Hagelund, Anniken: "A matter of decency? The Progress Party in Norwegian immigration politics" i *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol. 29, No. 1:47-65, 2003
- Harmel, Robert og Lars Svåsand: "The influence of new parties on old parties' platforms. The Cases of the Progress Parties and Conservative Parties of Denmark and Norway" i *Party Politics*. Vol. 3 no.3 1997. s 315-340
- Heidar, Knut og E. Berntzen (1993) "Kapittel 3. Nordisk konsensuspolitikk." i *Vesteuropeisk politikk*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Hernes, Gudmund: "Det er noe i det... Om Fremskrittspartiets vekst." i: *Samtiden* nr. 3 2006
- Hjelseth, Arve (1992) *En seiglivet døgnflue. FrP's vekst i 80-årene: Noen mulige årsaker*. Magisteravhandling i sosiologi. UiO.
- Iversen, Jan Martin (1998) *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen. 25 år med Fremskrittspartiet*. N.W. Damm & Søn AS – Millennium. (Utgitt i samarbeid med Fremskrittspartiet.)
- Johansen, Anders og Jens E. Kjeldsen (2005) *Virksomme ord - Politiske taler 1814-2005*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Johansen, Trond (2007) *Et populistisk manifest? En analyse av Fremskrittspartiets partiprogram og populistisk profil vis-à-vis Danske Folkeparti og Sverigedemokraterna*. Masteroppgave i statsvitenskap. UiO.
- Kestilä, Elina og Peter Söderlund: "Local determinants of radical right-wing voting: The

- case of the Norwegian progress party”. i *Western European Politics*, Vol- 30, No. 3, 549-572, 2007
- Kleven, Laila Th. (1998) *En studie av oppslutningen om Fremskrittspartiet i lys av sosiale og politiske endringer*. Hovedoppgave i statsvitenskap. UiO
- Marsdal, Magnus E.: ”Det nye arbeiderpartiet” i: *Samtiden* nr. 3-2006
- Marsdal, Magnus E. (2007) *Frp-koden. Hemmeligheten bak Fremskrittspartiets suksess*. Forlaget Manifest AS. Oslo
- Opsahl, Helge M. S. (2005): “*For folk flest*”: *Fremskrittspartiets helse- og sosialpolitikk sett i lys av Petrociks sakseierskapsteori*. Masteroppgave i statsvitenskap. UiO.
- Simonsen, Tor Espen (2007) *Høyrepopulismens politiske metamorfose på 1990-tallet : en komparativ studie av tre nordiske partier: Fremskrittspartiet, Dansk Folkeparti og Fremskrittspartiet*. Masteroppgave i historie. UiO.
- Strøm, Kaare og J. Y. Leipart; ”Ideology, strategy and party competition in postwar Norway” i: *Euroepan Journal of Political Research* 17: 263-288, 1989.
- Svåsand, Lars. (1998) “Scandinavian right-wing radicalism” i: Betz, Hans-Georg og S. Immerfall (red) *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. St. Martin’s Press. New York.
- Taggart, Paul: (2000) *Populism*. Open University Press. Buckingham – Philadelphia.
- Wold, Sven Olav (2005): *Folk mot elite : Dansk Folkepartis og det norske Fremskrittspartiet populistiske diskurs*. Hovedoppgave i Statsvitenskap. UiO.

Kilder

”Fremtiden skapes – den vedtas ikke!” Fremskrittspartiets arbeidsprogram for 1989-1993. På CD fra NSD.

”Velg riktig – lev bedre” Fremskrittspartiets arbeidsprogram for 1993-1997. På CD fra NSD.

”Trygghet for enkeltmennesket” Fremskrittspartiets arbeidsprogram for 1997-2001. På CD fra NSD.

”Prinsippprogram for perioden 2001-2005. Vedtatt på landsmøtet 2001.” På CD fra NSD

“Handlingsprogram for perioden 2001-2005. Vedtatt på landsmøtet 2001.” På CD fra NSD

“Prinsipp- og handlingsprogram 2005-2009. Nytt parti-program for 2005-2009 er vedtatt på Landsmøtet i Ålesund 21. mai 2005.”:
http://www.frp.no/filestore/Program_FrP.pdf

Partilederdebatt sendt på NRK 08.09.1989. På DVD fra NRKs arkiver ved Nasjonalbiblioteket.

Partilederdebatt sendt på NRK 10.09.1993. På DVD fra NRKs arkiver ved Nasjonalbiblioteket.

Partilederdebatt sendt på NRK 12.09.1997. På DVD fra NRKs arkiver ved Nasjonalbiblioteket.

Partilederdebatt sendt på NRK 07.09.2001. På DVD fra NRKs arkiver ved Nasjonalbiblioteket.

Partilederdebatt sendt på NRK 09.09.2005. På DVD fra NRKs arkiver ved Nasjonalbiblioteket.